

351.74 (418) (073)
57 470

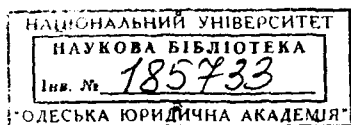
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Серія: Навчально-методичні посібники

В.В. ТІЩЕНКО
Л.І. АРКУША
Н.В. ЧІПКО

ІСТОРІЯ ПОЛІЦІЇ КРАЇН СВІТУ

Навчально-методичний посібник

Одеса
Фенікс
2015

Автори:

Тіщенко В.В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»;

Аркуша Л.І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»;

Чіпко Н.В. – асистент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

**Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»,
протокол № 1 від 6 листопада 2014 р.**

Рецензенти:

Мукоїда Р.В. – кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри ОРД ФПФПКМ ОДУВС;

Комісарчук Р.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Тіщенко В.В.

Історія поліції країн світу : навч.-метод. посібник / В.В. Тіщенко, Л.І. Аркуша, Н.В. Чіпко. – Одеса : Фенікс, 2015. – 176 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

© Тіщенко В.В., Аркуша Л.І.,
Чіпко Н.В., 2015

© Оформлення ПП «Фенікс», 2015

ВСТУП

Сьогодні можна категорично стверджувати, що слово «поліція» відоме абсолютній більшості населення світу, починаючи з дітей дошкільного віку і закінчуючи довгожителами, які пам'ятають ще царську поліцію.

Поліція – реально невід'ємна частина життя всього людства, а професія «поліцейських» належить до найважливіших професій. І справа тут не лише в тому, що поліція є елементом влади, а й у тому, що її діяльність тісно пов'язана із захистом життя людей – їх найдорожчою цінністю. Захист прав людей – найістотніша умова їх цивілізованого життя, і це неможливо без активної участі органів поліції.

У нинішній час Україна переживає глибокі соціально-економічні та політичні зміни. У суспільно-політичному житті ці фундаментальні зміни пов'язані з реформою судової системи й органів внутрішніх справ і спрямовані на забезпечення надійного захисту особистості, суспільства і держави від злочинних посягань. Концепція розвитку органів внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України безпосередньо фокусується на вивченні і використанні внутрішнього і міжнародного досвіду в організації та діяльності правоохоронних органів.

Особлива увага приділяється поліпшенню слідчої та оперативної роботи, її правовому регулюванню. Учені намагаються визначити наслідки змін правових рамок роботи правоохоронних органів, науково обґрунтувати деякі принципові напрямки їх розвитку для подальшого поліпшення діяльності і законодавчого регулювання. Поточні тенденції у розвитку правоохоронних органів ставлять на порядок денний принципові і складні проблеми: про місце органів, які проводять слідство та розшук під час кримінального провадження тощо. На цьому тлі особливої важливості й актуальності набуває необхідність звернення до досвіду створення і розвитку поліцейських організацій, правового регулювання діяльністю цих установ, а також підготовки їх персоналу у провідних країнах світу.

Досвід діяльності поліцейських установ, дослідження правових засад функціонування апарату загальної поліції дають значний матеріал не тільки для наукових узагальнень, а й для визначення напрямків удосконалення організації та діяльності сучасних правоохоронних органів.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Вивчення курсу «Історія поліції країн світу» спрямовано на:

- розкриття історичної природи і соціального призначення правоохоронної діяльності у провідних країнах світу;
- вивчення основних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність органів внутрішніх справ на різних етапах їх розвитку;
- висвітлення структури поліції у різних країнах світу, особливостей її діяльності протягом різних етапів історії цих країн.

Мета викладання дисципліни:

- спрямована на отримання знань, умінь, навичок про базові поняття правоохоронної діяльності, історії її створення, розвитку, повноваженнях правоохоронних органів, нормативній базі, їх організації та функціонування.

Зазначена мета досягається шляхом проведення лекцій, семінарських та практичних занять, а також самостійного вивчення студентами основних нормативних, наукових і періодичних джерел.

Основними завданнями викладання курсу, є:

- формування у студентів наукових знань про основні закономірності виникнення, організації та розвитку системи органів внутрішніх справ країн світу;
- використання історичних традицій органів внутрішніх справ у вихованні студентів та працівників ОВС високих етичних, моральних та професійних якостей;
- вироблення історико-правового підходу у вивченні проблем розвитку та діяльності поліції країн світу;
- формування навичок самостійного творчого аналізу подій, пов'язаних з еволюцією органів внутрішніх справ;
- набуття навичок самостійного аналізу та оцінки джерел права в правоохоронній сфері;
- виявлення загальних закономірностей і тенденцій формування та розвитку вітчизняних органів внутрішніх справ (насамперед – міліції), їх призначення та організації в певні історичні періоди;
- виокремлення найважливіших періодів історії поліції країн світу, виявлення тенденцій її розвитку на окремих етапах історії;

- розвиток у студентів вміння формулювати і обґрунтовувати свою позицію, давати оцінку історичним подіям у сфері державно-правових явищ, а також уміння працювати з науковою літературою з історії поліції країн світу;
- виявлення і формулювання позитивного історичного досвіду діяльності органів внутрішніх справ провідних країн світу, обґрунтування необхідності його вивчення і застосування в сучасних умовах.

Вимоги до рівня освоєння дисципліни

По закінченню вивчення курсу студенти повинні знати:

- історію виникнення та розвитку поліцейської діяльності у провідних країнах світу;
- які принципи лежать в основі поліцейської діяльності у провідних країнах світу;
- основні цілі, завдання поліцейської діяльності;
- компетенцію, систему і структуру поліцейських органів у провідних країнах світу;
- повноваження окремих посадових осіб правоохоронних органів.

По закінченню вивчення курсу студенти повинні вміти:

- давати визначення основним поняттям з досліджуваної дисципліни;
- давати визначення організаційній структурі і діяльності поліцейських органів на конкретному історичному етапі їх розвитку;
- виражати і обґрунтовувати свою позицію з питань, що стосуються ціннісного ставлення до ролі і місця поліції у системі органів державної влади провідних країн світу.

Даний навчально-методичний посібник розроблено відповідно до програми навчального курсу «Історія поліції країн світу» і призначений допомогти студентам у підготовці до лекцій та семінарських занять, а також при самостійному вивченні конкретних питань курсу.

Основними формами вивчення навчального курсу є лекції, семінарські та практичні заняття, консультації викладачів.

На основі лекційного курсу і самостійно вивченої літератури студенти повинні знати історію виникнення та розвитку поліцейської діяльності провідних країн світу, її соціального призначення та організаційну структуру на конкретному історичному етапі.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Факультет підготовки слідчих ОВС
Інституту прокуратури і слідства

№ п/п	Теми лекцій	Лекції (год.)	Практичні заняття (год.)
Тема 1.	Поліція і поліцейська діяльність: виникнення, характер і класифікація	2	2
Тема 2.	Виникнення поліцейських органів у провідних державах Європи та США	2	2
Тема 3.	Поліція в тоталітарних державах	2	1
Тема 4.	Поліція і проблема забезпечення правопорядку в сучасних демократичних державах	2	2
Тема 5.	Історія створення і розвиток міліції України та особливості її реформування	4	2
Тема 6.	Інтерпол: історія виникнення і сучасність	2	2
Тема 7.	Європейське поліцейське відомство (Європол): історія виникнення, завдання, структура	2	1
Тема 8.	Історія виникнення та діяльність Скотланд-Ярд	2	1
Тема 9.	Історія створення та розвиток поліції Росії	2	1
Всього:		20	14

Самостійна робота

№ п/п	Теми лекцій	год.
Тема 1.	Поліція і «поліцейська держава»	3
Тема 2.	Становлення теорії і організаційно-правових основ діяльності поліції	5
Тема 3.	Діяльність загальної поліції на території Наддніпрянської України в другій пол. XIX – на початку XX ст.	5
Тема 4.	Політична поліція: зародження, функції, провідні напрямки діяльності	3
Тема 5.	Формування нової парадигми діяльності міліції України у контексті досвіду Великої Британії	2
Тема 6.	Розвиток муніципальної поліції Англії	2
Всього		20

ПРОГРАМА КУРСУ

ТЕМА 1

ПОЛІЦІЯ І ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВИНИКНЕННЯ, ХАРАКТЕР І КЛАСИФІКАЦІЯ

Сутність поняття «поліція». Виникнення поліції. Її загальна характеристика. Основні риси. Сутність поняття «міліція».

Основні риси. Характер і класифікація поліцейської діяльності. Основні функції поліції, її повноваження. Принципові відмінності поліції від армії.

Моделі організації і управління поліції. Основні кваліфікуючі ознаки поліції. Правовий статус поліції (міліції).

Сутність поняття «поліція»

Поняття «поліція» є складовим полісемантичним явищем, що пройшло тривалу юридичну та лінгвістично-історичну апробацію. Його сутність упродовж останніх п'яти століть змінювалася залежно від змісту панівної правової доктрини і пріоритетів державного будівництва. Слово «поліція» походить від грецького «*politeia*» («*polis*» – місто) – так Аристотель називав міські або, якщо врахувати, що у той час уявлення про державність було пов'язане тільки з містом, і в цілому державне управління, устрій. Головний сенс зусиль державної влади зводився до забезпечення зовнішньої безпеки.

Римляни запозичили слово «поліція» зі середньовічної латини і з кінця XVI століття воно входить до лексики європейських держав. Слово «поліція» вперше увійшло до широкого обігу у французькій мові. При цьому цей термін вживався у найневизначенішому сенсі, включно з «добротою устоїв» чи «доброю моральністю, що охороняється законом». Очевидно, що спочатку поліції були властиві тільки інструментальні функції провідника і захисника державних інтересів в певній сфері діяльності. Для чіткого уявлення про поліцію сучасне її поняття слід розглянути історично, як історично воно і виникло. При цьому різко виділяються чотири періоди, що відповідають уявленням про державу та її завдання: середньовічний, поліцейський, правовий і культурно-правомірний.

Виникнення поліції

Поліцейська діяльність розвинулася спочатку в містах (пожежна і будівельна справа, цеховий лад, піклування про бідних). Спочатку ці поліцейські функції держава поклала на армію (в Давньому Римі поліцейські повноваження виконували центуріони дислокованих у населеному пункті легіонів і когорт, у Середньовічній Франції – жандармерія тощо) або на окремі категорії посадовців (давньоримські прокуратури, московські воєводи та ін.), але також посилені військовими підрозділами. У цей період поліція не була чітко оформленим політичним інститутом, будучи лише інструментом державної політики і не маючи самостійної ресурсної бази (передусім у галузі примусу, що особливо важливо для поліції).

Варто зауважити, що вивчення держав різних цивілізацій показує, що поліція як спеціалізований орган є присутньою не в кожному державному утворенні, а її інституціональні форми іноді різночлени відрізняються від класичних європейських.

У кінці Середніх віків уряди, за прикладом міст, почали залучати до сфери своєї діяльності, окрім забезпечення громадської злагоди, і господарські питання. Учені Середніх віків, успадкувавши від Аристотеля вчення про державу (під словом «politeia» розуміли не лише устрій держави (respublika), але й управління державними справами (administration)).

У Франції королівська влада в ордонансах XVI і XVII ст.ст. під словом «поліція» розуміла охорону публічної безпеки, потім – регулювання законами господарського устрою (міра, вага, цехи). Так само і у Німеччині (імперія, а з XVII ст. – окремі території) під цими словами розуміли як безпеку, так і репресію розкоші й аморальності. Пошта і друк викликали своєрідний поліцейський нагляд. Матеріал ордонансів, едиктів, указів, що торкалися цих питань, розташовувався без системи внутрішнього зв'язку.

У другій половині XVII ст. поліцейська діяльність набула суворого характеру (причина – дезертири, відпущені солдати, лихі люди, цигани, жебраки, волоцюги, підозрілі, іноземці, емігранти тощо). Предметами широкої, всепоглинаючої регламентації зробилися цеховий устрій, медико-санітарна справа, чеканка монет, ярмарки, страхові установи тощо.

У XVI ст. в містах Західної Європи поліція виникає як урядова установа, що має своїм завданням забезпечення безпеки. Проте саме

поняття поліції до кінця XVI ст. охоплювало собою і законодавчу, і судову, і адміністративну діяльність. В XVI ст. від поліції відгалужується політика, тобто державна діяльність у сфері міжнародних відносин, а до кінця того самого століття відокремилися правосуддя, фінансове і військове управління.

Французький історик Клод Міше виділяє три етапи в становленні цього інституту: до початку самостійного царювання Людовика XIV, в період його царювання, в епоху Просвітництва. Визначення тогочасного розуміння «поліція» давалося у «Великому загальному зведенні постанов звичайного права в громадській і церковній практиці» Жана Бутейє, опублікованому в 1479 році, яке витримало у Франції до 1621 року 14 видань. «Поліція» визначається в ньому за аристотелівською традицією, як політика взагалі, усе те, що стосується полісу: «Політика – шляхетне зайняття. Бо ця наука і діяльність учить управляти народом справедливо і підтримувати мир і злагоду серед населення міста або області». На початку

XVII ст. Шарль Луазо у своєму «Трактаті про ленні володіння» ще дотримується цієї синонімії: «Оскільки поліс означає місто, політія, яку ми називаємо поліцією, означає підтримання порядку в місті».

Поступово поняття поліції уточнюється.

Важливою віхою в теоретичному осмисленні цього питання стали праці юриста Жана Дома (XXXX – 1696 р.), з точки зору якого поліція повинна регулювати все, що стосується громадського життя і, зокрема, тих благ, які Господь дав в розпорядження людям; до цього належать ремесла, торгівля, дороги, навігація, ліси, полювання, копальні тощо. Не була забута, звісно, і функція примусу: поліція повинна забезпечувати слухняність підданих.

Отже, до початку XVIII ст. термін «поліція» означав усю урядову й адміністративну діяльність, державне управління у вузькому значенні слова. На Русі поліцейська діяльність здійснювалася, зрозуміло, і до появи терміну «поліція», що витіснив надалі вітчизняну «благочинність» російського «громадянства». Цей термін в російську мову з німецької переніс Петро I. «Поліцією» на той час вважалася будь-яка діяльність державних органів з питань світського управління: видання законів, забезпечення безпеки, турбота про підвищення добробуту народу, нагляд за протипожежною безпекою, відправленням релігійних культів та ін. Упродовж багатьох століть історії Російської імперії термін «поліція» означав швидше не кон-

кретний орган держави, а певний напрям державної діяльності. По суті, під цим терміном до XVIII століття розумілося забезпечення внутрішнього порядку в країні, вирішення усіх життєво важливих для населення питань. Зі встановленням абсолютизму в західноєвропейських країнах була вироблена і стала нормою практика опікування державою усіх без винятку боків громадського життя. Під поліцією в цей період почали розуміти управління внутрішніми справами, тобто у сфері безпеки і в галузі добробуту.

Саме в цей період з'являються перші наукові концепції поліції. У 1705 р. у Парижі вийшов перший том «Трактату про поліцію» французького адміністратора і письменника Деламара.

Деламар зазначав, що поліція як установа існує для щастя громадян. Він вважав, що до галузі державної поліції входять наступні питання:

1. Релігія. Причому Деламар вважав, що, якби релігія дійсно утвердилась у державі, то виключила б усі інші сфери поліцейської діяльності. Характерно, що він розумів релігію у «східному сенсі», тобто релігію, яка поглинає державу.
2. Спостереження за мораллю. Деламар вважав за потрібне переслідувати розкіш, пишність і неробство; наглядати за театрами, іграми, чаклунами, фокусниками тощо.
3. Піклування про народне здоров'я: чистоту повітря, доброякісність води, напоїв, хліба, м'яса, попередження заразних хвороб.
4. Піклування про народне продовольство.

Виходячи з того, що монархи епохи абсолютизму дивилися на обивателів як на людей, зовсім не здатних «правильно», а головне – з великою користю, побудувати своє життя, піддані не мали ніякої автономії від втручання влади часом навіть у приватні відносини. Гарантією того, що обиватель не зійде з того шляху, який йому вказала влада, була поліція.

У XVIII ст. ідея щастя природним чином пов'язувалася з ідеєю громадського блага. Поліцейське управління спиралося на філософію щастя і порядку, і його компетенція була практично необмеженою. Воно ставило своєю метою організувати життя відповідно до цивілізованих і розумних устоїв, відкинути варварство на користь цивілізації, що розумілася як ввічливість, м'якість, обізнаність, ученість. Еліта вже мала ці якості. Залишалося залучити до них суспільство в цілому, якому належало засвоїти соціальну норму. Поліцей-

ське управління стало в століття Просвітництва вектором цивілізації воно втілювало мрію про місто, де панують спокій, здоров'я і чемність, де кожній людині без потрясінь порядку чи ладу забезпечено щасливе життя. Ця поліція знала, з чим бореться, в чому бачить дікність, нерозумність, сумбур і безлад, які необхідно відкинути в ім'я знання, що було надбанням еліти.

У XVIII ст. державне управління поширилося на школи, дорожню справу, кредитні установи, союзи, збори, зібрання, особливо в епоху освіченого абсолютизму.

У всіх цих питаннях безпеки і добробуту державна влада діяла винятково примусом, що не знав меж. Межу примусу не міг встановити і суд, який ще не відокремився від управління. З іншого боку, в той самий час від поліції відділяються управління закордонними справами (політика), військова справа, а дещо пізніше – фінанси і суд. Під поліцією почали розуміти управління внутрішніми справами, тобто репресію в галузі безпеки і регламентацію в галузі добробуту.

«Поліція, – говорилося в Регламенті Петра I, – народжує добрі порядки та мораль, змушує кожного до праці і до чесного промислу, заохочує добрих домобудівників, забороняє надмірності у домашніх витратах і всі явні гріхи». «Народу, як хворій дитині, треба вказувати, що йому слід їсти і пити», – слова Фрідріха Великого. Це – епоха повного розквіту так званої поліцейської держави, в якій законодавець відділяв суд від поліції тільки в теорії. За вченням фізіократів державна діяльність повинна спрямовуватися винятково на охорону зовнішньої і внутрішньої безпеки, а у сфері господарства повинні панувати принципи свободи, необмежена конкуренція. Цей погляд починає проникати і в законодавства.

Причини необхідності поліції розуміли через призму поглядів, що існували на той час. Наприклад, філософ Христіан Вольф, відштовхуючись від свободи особи як норми природного права, припустив, що індивіди вільно об'єдналися в державу, мета якої – загальний добробут і безпека. З утворенням держави люди свідомо обмежили свободу правом, яке за своєю суттю є лише свободою дії для виконання обов'язків. Межі цієї свободи визначаються державою, яку, у свою чергу, втілює освічений монарх, що дбає про загальне благо. Ця турбота зобов'язує його регламентувати всі сфери громадського життя. Й. Зонненфельс у роботі «Засади поліції, промисловості і фі-

нансів» (1765 р.), яка витримала до 1819 р. 8 видань і аж до середини 1840-х рр. слугувала загальноприйнятим посібником для вивчення державно-правових наук, стверджував, що у держави одна мета – досягнення благополуччя. Благополуччя ж забезпечується двома чинниками – добробутом і безпекою. Під безпекою мався на увазі такий стан громадського життя, за яким будь-яка законослухняна людина не побоювалася б за своє майно і життя. Подібне становище особи складає приватну безпеку, а держави – громадську безпеку, яку, у свою чергу, можна розділити на внутрішню і зовнішню.

На підставі теоретичних розробок Зонненфельс робить висновок про те, що необхідно виключити з компетенції поліції фінансово-промислову діяльність. У результаті функції поліції повинні були обмежуватися питаннями забезпечення внутрішньої безпеки. Ідучи далі, Зонненфельс розглядав науку поліції як вчення про заходи, якими може бути забезпечена внутрішня безпека держави. Способи забезпечення безпеки ставляться ним у залежність від видів небезпеки, які він поділяє на ті, що походять від людської волі і від випадкових обставин. У зв'язку з цим увесь обсяг поліцейської діяльності обмежується Зонненфельсом наступними напрямками: турбота про моральний розвиток особистості; створення умов, які сприяють усвідомленню індивідом корисності законослухняної діяльності; ужиття заходів, що обмежують діяльність будь-якої особи, якщо вона може завдати шкоди кому-небудь. Переконання Й. Зонненфельса багато в чому випередили свій час і не знайшли підтримки у більшості юристів XVIII – початку XIX ст. У буденному житті в цей час словом «поліція» позначають виконавчий поліцейський персонал (зовнішню поліцію) і поліцейські установи, що охороняють життя, здоров'я, майно, громадський порядок і публічну безпеку.

У науковому розумінні таке розуміння поліції довго вважалося спірним, особливо серед німецьких учених. До кінця XVIII ст. були відомі 24 визначення поліції (Берг); у першій чверті XIX-го століття кількість цих визначень досягала 100, а у в першій чверті XX ст. їх налічувалось до 150. Класифікація визначень поліції не досягала мети: остаточний висновок виявлявся то занадто вузьким, то занадто великим. За словами Цахаріє: «поліція є виткою рослиною, що охоплює всі частини державного устрою й управління»; за словами цюрихського політичного діяча і державознавця Фрідріха Ромера: «діяльність поліції є невичерпною, як саме життя». У процесі утво-

рення та розвитку абсолютистської держави поліція перетворюється на систему державного управління, тому термін «поліція» почав уживатися в офіційній мові законодавства та адміністрації у широкому значенні як уся сукупність справ внутрішнього управління. У вузькому значенні поліція розглядалась як функція та орган з охорони громадського порядку та безпеки. Російське законодавство кінця XVIII ст. визначало поліцію як установу, яка забезпечує «благочиння, добронравіє і порядок». Гнучкість та широта, які були властиві поняттю поліції, робили її незамінною для визначення тієї різноманітності приписів, що видавалися абсолютистською державою з метою всебічної регламентації життя підвладного населення.

У Міжнародній поліцейській енциклопедії термін «поліція» визначається у кількох аспектах (еволюція поняття, виникнення та походження, види, роль у суспільстві, суспільна оцінка, точка зору тощо). Найвдалішим визначенням поліції, яке наводиться у цій енциклопедії, є таке: **«Поліція – це система спеціальних, переважно державних органів для забезпечення захисту суспільного і державного ладу, існуючого правопорядку».**

Сутність поняття «міліція»

Міліція (лат. – Militia) у римлян спочатку позначала службу солдат - піхотинців (лат. – Miles), що, в свою чергу, походить від «mille» (тисяча, легіон). З часу установи постійних армій на противагу їм міліцією стали називати військо, що формувалося тільки на час війни, рід ополчення, що вивчало військову справу – здатних громадян, термін навчання яких зводився до мінімуму. У мирний час кадрів для міліції не містилося зовсім, або вони знаходилися у самому незначному складі. Армія, яка організована на таких умовах, називається міліцією. У технічному сенсі термін «міліція» служить також для позначення особливих частин військ. В Росії, зокрема, під цією назвою було сформовано ополчення (земське військо до 1806 р. у складі 612 тис. осіб), яке через рік було розпущено. Головна їхня відмінність від військ регулярних і початкових полягало в тому, що вони комплектувалися з осіб не військовозобов'язаних, що надходили на службу добровільно.

Термін «міліція» використовувався також «для позначення обивательських дружин, формованих для несення поліцейської служби і охорони порядку в тих випадках, коли урядова влада силою обста-

вин (народне хвилювання, евакуація під час наступу ворога) позбавляється можливості виконувати свої функції».¹

В сучасний період міліція в Україні є складним державно-правовим і соціальним інститутом, уповноваженим на виконання низки завдань у сфері публічної безпеки. Оптимізувати її діяльність неможливо без урахування зарубіжного позитивного досвіду поліцейського будівництва. Особлива увага має приділятися з'ясуванню соціальної та правової природи цього інституту державної влади, що об'єктивно зумовлює необхідність осмислення сутності основоположного поняття «поліція» («міліція»).

Практика показала, що зазначені відмінності якщо і мали місце, то тільки в деяких країнах і, як правило, тільки на час становлення нової постреволуційної держави. Далі все ставало «на круги своя», і міліція, зберігши за собою колишню назву, перетворювалася на класичну поліцейську структуру.

Характер і класифікація поліцейської діяльності

Політична природа інституту поліції в першому наближенні досить проста і зрозуміла: існують встановлені норми людського співіснування (зазвичай це закони), виконання яких усіма членами соціуму повинно забезпечувати державу, що делегує свої функції в цій галузі поліцейським структурам.

Всеохоплююча компетенція поліції була скасована наприкінці ХІХ ст. внаслідок появи традиції чіткого законодавчого регулювання її діяльності. Поліція сприймалася як державний орган, наділений спеціальною компетенцією на застосування примусу. З іншого боку, будучи важливим елементом системи державного управління, поліція починала усвідомлювати, що абсолютизація репресивного соціального контролю підриває підґрунтя довірчих стосунків між державою та суспільством, уповільнює суспільний прогрес, суттєво ускладнює впровадження демократичних форм управління. Упродовж ХХ століття влада провідних європейських держав прагнула визначити правові межі «поліцейської інтервенції» у життя суспільства і демократизувати діяльність поліції. Так, наприклад, розвиваючи поліцейсько-правову теорію, прусський державний міністр К. Северин на початку 30-х років ХХ ст. сформулював основоположні засади сучасного розуміння змісту діяльності поліції таким

¹ Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок ХVІІІ ст. – 1917 р.). / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, О.Н. Ярмиш. – Х., 2012.

чином: діяльність поліції підлягає обов'язковому парламентському контролю; застосування поліцією нормативно-правових приписів має ґрунтуватися на дотриманні принципу співрозмірності; поліція повинна служити суспільству (народу). Нова філософія поліцейської діяльності ґрунтувалася на усвідомленні того, що впорядкованість суспільного життя, політична стабільність, економічний добробут і почуття людської гідності є важливими передумовами для забезпечення стійкого суспільного та індивідуального поступу.

У ході тривалої історичної трансформації поліція європейського континенту до середини ХХ ст. була сформована як політичний інститут охорони правопорядку і боротьби зі злочинністю, наділений для цього правом легального насильства, що ріднить його з армією. Але між цими двома ключовими силовими структурами є низка принципових відмінностей.

І поліція, й армія в першому наближенні є спеціальними озброєними загонами на службі держави, але кожен з цих політичних інститутів має свою функціональну специфіку, що визначає ключові відмінності між ними.

Очевидно, що армія має зовнішню функціональну орієнтацію, відповідає за зовнішню безпеку, тоді як поліція характеризується внутрішньою спрямованістю своїх основних функцій – вона забезпечує внутрішню безпеку (зазвичай такі її аспекти, як охорона громадського порядку і боротьба з кримінальною злочинністю). При цьому збройні сили практично реалізують покладені на них функції епізодично – у разі військових конфліктів, придушення особливо небезпечних масових заворушень (хоча у більшості пострадянських держав за це відповідають внутрішні війська – тобто де-факто поліцейські підрозділи особливої моці) і в разі ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф. Поліція ж виконує свої правоохоронні й інші функції на постійній основі, та і в звичайних умовах її дії є помітнішими і значнішими, чим «екстремальне» призначення армії. Ще одна важлива в політико-практичному плані відмінність між армією і поліцією полягає у вживанні цими силовими структурами засобів: армія використовує засоби виняткового збройно-силового характеру, тоді як для поліції застосування власне військових засобів можливе тільки у виняткових випадках.

Через близькість до суспільства (населення) і ключову роль у підтриманні внутрішньої стабільності держави поліція об'єктивно стає

одним з ключових елементів політичної системи. Необхідно відмітити, що до політичної природи поліції в сучасній політико-правовій науці склалися три ключові підходи: консервативний, радикальний і ліберальний. Прибічники першого з вищезазначених підходів бачать у поліції в першу чергу силову структуру, уповноважену не лише підтримувати державну владу в повсякденній діяльності і забезпечувати виконання законів, але у разі потреби оперативно й ефективно придушити масові виступи громадян. Зрозуміло, що останні зазвичай мають політичну природу. У рамках цього підходу поліцейські структури розглядаються чітко в силовому інструментальному ракурсі, позиціонують як інструмент політичного контролю, що використовується державою у своїх інтересах. Прибічники радикального підходу, наприклад марксисти, ще більшою мірою абсолютизують роль поліції як політичного інструменту. Вони стверджують, що поліцейські структури діють в інтересах не просто держави, а правлячої еліти, і стоять на захисті її соціально-економічного благополуччя. Поліція ототожнюється з інструментом гноблення, підтримкою панування одного класу над іншим.

По-перше, місце поліції в політичній системі багато в чому залежить від характеру самої системи. У тоталітарних й авторитарних режимах поліція, як і інші силові структури, поза сумнівом, більше політизована, тоді як демократичні режими в ідеалі, навпаки, намагаються вивести поліцейські органи за межі політичного й обмежити участь «силовиків» у політичному процесі не електоральними способами. Аналіз специфіки сучасного розуміння поняття «поліція» («міліція») можливий за умови з'ясування соціальної місії цього інституту державної влади. У цьому контексті зазначимо, що невизначеність соціальності місії поліції (міліції) і відсутність традицій вичерпного законодавчого закріплення відповідної дефініції може створити підґрунтя для маніпулювання поліцією (міліцією) в інтересах певних груп впливу. Визначальний вплив на розуміння соціального призначення поліції (міліції) має форма політичного режиму. У тоталітарних державах цей правовий інститут переважно здійснює репресію заради збереження існуючого суспільного ладу. Так, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 червня 1973 року радянська міліція націлювалася на «забезпечення охорони громадського порядку в країні, соціалістичної власності, прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій і установ від злочин-

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Inv. №

185733

ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

них посягань та інших антигромадських дій». Подібне тлумачення соціального призначення міліції надавало можливість ангажування міліції для забезпечення примату державних інтересів.

При цьому необхідно розуміти, що специфічність правового становища поліцейських органів обумовлюється не лише і не стільки видами політичного режиму, скільки ставленням нації до існуючої держави як такої. Якщо вона в принципі сприймається як гідна довіри організація, з якою у разі потреби можна досягти компромісу, то населення схильне надавати поліції дуже широкі, часто дискреційні повноваження без побоювання, що вони будуть використані на шкоду його інтересам, і навпаки, у разі негативного ставлення вимагає їх обмеження і детальної регламентації, бачачи в тому гарантію відродження державного свавілля.

По-друге, абсолютно не зрозуміло, чому представники всіх трьох заявлених підходів відмовляють поліції в політичній суб'єктності. Сучасні поліцейські відомства, що мають могутню ресурсну базу, розвинену ідентичність, цілком можуть бути самостійними політичними акторами у рамках політичної системи конкретної держави.

Поліція є державною структурою, і в правовому плані вона підпорядкована державній волі, але в реальності поліцейські структури можуть брати найактивнішу участь у боротьбі за владу чи за різні ресурси. Прикладом цього є участь поліцейських в озброєній боротьбі за владу на тому або іншому боці або ж залучення співробітників міліції (стосовно російської практики) до участі в рейдерських захопленнях.

Сьогодні поліцейські структури вже складно розглядати як інструментальний ресурс політичних сил. Значно ефективніше сприймати поліцію як самостійного політичного актора, від перебування якого на тому або іншому боці політичної боротьби залежить її результат. При цьому цей політичний актор має свої інтереси, обумовлені як станом інституту поліції в суспільстві, так і потребами поліцейської як особливої соціально-професійної групи.

Потенціал політичної суб'єктності поліцейського відомства багато в чому залежить від того, яка модель організації й управління поліції використовується в конкретній державі (централізована чи децентралізована). Централізований характер організації й управління поліцейської системи значною мірою сприяє політичному відособленню поліції як у державно-інструментальному, так і в політичному

суб'єктному контекстах, тоді як децентралізація поліції інтегрує її в суспільство і багато в чому деполітизує. Поділ міліції на «центральної» і «місцевої», ймовірно, є передумовою по муніципалізації міліції. Але ідея муніципалізації міліції реалізується повною мірою лише в умовах стабільної політичної і соціально-економічної обстановки.

Зважаючи на виключну соціальну значущість інституту поліції (міліції), її правовий статус визначається нормативними актами вищої юридичної чинності. Законодавець зазвичай прагне першочергово підкреслити її соціальну спрямованість. Так, чинним Законом України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року передбачено, що міліція «... захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань».

Аналіз сучасного зарубіжного законодавства дозволяє виокремити три головні кваліфікуючі ознаки поліції (міліції).

По-перше, поліція (міліція) є невід'ємним елементом державної виконавчої влади, оскільки перебуває у складі розгалуженої і координованої урядом системи органів державної влади (управлінського апарату), уповноважених на вжиття заходів з метою забезпечення законності, прав і свобод людини, забезпечення публічної безпеки, охорони публічного порядку, надання допомоги населенню в усуненні загроз для охоронюваного блага.

По-друге, поліція (міліція) є системою державних органів у структурі центрального органу виконавчої влади (як правило, міністерства внутрішніх справ), відповідального у цілому за внутрішню безпеку. Ця ознака відображає організаційний аспект поліції (міліції) та означає домінування ідеї державної поліції (міліції).

По-третє, поліція (міліція) належить до правоохоронних органів, уповноважених державою на примусове припинення посягань на права і свободи громадян і чинний правопорядок у державі. Підставою для виокремлення поліції (міліції) у самостійний державний правоохоронний інститут є делегування їй права на застосування заходів безпосереднього примусу з метою досягнення легальних цілей, тобто фактично йдеться про реалізацію державної монополії на примус.

Воєнізований компонент поліції (міліції) традиційно підкреслюється шляхом акцентування уваги на її озброєності та централізованому характері організаційної будови. Специфіка поліції (міліції)

як правоохоронного органу полягає у передбаченій законом можливості застосування вогнепальної зброї. «Озброєність» і можливість застосування вогнепальної зброї є не самоціллю, а засобом, необхідною умовою ефективного виконання поліцією (міліцією) правоохоронних функцій. Застосування вогнепальної зброї є крайнім заходом безпосереднього примусу. Воно повинно бути співрозмірним існуючій небезпеці та завдавати мінімально необхідної шкоди життю і здоров'ю правопорушника. Термін «озброєність» повинен сприйматися з обов'язковим урахуванням того, що робота поліції (міліції) має соціальне спрямування та генерально не передбачає застосування вогнепальної зброї. Аби уникнути суб'єктивного тлумачення (перебільшення) ознаки «озброєність», окремі поліцейські припускають можливість закріплення у нормативно-правових актах більш коректного словосполучення «наділеність правом безпосереднього примусу». Це означає, що персонал поліції (міліції) уповноважений спонукати до виконання закону. У випадках недотримання, невиконання або порушення особою приписів закону він має право застосовувати заходи безпосереднього примусу, не чекаючи на відповідну попередню постанову (дозвіл). Ознакою «воєнізованості» поліції (міліції) також є ієрархічність управлінської структури, що передбачає жорстке вертикальне підпорядкування її нижчих органів вищим, а також наявність особливого порядку проходження служби особовим складом.

В окремих пострадянських державах, включно з Україною, до нині триває дискусія щодо доцільності перейменування міліції у поліцію. Частина учасників дискусії не вважає це питання принциповим і посилається на позитивний досвід апробації терміну «міліція» упродовж багатьох десятиліть. Водночас переважна більшість поліцейських цілком справедливо розглядає це поняття як анахронізм радянської доби та наполягає на рецепції категорії «поліція». Апологіти ідеї перейменування наголошують на об'єктивній зумовленості заміни поняття «міліція», запровадження якого спричинило розрив усталених зв'язків у системі понять, що традиційно характеризували охоронно-примусову діяльність держави. Апелюючи до досвіду зарубіжних країн (у тому числі й окремих пострадянських), вони наполягають на необхідності ухвалення законів про поліцію.

ТЕМА 2

ВИНИКНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ У ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ ТА США

Виникнення та розвиток поліцейських органів Німеччини.

Виникнення та розвиток поліцейських органів Франції.

Виникнення та розвиток поліцейських органів Англії.

Виникнення та розвиток поліцейських органів США.

Поява поліцейських органів у Європі та Північній Америці мала певні спільні тенденції й деякі особливості, на дію яких впливали різноманітні чинники, зокрема значною мірою особистісний фактор.

Виникнення поліцейських органів у Німеччині

У середині XVIII ст. у Пруссії окреслилася тенденція централізації завдань у сфері публічного порядку і безпеки. Зокрема, відповідно до указу пруського короля Фрідріха II від 20 лютого 1742 р. у Берліні було створено перше наділене статусом державного правоохоронного органу формування – очолювану королівським директором поліції службу забезпечення безпеки охорони порядку і боротьби з кримінальною злочинністю. В інших германських державах поліцейські повноваження на цей час реалізовували переважно магістрати великих міст. Через це поліція займалася не загальними завданнями внутрішнього управління, а виконувала «комунальні» завдання у сфері забезпечення безпеки та захисту громад цих міст. Оскільки єдиної державної поліцейської адміністрації не існувало, монархи германських держав практикували призначення членів магістратів керівниками інспекцій поліції, що утворювались на території громад. Уперше королівськими директорами поліції були призначені обер-бургмістри Кенігсберга, Ельбіга і Данцига. Згодом ця традиція була закріплена нормативно. Інституціоналізація поліції у сучасному розумінні розпочалася в германських державах наприкінці XVIII ст. Процеси індустріалізації, урбанізації, утвердження інститутів буржуазного права, які інтенсивно розгорнулися в цей період, зумовлювали необхідність чіткого визначення принципів поліцейської діяльності. Найбільшу активність у створенні німецького стандарту організації поліції у XIX ст. виявляла Пруссія, що об'єктивно зумовлювалося загальною тенденцією до розбудови полі-

цейської держави з всеохоплюючою компетенцією та мілітаризацією суспільного життя.

Питанням забезпечення охорони публічного порядку було приділено значну увагу у «Міському Уложенні» (1808 р.) та «Указі про жандармерію» (1812 р.).

Так, відповідно до останнього, передбачалося за рахунок рекрутування досвідчених унтер-офіцерів піхоти створити у Пруссії посилені поліцейські жандармські підрозділи загальною чисельністю 8900 осіб. Загалом поліції делегували повноваження підтримання «спокою, безпеки і миру» на загальнонаціональному рівні. Відповідно до постанови «Про зміну устрою вищих державних органів влади пруської монархії» від 27 жовтня 1810 р. була оновлена організаційна структура Міністерства внутрішніх справ Пруссії, яке надалі складалося з 4-х департаментів: загальної поліції, ремесел і торгівлі, культурів і суспільного просвітництва, пошти. На початку XIX ст. у великих містах Пруссії було створено 25 управлінь поліції.

На подальшу еволюцію поліцейських органів істотно вплинули події революцій 1848 р. в Європі. Відповідно до указу короля Пруссії Фрідріха-Вільгельма IV від 23 червня 1848 р. була проведена реорганізація берлінської поліції. Забезпечуючи охорону громадського порядку, уніформований персонал поліції був зобов'язаний постійно перебувати у публічних місцях, забезпечуючи видиму присутність влади. У 1850 р. було завершено створення уніфікованої поліцейської служби. Центральним органом управління поліцейськими силами стала президія поліції Берліна. З метою визначення обсягу повноважень органів поліції ландтагом Пруссії було ухвалено закон «Про адміністративні повноваження поліції» від 11 березня 1850 р. До компетенції поліції на місцевому рівні було віднесено: захист людей і власності; порядок, безпека і безперешкодна можливість руху громадськими вулицями; порядок і законність під час проведення масових заходів; пожежна безпека; діяльність ринків тощо.

У середині XIX ст. норми поліцейського права повинні були забезпечувати громадську безпеку, порядок і боротьбу з правопорушеннями. Прикладом такого підходу до поліцейського права є законотворча діяльність у деяких європейських країнах. Наприклад, у південно-германських державах (на відміну від Пруссії) істотну роль у переході до державно-правового поняття поліції в XIX ст. відіграло законодавство. У таких державах, як Баварія (у 1861 р.)

Баден (у 1863 р.) і Вюртемберг (у 1871 р.), були видані так звані кримінальні кодекси поліції, які встановлювали частково кримінально-карані заборони, частково повноваження з видання розпоряджень, у яких могли передбачатися приписи про заборони або повноваження щодо вжиття заходів у кожному конкретному випадку.

Згадуючи поліцію Германської імперії, необхідно відмітити, що в цей період (1871-1918 рр.) не можна говорити про поліцейську систему всієї імперії. У цьому випадку правильніше буде сказати про систему поліції окремих германських держав.

У Пруссії центральною установою у справах загальної поліції безпеки було міністерство внутрішніх справ; адміністративна поліція (здоров'я, будівельна, гірська тощо) належала іншим відомствам. У територіальному розумінні поліцейські установи поділялися на державні, місцеві і провінційно-окружні.

Трансформація поліції абсолютистської держави у соціально-правовий інститут буржуазної держави відбулася в Німеччині на рубежі XIX-XX ст.ст. Аналізуючи особливості становлення інституту поліції Німеччини в умовах утвердження буржуазних правових принципів, дослідники посилаються на «Кройцберг-рішення» Вищого адміністративного суду Пруссії від 14 червня 1882 р., спрямоване на подолання надто широкого розуміння діяльності держави. Це рішення Пруського вищого адміністративного суду від 14 червня 1882 р., що відіграло ключову роль у перегляді завдань поліції, слід розглядати в контексті розвитку самого терміну «поліція» в західноєвропейських країнах. У «Кройцберг-рішенні» адміністративного суду оголошується недійсним і незаконним видане поліцейське розпорядження, яке обмежувало висоту нової забудови земельних ділянок, з тим, щоб не перешкоджати огляду історичного військового пам'ятника Перемоги, спорудженого у Берліні на узвишші Кройцберг. Вищий адміністративний суд Пруссії угледів у забороні на будівництво дію, на здійснення якої поліція не мала компетенції. Суд обмежив завдання поліції захистом безпеки і порядку. З того часу державно-поліцейське розуміння терміну «поліція» остаточно припинило існування. Рішенням суду обмежувалося право поліцейської виконавчої влади на видання загальних адміністративних актів без дозволу на те закону і в порушення законодавчим положенням. Таким чином, важливим практичним результатом цього рішення адміністративного суду стало принципове положення, згідно з яким по-

ліція не має права застосовувати під час виконання своїх завдань функцій заходи, спрямовані проти свободи і власності громадян, з відсутності спеціальних законодавчих підстав для такого штибу дій.

Виникнення поліцейських органів у Франції

У Франції XVII століття королем Людовиком XIV була створена невелика спеціалізована група, що складалася з 40 інспекторів, які з допомогою деякої кількості оплачуваних інформаторів забезпечували владу інформацією про поведінку приватних осіб. Потім король на власний розсуд, застосовував відповідні заходи. Ця система продовжувала існувати і за королів Людовика XV і Людовика XVI.

Значення поліції як установи універсальної управлінської спрямованості досягло небувалих висот у другій половині XVIII ст., що відбилось і на розвитку поліцейського законодавства, і на появі величезної кількості спеціальної літератури. Повноваження поліції поступово звужувалися, принаймні в теорії: вона була звільнена від відповідальності за результати економічної діяльності, від неї тепер чекали «спостереження за якістю товару і створення безпечних умов для діяльності».

Це переосмислення ролі поліції знаходить своє завершення під час Великої Французької революції, що прискорила процес переорієнтації юридичного регулювання на автономну людину й утвердження позитивному праві природно-правових вимог свободи. Було запропоновано те рішення проблеми суперечності між поліцейською діяльністю і свободою, яке стане основою подальшого двовікового розвитку поліції Франції. Подальший розвиток розуміння поліції був тісно пов'язаний з цим першим, по-справжньому сучасним її визначенням і принципами, закріпленими в Декларації. Зокрема, Кодекс злочинів і покарань від 25 жовтня 1795 р. ввів уточнююче визначення поліції в статтях 16-37. Його стаття 16 розвивала положення статті 4 Декларації прав людини і громадянина: «Поліція заснована для право-охорони громадського спокою, свободи, власності, особистої безпеки».

Роль поліції була переосмислена не лише у рамках теорії «публічної сили», але і з урахуванням принципу розподілу влади. Стосовно поліції принцип розділення адміністративної і судової влади був розвинений у введенні ділення поліції на адміністративну і судову. Згодом Кодекс злочинів і покарань від 25 жовтня 1795 р. (стаття 18) закріпив це положення.

Під час революції, що почалася влітку 1789 р., королівська поліцейська адміністрація припинила своє існування. Створювана муніципалітетами поліція, яку вони, протиставляючи органам поліції колишнього режиму, іменували «доброю поліцією», стала оплотом порядку в тому хаосі, який охопив столицю й усю країну. Законом від 16 лютого 1791 р. депутати Національної асамблеї створили новий інститут, якому було доручено відновити порядок у революційній Франції – Національну жандармерію, що стала одним з елементів сучасної поліцейської системи французької держави.

Після Великої Французької Революції було створено два окремих поліцейських органи: один займався загальними справами, інший – політичними злочинами. У 1791 р. французький революційний уряд, знищивши колишню земську поліцію, сформував корпус жандармів для спостереження за збереженням порядку в арміях і всередині держави. Вони повинні були сприяти впійманню і супроводженню розбійників, арештантів і контрабандистів, набору рекрутів, а у разі потреби надавали озброєну допомогу місцевій владі під час виконання розпоряджень уряду. При арміях існували особливі жандармські команди, які виконували обов'язки військової поліції, а під час битви перебували за лініями фронту.

Міністерство поліції Франції було створене 1 січня 1796 р., проте реально єдиної поліції не існувало: політична поліція перебувала під наглядом і керівництвом самої Директорії, а так звана адміністративна поліція була віддана на «відкуп» місцевій владі. Будь-яка серйозна організація поліцейської служби у Франції фактично була відсутня. Декретом від 28 березня 1815 р. територія Франції була розділена на сім поліцейських департаментів, на чолі кожного з яких стояв префект, безпосередньо відповідальний за стан справ перед міністром поліції. Зміцнення і без того могутнього поліцейського апарату, на загальний подив, не супроводжувалося якимись широкими репресіями. Міністр поліції скрізь проповідував «поміркованість» і «ліберальну політику».

Кримінальна поліція Франції своїми коренями сягала часів Наполеона. Поліцейська служба у Франції, що існувала до цього, займалася висліджуванням й арештами політичних противників французьких королів, а не припиненням кримінальних злочинів. Але і пізніше, в другій половині наполеонівської ери, Генрі, шеф Першого відділення паризької поліцейської префектури, створеного для бо-

ротьби із злочинністю, мав у своєму підпорядкуванні всього 28 мирових суддів і кілька інспекторів. Глухі вулиці Парижу були справжнім раєм для численних розбійників і злодіїв. І лише в 1810 році коли хвиля злочинів готова була затопити Париж, пробив час народження кримінальної поліції, а також вирішилася доля її засновника Ежена Франсуа Відока.

Відок чудово знав злочинний світ, був ходячою енциклопедією і картотекою, зберігаючи в пам'яті величезні масиви необхідної інформації. Але і сучасним досягненням криміналістики він також віддавав належне – ним була створена щонайповніша картотека злочинних елементів. На кожного злочинця заводилася облікова картка в якій детально описувалася зовнішність, ім'я, кількість судимостей тощо. В архіві налічувалося близько п'яти мільйонів подібних карток, і кількість їх постійно зростала.

Незабаром організація Відока дістала назву «Сюрте» («Безпека»). Незважаючи на вороже ставлення до неї, саме вона і стала зародком французької кримінальної поліції. Тисячі містифікацій, таємне проникнення в райони, де мешкають злочинці, уявні арешти, впровадження співробітників Сюрте під виглядом ув'язнених у в'язниці, уявні втечі або навіть інсценована смерть, після того як вони виконали своє завдання, – усе це забезпечувало Відоку величезний потік інформації. Близьке знайомство із злочинним світом, звичками і методами «роботи» кримінальних злочинців, терпіння, інтуїція, уміння вживатися в образ, рідкісна зорова пам'ять й архів, у якому були зібрані відомості про всіх знайомих Відоку злочинців, забезпечували успіх його роботи. Коли вже не можна було більше приховувати свою роль шефа Сюрте, Видок став систематично з'являтися у в'язницях де оглядав ув'язнених, запам'ятовуючи їх обличчя і зовнішність.

У 1833 році Відок створює власне приватне «Бюро розслідувань і інтересах торгівлі», яке розташувалося на вулиці Нев-Сент-Юста. Це було одне з перших приватних детективних бюро в Європі. Бюро пропонувало унікальну для того часу послугу – консалтинг і ділову розвідку. За невелику суму (20 франків на рік) тодішні бізнесмени могли отримати інформацію про надійність своїх ділових партнерів. Популярність його агентства говорить той факт, що за рік йому вдалося залучити більше 4000 клієнтів. Прибутки Відока в той час рахувалися мільйонами, а в ділових колах під час укладення об'єктів як підтвердження надійності пред'являлася довідка з агентства Відока. Ві

цікаво прожив решту свого життя, був заможним комерсантом, письменником, другом великого Бальзака, якому не раз підказував теми майбутніх романів. Відок продовжував успішно розвивати свій бізнес, відкриваючи філії в провінції. Окрім послуг, що вже надавалися, він зайнявся ще однією дуже популярною справою детективів – доказом подружніх зрад. Архів Відока перетворився на колосальний бюрократичний апарат, гори паперів захищали непривітні, запорошені, освітлені газом зали префектури. На кожного злочинця тут була заведена картка. У ній значилися його ім'я та кількість судимостей, була описана зовнішність. В архіві налічувалося близько п'яти мільйонів таких карток, і кількість їх все збільшувалася, оскільки перевірки стали піддаватися навіть іноземці, що селилися в готелях Парижу. У 40-х роках в одній з брюссельських в'язниць почали фотографувати ув'язнених. Цей новий метод реєстрації й ідентифікації злочинців був використаний і в Парижі. У префектурі накопичилося 80000 фотографій. Але як не дивувалися іноземці швидкому викриттю злочинців, що втікали з їх батьківщини до Парижу, як не сприяло це здивування легендарній славі паризької поліції, все ж таки вона зазнала в 1879 році глибокої кризи, яка і висунула на арену історії розвитку криміналістики Альфонса Бертільйона. Альфонс Бертільйон (1853 – 13 лютого 1914 р.) – французький юрист, винахідник системи бертільйонажу – системи упізнання злочинців за їх антропометричними даними. За 1884 рік Бертільйон ідентифікував 300 осіб. Метод почав реально працювати, його узяли на озброєння у багатьох країнах. Бертільйон першим у світі ввів наукові методи роботи в криміналістику. Саме він є винахідником і творцем картотечних систем реєстрації людей за якими-сь їх фізіологічними ознаками з метою і можливістю використання цих картотек для упізнання, для встановлення особи.

У Парижі поліцейська служба, керована префектом поліції, розділялася на внутрішню і зовнішню. До внутрішньої служби належали: заходи державної поліції, охорона президента республіки, судова поліція, нагляд за іноземцями, асоціаціями, пресою, клубами тощо. Зовнішню службу складали охорона публічної тиші і порядку в Парижі, виконання законів і ордонансів; розшук в інтересах держави й окремих осіб, розшук таємних ігорних будинків; нагляд за розносною торгівлею, проституцією тощо. Усе це входить до компетенції муніципальної поліції, що відала також складами, базарами, навігацією, муніципальними лабораторіями тощо.

Межі влади французької поліції регулювалися численними заходами, але права особи все ж таки були гарантовані недостатньо, скарга на беззаконні дії поліції допускалася тільки в адміністративному порядку.

Виникнення Англійської поліції

Англійській поліцейській системі передувала Королівська ландська поліція, організована у 1787 р. Це було напіввійсьське формування, завдання якого полягало у боротьбі зі злочинністю масовими заворушеннями. Поява самостійних поліцейських структур у звичному для нас розумінні припадає на першу половину XIX ст. Піонером у цій справі заведено вважати Великобританію, міністр внутрішніх справ Роберт Піль у 1829 р. організував у Лондоні муніципальну поліцію, що була спеціально підготовлена окремо фінансованою структурою, уповноваженою виконувати тільки поліцейські функції, наділеною відповідними повноваженнями владними атрибутами (уніформа, відзнаки, спецзасоби).

Першими комісарами, яких на початку липня 1829 року вибрав Роберт Піль, були 47-річний підполковник Чарльз Роун і 33-річний адвокат Ричард Майн. Комісари мали у своєму розпорядженні лише ще трьох місяців, щоб накреслити плани роботи, рекрутувати необхідних людей і знайти житло для них. Роун, покладаючись на свій армійський досвід, розробив структуру поліцейських сил, яка з того більшого збереглася до сьогодні. Він же започаткував і базову систему патрульно-постової служби.

У 1829 році перші лондонські поліцейські комісари Майн і Роун зайняли бюро в декількох старих будівлях, що належали колишньому Уайтхолл-плейс. Пізніше лондонська поліція зайняла комплекс будівель, в якому раніше зупинялися шотландські королі під час відвідування лондонського двору – Скотланд-ярд (шотландський двір).

На момент своєї появи поліція Лондона налічувала 895 констеблів, 88 сержантів, 20 інспекторів і вісім суперінтендантів, при цьому цивільний персонал поліції складався усього лише з п'яти клерків. Цей район дії охоплював лише центр міста в радіусі 7 миль. Саме слово «поліцейський» на протилежність попередньому «констебль» так з'явилося лише у 1829 р. Перші констеблі практично не отримували ніякого навчання, їм просто заздалегідь показували маршрут патрульної служби. Усі вони були забезпечені віддрукованою інстру-

цією комісара поліції. Поліція врешті-решт забезпечила зовнішню безпеку на вулицях Лондона.

Тим, що поліція Лондона успішно пройшла через початковий період свого існування, вона зобов'язана особистим якостям Чарльза Роуна і Ричарда Мейна, а також самовідданості, з якою рядові поліцейські виконували свої обов'язки.

Законом 1835 р. про муніципалітети кожне англійське місто було зобов'язане створити поліцію за лондонським зразком. Так було закінчено в Англії перехід до державної поліцейської організації. Поліція Англії того часу, на відміну від інших європейських держав була самостійним відомством, яке відало усіма справами місцевого управління.

Протягом майже 90 років організація англійської поліції і методи її роботи залишалися без істотних змін. Початок ХХ століття ознаменував собою різке збільшення застосування нових засобів розслідування злочинів Скотланд-ярдом, який незабаром обігнав за технічною оснащеністю аналогічні служби Європи і США.

Бурхливий розвиток англійської криміналістики згодом призвів до таких досягнень, як відкриття судової балістики шляхом створення порівняльного мікроскопа (кожна зброя залишає на кулі свій неповторний слід, тож у Скотланд-ярді була створена найбільша колекція зброї і боєприпасів).

Виникнення поліції США

Початком історії поліції США можна вважати 1626 рік, коли в Нью-Йорку був заснований Офіс Шерифа (Sheriffs Office). Це один із найстаріших поліцейських департаментів США, що веде свою історію від першої групи з восьми нічних сторожів, створеної ще в тому ж самому 1625 році, коли Нью-Йорк належав Голландії і називався Новим Амстердамом. Також у цей період були відкриті подібні управління і в інших містах. Шериф та помічники, яких він набирив, несли відповідальність за охорону місцевої в'язниці, стежили за порядком під час судових засідань та забезпечували дотримання закону на території округу. Шерифи та констеблі до проголошення незалежності США призначалися англійською королівською владою, а після революції ці посади оголосили виборними.

У 1789 році була створена Служба Маршалів. До завдань Служби входили забезпечення діяльності федеральних судів, контроль за ви-

конанням їх вироків і рішень, розшук, арешт і нагляд за утриманням федеральних злочинців, аукціонний продаж конфіскованого майна, а також боротьба з тероризмом і масовими заворушеннями. Незабаром були створені й інші федеральні служби, такі як Паркова Поліція США (US Park Police) і Поліція Монетного Двору (US Mint Police) в 1791 році. Після Війни за незалежність виникла необхідність створення спеціальних поліцейських організацій. До початку ХІХ ст. існуючий принцип підбору поліцейських на добровільній основі вичерпав себе і був замінений напівпрофесійною системою. У США перший постійний поліцейський департамент був утворений в 1845 році в Нью-Йорку, а пізніше й у Бостоні. До їх компетенції входили не лише справи про злочини, але і підтримання порядку і законності. Ці департаменти були повністю підпорядковані державі, і їх діяльність чітко контролювалася.

До 1860 року більшість американських міст також створила свої поліцейські сили. У 1870 р. як федеральний центр усієї правоохоронної діяльності було створене міністерство юстиції США. До цього в США не було центрального юридичного відомства. Генеральний прокурор працював сам-один, не маючи підпорядкованої йому бюрократичної структури. У 1867 році юридична комісія Конгресу США, очолювана Уільямом Лоуренсом, дійшла висновку про необхідність створення «департаменту юстиції». 19 лютого 1868 року на розгляд Конгресу внесли відповідний законопроект, проте він не був ухвалений. У лютому 1870 року Томасом Дженкесом був представлений інший законопроект, який ухвалили Палата представників і Сенат. У 1872 році новому відомству було передано управління в'язницями, а з часом його функції істотно виросли і розширилися. Новий департамент, очолюваний Генеральним Атторнеї, отримав повноваження щодо проведення попереднього слідства і підготовки звинувачення в суді. Міністерство юстиції користувалося послугами створеної в 1875 р. «секретної служби» міністерства фінансів – на той час спеціалізованого органу карного розшуку. На порядки в поліції США впливала загальна атмосфера, що панувала в політиці й економіці. Політики незаконними способами – від шахрайства під час виборів до шантажу – не лише забезпечували свій вплив на розподіл податків, але і боролися за право контролю над поліцією, щоб мати змогу безперешкодно займатися своїми шахрайськими спекуляціями. Відверто або ледве завуальовано поліцейських службовців

підкуповували або розбещували участю в доходах від азартних ігор і проституції. Межі між правом і безправ'ям стиралися арештом невинних, усуненням докучливих свідків і брутальним тиском на добросовісних поліцейських. Не було ніякої співпраці поліції різних штатів, так що злочинцеві достатньо було переїхати з одного штату в інший, щоб почуватися в цілковитій безпеці. І, крім цього, мала місце повна безпорадність федеральних органів, включно з міністерством юстиції у Вашингтоні, і відсутність будь-якого центрального апарату поліції. Тільки цим можна пояснити, що непідкупне приватне розшукове агентство Алана Пінкертона із середини XIX століття не лише набуло безпрецедентно великого впливу в районі між Атлантичним і Тихим океанами, але і досягло світової слави, а в очах європейців стало представником американської кримінальної поліції.

У 1850 році випадок вивів Пінкертона на шлях криміналістики. Залишки вогнища на розташованому поблизу острові дозволили йому напасти на слід банди шахраїв. Умить він прославився великим детективом у державі, де найсильніша поліція в Чикаго налічувала одинадцять вкрай сумнівних поліцейських. Він не упустив свого шансу і заснував Національне розшукове агентство Пінкертона. Емблемою фірми стало зображення широко розплющеного ока і слова «Ми ніколи не спимо». Пінкертон і дев'ятеро його службовців із самого початку своєї діяльності довели справедливість цієї фрази. Вони були комерсантами, але непідкупними і старанними в роботі. Збіглих злочинців вони переслідували і верхи на коні, і на дахах залізничних потягів, що мчали на «Дикий Захід».

За декілька років «пінкертони» стали найрезультативнішими криміналістами Північної Америки. Алан Пінкертон створив перший в Америці фотоальбом злочинців.

Коли в 1878 році Бернс став шефом відділу кримінального розшуку нью-йоркської поліції, його співробітники ледве животіли, їхнє існування було ще жалюгіднішим, ніж у перших детективів Скотланд-ярду. Бернс (і цього не могли заперечувати навіть його вороги) створив у 1880 році успішно працюючий відділ кримінального розшуку Нью-Йорка, що налічував 40 співробітників. Уже перше «досягнення» відразу викрило його як людину, що вирішила використати здобутий тяжкою працею рядового поліцейського досвід не лише для успішної роботи на шляху криміналістики, але і для особистого збагачення. Знаючи, що район фінансистів і ювелірів на Уолл-стріт є

улюбленим полем діяльності злодіїв і зломщиків, він посадив дев'ять своїх детективів до кімнати на Уолл-стріт і створив заборонену зону, так звану мертву лінію. Кожен відомий злочинець, що перетинав цю лінію і проникав у район Уолл-стріт, негайно заарештовувався. Природно, особлива турбота про великих фінансистів щедро винагороджувалася. Плата за роботу, яка і без того була його службовим обов'язком, вправно оголошувалася як виграш на біржі. Але Бернса цікавили не лише гроші, йому хотілося потягатися з Сюрте і Скотланд-ярдом. Тому він оцінював роботу своїх детективів за кількістю арештів й успішних ідентифікацій злочинців. Це стало однією з причин того, що ідентифікації завжди приділялася велика увага.

ФБР з'явилося як організація спеціальних агентів 26 липня 1908 року за ініціативою Генерального Прокурора Чарльза Джозефа Бонапарта під час президентства Теодора Рузвельта. Ще у 1905 році президент Сполучених Штатів Теодор Рузвельт зробив спробу створити центральну установу, яка повинна була б контролювати дотримання федеральних законів. Рузвельт глибоко вивчив стан американської поліції за роки своєї служби в Нью-Йорку. Будучи президентом з 1901 по 1908 рік, він вів запеклу боротьбу з великими ділками, які в союзі з державними службовцями скуповували колосальні земельні ділянки і потім продавали їх, заробляючи на цьому мільйони. Але міністр юстиції уряду Рузвельта, генеральний прокурор Чарльз Джозеф Бонапарт, не мав жодного слідчого, здатного викрити ці найбільші махінації. Після закінчення Громадянської війни велика кількість слідчих займалася лише викриттям поштових грабіжників і фальшивомонетників. Генеральний прокурор спробував «узяти у позику» сищиків казначейства, але цьому завадив Лобі, відомий ділоко-злочинець, що мав великий вплив на конгресменів і добився проведення закону, що забороняє судовим органам використовувати людей, що служать в інших відомствах. Розлючений Рузвельт кинув конгресу звинувачення, що той потурає злочинним елементам, і в 1905 році віддав Бонапарту наказ створити свій власний слідчий відділ з персоналом, що має криміналістичну освіту. Ці криміналісти перебували завжди у розпорядженні генерального прокурора. Відділ дістав назву Бюро розслідувань. Майже десять років це бюро було джерелом суцільних розчарувань. Здавалося, у Вашингтоні неможливо знайти людей, не схильних до корупції. І в роки після Першої світової війни бюро ледь не загинуло у своєму власному багні про-

дажності, торгівлі посадами і бездіяльності. У 1932 році організація була перейменована у Бюро Розслідувань Сполучених Штатів. Наступного року воно об'єдналося з Бюро Заборони (бюро по контролю виконання «сухого» закону) і було перейменоване у Відділ Розслідувань (ООІ) і лише в 1935 році бюро дістало нинішню назву – Федеральне бюро розслідувань.

Отже, становлення спеціалізованих органів поліції в провідних країнах світу почалося ще у XVIII ст., але «рельєфне» їх оформлення припадає на кінець першої половини XIX ст. Поява поліцейських органів у вказаних країнах була майже синхронною, і це був виклик часу, бо процеси індустріалізації, урбанізації, розвиток товарно-грошових відносин, істотне зростання злочинності – все це вимагало створення професійних органів правопорядку. Але професіоналізм перших поліцейських був дуже відносним. Свавілья, корупція, некомпетентність були типовими для їх діяльності.

ТЕМА 3

ПОЛІЦІЯ У ТОТАЛІТАРНИХ ДЕРЖАВАХ

Шляхи тоталітарного реформування поліції при тоталітарному режимі.

Органи політичного розшуку в тоталітарних державах.

Роль та структура Гестапо.

Взаємовідносини правлячої партії з поліцейськими органами у країнах з тоталітарним режимом.

Перша половина ХХ століття для багатьох країн світу – це період, коли процеси розвитку авторитарної ідеології та її поширення в масах відбуваються досить інтенсивно, і, мабуть, досягають свого найвищого рубежу, трансформувавшись в тоталітаризм. У 20-30-і рр. виникають тоталітарні режими в Італії, Німеччині, Іспанії, Фінляндії, Туреччині, Португалії, Японії, Китаї, державах Східної Європи: Болгарії, Польщі, Румунії та інших. Найбільш чітко принцип тоталітаризму: «Все для держави, нічого поза і проти держави» – визначив перший ідеолог фашизму Беніто Муссоліні. Як показує світовий досвід, реалізація цих принципів передбачає (незалежно від країни): проголошення однієї ідеологічної доктрини єдиною істинною та обов'язковою, прагнення контролювати не тільки дії, а й свідомість населення, максимальну концентрацію влади в руках верховного правителя і його наближених, підпорядкування всього і вся державним інтересам, прагнення вирішити внутрішні і зовнішні політичні проблеми радикальним шляхом, скасування парламентської системи і конституції, максимальне обмеження повноважень органів місцевого самоврядування, злиття апарату правлячої партії з державними структурами, нетерпимість до опозиції і криміналітету.

Хвиля терору обрушується на будь-яку країну відразу ж після приходу до влади політичних екстремістів. Причому, як це сталося, наприклад, в Італії в 1922 р. і в Німеччині в 1933 р., поліцейський терор приймає двояку форму – жорстоких розправ під час вуличних маніфестацій і страйків, а також у вигляді незаконних таємних арештів. Спочатку всі ці дії відбуваються абсолютно незаконно, і керівникам нової влади доводиться брати відповідальність за них персонально на себе.

Згодом для того, щоб надати репресіям легальний характер, приймалися надзвичайні закони, видавалися розпорядження про вико-

ристання зброї проти учасників маніфестацій, організованих опозиційними партіями. Офіційно правом вчинення насильницьких дій, крім поліції, наділялися члени силових структур правлячих рухів (загони СА і СС у Німеччині, фашистська міліція в Італії, хунвейбіни в Китаї, «стражі ісламської революції» в Ірані, «робоча міліція» в Угорщині, НДР і т.п.). Формальним приводом до цього часто були провокаційні дії, такі як підпал рейхстагу, інсценований нацистами 27 лютого 1933 р. або ж замах на вождів режиму (на Б. Муссоліні в 1926 р., на М. Каддафі в 1964 р. та ін.).

Тоталітаристи завжди обіцяють перемогу над криміналітетом в короткий термін методом терору, здійснюваного «сильною рукою». Більш того, це одне з головних гасел, за допомогою яких вони залучають на свій бік маси. На терені боротьби зі злочинністю тоталітарній державі вдавалося досягти значних успіхів, чому багато в чому сприяли два основних фактори. По-перше, вкрай негативне, нетерпиме ставлення лідерів режиму до кримінальних проявів, що частково пояснювалося переконаністю, що злочинність розкладає моральність і підриває економіку держави, а частково – особистою неприязню до злочинців, які паразитували в ту пору, коли, скажімо, А. Гітлер, Б. Муссоліні, Мао Цзедун, Кім Ір Сен і Н. Чаушеску билися на фронтах, отримували поранення, ризикували і терпіли різного роду позбавлення в підпіллі. По-друге, жорстокість поліцейських репресій проти криміналітету, і, взагалі всіх елементів, які потенційно могли поповнювати злочинне середовище (діти і родичі злочинців, безробітні, масони та ін.).

Реалізація поліцією подібних установок базувалася на відповідних правових актах, таких, наприклад, як німецька «Постанова проти шкідників народу» від 5 вересня 1939 р. або «Закон про боротьбу з ворогами» Китайської Народної Республіки від 20 жовтня 1952 р. Вони передбачали надзвичайні суди з прискореним і спрощеним провадженням, використання оперативної поліцейської інформації як доказової бази, негайне приведення у виконання заходів покарання, особливо смертних вироків, публічні страти та ін.

Особливо відчутних успіхів тоталітарній державі вдавалося (і вдається) досягти у боротьбі з організованою злочинністю. Так, у нацистській Німеччині, протягом півроку були ліквідовані кримінальні угруповання в Берліні, Гамбурзі, Кенігсберзі, Мюнхені та інших містах, які мали раніше світову популярність. В Італії внаслідок

серії успішних поліцейських операцій, проведених у 1924-1928 рр., мафія фактично припинила існування.

За даними ООН, тоталітарні держави належать до найбільш «безпечних» регіонів світу. І це не випадково. Тоталітаризм шукає симпатії і підтримку населення і, позбавляючи його від страху перед злочинністю, неминуче їх отримує. Крім того, такий режим, який претендує на повну універсальність, органічно не може терпіти ніякої «конкуруючої» влади, в тому числі, і тіньового правління організованого криміналітету. Звідси взаємна ворожість, безкомпромісна боротьба і, як підсумок, – нейтралізація мафії.

Як правило, тоталітарні режими замінюють колишні поліцейські кадри на функціонерів пануючої партії. Так, лише за рік після військового перевороту в Аргентині в лютому 1976 р. згідно знову прийнятого закону «Про поліцейську службу» з поліції було звільнено майже 3000 рядових, 1500 унтер-офіцерів і понад 2000 офіцерів. На зміну їм прийшли представники армії і Цивільного радикального союзу, який підтримав хунту.

Пояснення подібної практики дається, наприклад, в законі «Про поліцію» франкістської Іспанії: «Щоб надати новим поліцейським органам дух, який надихає нашу націонал-синдикалістську революцію, необхідно влити в них новий цілющий сік, формувати їх з тих, хто... підтвердив свою непорушну вірність ідеям «хрестового походу» проти комунізму. Тільки віддані нам люди зможуть здійснювати постійне і тотальне спостереження за всіма ненадійними особами, що зараз життєво необхідно для блага нації...».

Одночасно здійснювалася централізація управління поліцейським апаратом: у нацистській Німеччині, фашистській Італії, франкістській Іспанії, Китаї, поліцейські служби максимум через рік після встановлення тоталітарних режимів були поставлені під повну юрисдикцію центральної адміністрації, а управління ними реорганізовувалося за принципом «фюрерства», тобто вищі партійні та державні повноваження у сфері забезпечення встановленого правопорядку цілком зосереджувалися в руках єдиної людини – або самого диктатора, або одного з його найбільш довірених набліжених. Така ж система відтворювалася і на низових рівнях.

Разом з тим, тоталітарна влада створювала нові органи політичного розшуку. Причому мова йшла зовсім не про реформування старої політичної поліції, що є в умовах демократії інструментом для збору

інформації про протиправну діяльність організацій та осіб, схильних до екстремізму. Головне завдання політичної поліції в будь-якій тоталітарній державі інше: здійснення терору щодо будь-яких проявів опозиції режиму і офіційної ідеології у всіх сферах. У зв'язку з цим органи політичного розшуку фактично зводилися на вершину піраміди галузевих служб поліції і керівництво ними зосереджувалося в руках ієрархів, особливо наближених до верховного правителя. Показово й те, що політична поліція як би зливалася з правлячою партією або рухом, стаючи їх складовою частиною, «збройним загonom».

Найбільш яскравий приклад – гестапо гітлерівської Німеччини. Ця організація, створена Г. Герінгом 26 квітня 1933 р., підпорядковувалася спочатку особисто йому, а потім (з 1934 р.) Г. Гімлеру, комплектувалася переважно членами націонал-соціалістичної партії, що мали досвід конспіративної діяльності або працювали раніше в поліції або розвідці. На гестапо, згідно зі ст. 1 Закону рейху від 10 лютого 1936 р., покладалася такі завдання: «Викривати всі небезпечні для держави тенденції і боротися проти них, збирати і використовувати результати розслідувань, інформувати про них уряд, тримати владу в курсі найбільш важливих для неї справ і давати їй рекомендації щодо дій». Гестапо входило в структуру Головного управління імперської безпеки (РСХА), створеного в 1939 р. і очолюваного Р. Гейдріхом (до 1942 р.), а потім Е. Кальтенбруннером – переконаними і послідовними націонал-соціалістами, що володіли неабиякими організаційними здібностями.

Гестапо мало право застосовувати без судової санкції кілька видів заходів: офіційне застереження, превентивне утримання під вартою і ув'язнення в концтабори (що знаходилися деякий час під його керуванням). Це давало можливість піддавати арешту і інтернуванню навіть виправданого судом опозиціонера. Крім того, широко практикувалися й незаконні дії: викрадення (навіть з-за кордону), вбивства (іноді замасковані під нещасні випадки або самогубства). При цьому гестапівцям достатньо було виявити лише потенційну загрозу, щоб вдатися до репресій.

Приклад гітлерівської Німеччини був, звичайно, не єдиний. Аналогічним чином було поставлено справу і в фашистській Італії. Після приходу до влади Б. Муссоліні з його ініціативи була створена таємна поліція, так звана ОВРА («Організація зі спостереження і придушення антифашизму»).

Спочатку ОВРА займалася майже виключно боротьбою проти антифашистів, але поступово область її діяльності розширювалася: за завданням Муссоліні було встановлено стеження за багатьма ієрархами, включаючи найближчих сподвижників диктатора. При виявленні ворожого ставлення до режиму ОВРА передавала справи в «особливий трибунал», де обвинувачені засуджувалися, як правило, до максимальних термінів тюремного ув'язнення, передбачених фашистським законодавством.

Одноєю з основних тенденцій розвитку поліції тоталітарних держав була активна ідеологічна обробка її особового складу. Основні цілі ідеологічного виховання службовців поліції – перетворення їх на переконаних, відданих прихильників режиму і надійних виконавців його правоохоронної доктрини. Особливо підкреслимо: інтенсивний ідеологічний вплив на поліцейський персонал (як, втім, і на весь державний апарат) органічно притаманний тоталітарній владі. І не тільки тому, що його намагаються перетворити на слухняне знаряддя правлячих кіл (ця мета переслідується і демократичним режимом і є, так би мовити, перманентною). Справа в тому, що тоталітаризм, як уже говорилося, прагне до швидкого і кардинального вирішення національних проблем, використовуючи радикальні методи. У сфері забезпечення правопорядку мова йде не про «стримування» злочинності в певних межах, а про повну її нейтралізацію і, хоча історія показує, що це завдання не може бути вирішене остаточно, але при тоталітаризмі криміногенна ситуація в цілому стає набагато сприятливішою насамперед за рахунок успіхів у боротьбі з організованим криміналітетом.

Разом з тим, в структурах правлячої партії організовувалися спеціальні апарати для загального ідеологічного керівництва функціонуванням поліції (міліції). Такі відділи існували, наприклад, на рівні ЦК і регіональних партійних комітетів в Болгарії, Угорщині, Польщі, Румунії, Чехословаччині та інших європейських країнах. Паралельно проводилося залучення поліцейських до лав цієї партії, створювалися її організаційні структури в усіх підрозділах. Мета таких структур – активна ідеологічна підготовка.

Таким чином, співробітник поліції ставився в ще більш жорстку залежність від режиму: як чиновник він зобов'язаний був виконувати рішення державної влади, а як член партії – волю її керівництва, глава якого був одночасно і верховним правителем. Партійна

приналежність служила, з одного боку, певною гарантією політичної благонадійності, а з іншого – майже обов'язковою умовою для успішної кар'єри.

Ще одна особливість процесу ідеологічного впливу на поліцейських – виховання їх у дусі елітарності і корпоративізму. Так, Г. Гімлер прагнув представити СС в ролі продовжувача древньо-германських культів і традицій середньовічного лицарства, виховати есесівців в дусі «віри і беззаперечної покори». Щорічно молоді кадри СС приїжджали на присягу у м. Брунсвік до труни герцога Макленбургського. Резиденція керівництва СС була переведена з Берліна в околиці м. Падерборн, на руїни середньовічного замку, де періодично збиралася есесівська еліта і влаштовувалися сеанси медитації. У підземеллях замку знаходилося «святилище» СС – місце «культу крові». Там відбувалося «хрещення кров'ю», ритуал у стилі хрестоносців, що супроводжував присягу нового члена. Таким шляхом правлячі кола намагалися морально підготувати есесівців до протистояння внутрішнім і зовнішнім ворогам.

Показово, що «бійцям передового загону» надавалися значні матеріальні та інші пільги, що було важливо в умовах авторитарних країн дефіциту на все і вся.

ТЕМА 4

ПОЛІЦІЯ І ПРОБЛЕМА ЗАБЕСПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В СУЧАСНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Організаційні побудови поліцейських систем у сучасних демократичних державах. Основні умови функціонування поліції.

Класифікація моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки. Компетенція і повноваження муніципальної поліції.

Структура муніципальної поліції в демократичних державах. Матеріально-технічне забезпечення роботи поліції.

У країнах, орієнтованих на демократичний шлях розвитку, поліція розглядається винятково як правоохоронний орган, призначений для забезпечення «контролю над злочинністю», стримування її за допомогою застосування тих засобів, що встановлені законом. При цьому, «контроль над злочинністю» не можна розуміти як синонім нашому визначенню «боротьба зі злочинністю», оскільки будь-яке протиборство завжди має кінцевою метою перемогу, тобто в даному випадку повне викорінювання злочинності, що наврядчи представляється можливим.

Поняття «контроль над злочинністю» більш реально відбиває можливості держави протистояти цьому соціально зумовленому, об'єктивно неминучому для будь-якого суспільства негативному явищу і містить концептуальний погляд закордонних вчених і практиків на роль і місце поліції в механізмі сучасної демократичної держави, відповідно до якого поліція розглядається як специфічний правоохоронний інститут держави, наділений правом застосовувати встановлені законом методи примусу для здійснення деяких обмежень і регулювання поведінки окремих громадян заради збереження громадського порядку, громадського спокою і соціального миру.

Сьогодні прагматичним підходом до завдань і компетенції правоохоронних органів є юридичне і фактичне розширення повноважень поліції. Це виражається, в першу чергу в тому, що у ряді країн, зокрема ФРН, Франції, Італії, Іспанії і інших, поліцейські службовці дуже часто на практиці майже в повному обсязі розслідують більшу частину кримінальних справ, оскільки судова влада і прокуратура делегують поліції багато своїх функцій. Крім того, значною мірою спрощений порядок провадження поліцією ряду процесуальних

ТЕМА 4

ПОЛІЦІЯ І ПРОБЛЕМА ЗАБЕСПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В СУЧАСНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Організаційні побудови поліцейських систем у сучасних демократичних державах. Основні умови функціонування поліції.

Класифікація моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки. Компетенція і повноваження муніципальної поліції.

Структура муніципальної поліції в демократичних державах.

Матеріально-технічне забезпечення роботи поліції.

У країнах, орієнтованих на демократичний шлях розвитку, поліція розглядається винятково як правоохоронний орган, призначений для забезпечення «контролю над злочинністю», стримування її за допомогою застосування тих засобів, що встановлені законом. При цьому, «контроль над злочинністю» не можна розуміти як синонім нашому визначенню «боротьба зі злочинністю», оскільки будь-яке протиборство завжди має кінцевою метою перемогу, тобто в даному випадку повне викорінювання злочинності, що наврядчи представляється можливим.

Поняття «контроль над злочинністю» більш реально відбиває можливості держави протистояти цьому соціально зумовленому, об'єктивно неминучому для будь-якого суспільства негативному явищу і містить концептуальний погляд закордонних вчених і практиків на роль і місце поліції в механізмі сучасної демократичної держави, відповідно до якого поліція розглядається як специфічний правоохоронний інститут держави, наділений правом застосовувати встановлені законом методи примусу для здійснення деяких обмежень і регулювання поведінки окремих громадян заради збереження громадського порядку, громадського спокою і соціального миру.

Сьогодні прагматичним підходом до завдань і компетенції правоохоронних органів є юридичне і фактичне розширення повноважень поліції. Це виражається, в першу чергу в тому, що у ряді країн, зокрема ФРН, Франції, Італії, Іспанії і інших, поліцейські службовці дуже часто на практиці майже в повному обсязі розслідують більшу частину кримінальних справ, оскільки судова влада і прокуратура делегують поліції багато своїх функцій. Крім того, значною мірою спрощений порядок провадження поліцією ряду процесуальних

дій – арештів, обшуків, допитів та ін. Так, в скандинавських країнах арешт з метою доставлення правопорушника до суду для притягнення його до відповідальності може бути здійснений на розсуд поліцейського, якщо особа була захоплена при правопорушенні або були «розумні підстави» для підозри. У ФРН і Італії закони про боротьбу з тероризмом надають поліції право по тих же підставах без письмової вказівки судової інстанції робити обшуки громадян, авто-транспорт і затримувати підозрюваних. У Франції КПК надає право співробітникові поліції затримувати на добу будь-яку особу, яка, на його думку, може «повідомити про обставини справи або про вилучені предмети і документи», а також особу, яку він вважає потрібною перевірити.

Аналіз світового досвіду показує, що існує ряд умов ефективного функціонування поліції:

1. Наявність правової бази, що виражає волю суспільства відносно поліції. Наприклад, обмежуючи в кримінальному законодавстві круг діянь, що представляють небезпеку і відносячи їх до об'єктів поліцейської діяльності, визначають загальну компетенцію цього державного інституту. Крім того, в правових нормах детермінуються форми і методи, які населення вважає за можливе використати для вирішення таких завдань, надаючи тим самим поліції відповідні повноваження. Скажімо, заборона законодавством застосування торгтур при проведенні розслідування, свідчить, що населення рахує такий метод у боротьбі із злочинністю неприпустимим і, отже, до повноважень поліції це не відносить.
2. Чітке управління з боку вищої національної і регіональної адміністрації. Без цього діяльність поліції втрачає сенс, бо її головне призначення – захист населення від правопорушень – об'єктивно не може реалізуватися поза загальним керівництвом і контролем інстанцій, що виражають волевиявлення населення і діють від його імені. У іншому випадку поліцейський апарат просто перетвориться на машину, замкнуту на собі, що не враховує інтереси народу, а це означає, не потрібну йому.
3. Соціальна довіра. Необхідність її очевидна, оскільки відсутність такої довіри безумовно, означає, що поліція – деякий паразитичний організм, що шкодить лише суспільству, оскільки вимагає вкладення великих матеріальних ресурсів, не забезпечуючи його потреби в захисті від злочинності. Можна стверджувати, що від-

ношення населення до поліцейських органів – це своєрідний індикатор відношення до влади взагалі. Причому дуже чутливий і точний, враховуючи, що поліція – це той державний інститут, який повсякденно, безпосередньо і в найрізноманітніших сферах вступає в контакти з населенням.

4. Укомплектованість особовим складом і наявність у нього здібностей, адекватних вирішуваним завданням. Поза сумнівом, що ефективна протидія правопорушенням припускає повномасштабний, постійний і активний контроль над населенням і територією. Кадровий некомплект забезпечувати цього не дозволяє. В той же час, професійна некомпетентність співробітників навіть при їх численності призводить у кращому разі лише до формальних результатів, що так само не допустимо. Звичайно, недолік в персоналі, особливо у висококласних фахівцях, спостерігається на поліцейському терені, як і у будь-якій області державної діяльності. Але він не має бути вищий за межу, за якою навантаження на діючий особовий склад стане надмірним і у результаті зробить його роботу незадовільною для населення. Найбільш об'єктивним показником в діагностиці стану кадрового забезпечення є соціальний імідж поліції.
5. Достатнє фінансування і оснащення необхідними засобами озброєння, зв'язку, транспорту, криміналістичної техніки і т.п. Інше в принципі може бути виправдане лише у військовий період, да і то не завжди. Без виділення поліції асигнувань, вона втрачає здатність функціонування, передусім тому, що її покидають співробітники, не задоволені своїм матеріальним становищем і неминучим зниженням соціального статусу.

Більшість країн західної демократії зіткнулися з проблемою вибору найбільш придатної моделі організації охорони громадського порядку на рубежі XIX-XX століть, коли створювалися сучасні служби поліції. У цей період ідеї самоврядування як фактора, що забезпечує розвиток демократії і громадянського суспільства, розглядалися в числі найбільш прогресивних політико-правових теорій. Самоврядування стало відігравати провідну роль у здійсненні охорони порядку і громадської безпеки при одночасному обмеженні участі в цій справі держави. Впроваджувана система базувалася на принципах децентралізації, що, з одного боку, передбачає домінування ліберальних поглядів на функціонування суспільства і громадського

життя, а з іншого – є відображенням специфічних особливостей розвитку тієї або іншої країни.

Ряд європейських вчених-поліцієстів виділяють дві основні класифікації моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки:

- 1) суб'єктивна, до якої відносяться: державна модель (централізована або децентралізована); самокерована модель, де поліцейські формування безпосередньо підлеглі місцевим органам влади; державна модель з обмеженою співучастю місцевих органів влади і громадськості;
- 2) об'єктивна, що включає: модель, засновану на монолітній поліцейській службі; плюралістичну модель, що припускає множинність видів поліцейських служб, які відрізняються один від одного з погляду походження, підпорядкованості, територіальних меж діяльності, компетенції та функціональності.

Однак у західній поліцейській частіше можна зустріти класифікацію, у якій три типи моделей охорони правопорядку виділяються за ступенем підпорядкованості органам державної влади: централізована, децентралізована (фрагментарна) та інтегрована.

У країнах, де правоохоронна система будується за принципами централізації, а це, як правило, унітарні держави з континентальною моделлю організації влади і управління, поліцейські сили знаходяться під прямим контролем національного уряду і місцеві підрозділи поліції більш підлеглі вищим органам управління або місцевій владі. Сьогодні високий рівень централізації поліцейських сил спостерігається в Ізраїлі, Данії, Норвегії, Португалії, Фінляндії, Швеції, Японії та деяких інших країнах.

На відміну від централізованої моделі, фрагментарна модель характеризується високим ступенем децентралізації поліцейських сил і розподілом відповідальності за стан правопорядку між поліцейськими органами різного рівня. Як правило, вона прийнята в демократичних державах з федеративним устроєм, що відносяться до англосаксонської системи права і мають однойменну модель організації місцевого самоврядування. У цих країнах традиційні побоювання громадян із приводу потенційно можливих зловживань з боку державних силових структур привели до створення мережі самостійних поліцейських агентств, максимально наближених до населення. Найбільш ефективним прикладом реалізації такої моделі є США, де

основний обсяг функцій з контролю за злочинністю і забезпечення публічного порядку виконують невеликі місцеві поліцейські агентства, що не мають не тільки федерального підпорядкування, але і контролю на рівні штатів. Маючи статус муніципальної поліції, ці агентства підконтрольні органам місцевого самоврядування і підзвітні жителям відповідних територіальних утворень.

У сучасній Європі модель повністю децентралізованої поліції, організованої на принципах самоврядування, зберігається тільки в Швейцарії. У цій країні відсутній єдиний і монолітний корпус державної поліції. Чисельність органів правопорядку і принципи їхнього функціонування визначають окремі місцеві (кантональні) органи влади. Саме тому серед окремих кантональних округів відзначаються значні розходження в організації поліцейських служб. Всього у Швейцарії нараховується 26 кантональних корпусів поліції і більше 100 підрозділів поліції в громадах. Незважаючи на цю граничну децентралізацію, у країні діють чітко працюючі форми зв'язку і правила регіонального співробітництва в галузі правопорядку, що розробляються Конфедерацією кантональних комендантів поліції Швейцарії і Швейцарським об'єднанням шефів міської поліції.

Третій, інтегрований тип організації поліцейської системи представляє собою щось середнє між домінуючою в державному масштабі централізованою моделлю охорони правопорядку, що тяжіє до локальних форм, і фрагментарною моделлю. При такій помірковано децентралізованій формі організації місцеві поліцейські органи одержують право на певну самостійність, а центральна влада зберігає можливість здійснювати визначений контроль за їх діяльністю. В даний час це досить розповсюджена в закордонних країнах модель поліцейських сил.

Форми та методи правоохоронної діяльності муніципальної поліції у провідних демократичних державах

Як конкретний приклад подібної системи охорони правопорядку можна навести Великобританію, яку прийнято вважати колискою сучасної поліції. У цій країні названа система ґрунтується на сполученні повноважень держави та органів місцевого самоврядування у сфері правопорядку. У компетенцію міністра внутрішніх справ, на якого покладена формальна відповідальність за охорону громад-

ського порядку і забезпечення громадської безпеки, не входить безпосереднє керівництво місцевою поліцією – поліцією графств. Однак за законом від 1964 р. він зобов'язаний здійснювати нагляд за роботою місцевих поліцейських органів, йому дане право звільняти шеф-констеблів, що очолюють територіальні поліцейські управління і не відповідають своїй посаді. Багаторічна, заснована на принципах демократії, практика організації поліцейської діяльності у Великобританії сприяла формуванню досить ефективних механізмів, що забезпечують вплив громадян на роботу правоохоронних установ.

Дуже своєрідно організованою є поліція у ФРН. У цій державі правоохоронна система має два рівні: федеральний і суб'єктів федерації (земель). В одних землях (Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Саар, Шлезвінг-Гольштейн) поліція є державною, в інших (Баварія, Гессен) вона представляє собою фактично муніципальне утворення.

Взаємодія поліцейських сил першого і другого рівнів здійснюється шляхом угод між МВС Німеччини і МВС земель, а також через постійно діючу раду міністрів внутрішніх справ земель.

До федеральних поліцейських служб належать: федеральне відомство кримінальної поліції, прикордонна поліція, інспекторат поліції загальної готовності, залізнична поліція, відомство охорони федерального парламенту. До складу поліції землі найчастіше входять поліція з охорони громадського порядку (охоронна поліція), кримінальна поліція, поліція готовності і поліцейська адміністрація. Однак структура поліції землі залежить від традицій, історичних умов, фінансових можливостей конкретного адміністративно-територіального утворення. У складі охоронної поліції німецьких міст, крім служб, які здійснюють запобігання правопорушенням і їх припинення, є підрозділи комунальної поліції, що здійснюють функції контролю в галузі санітарії, торгівлі, надання послуг тощо.

Говорячи про ступінь централізації тієї або іншої моделі охорони правопорядку, варто мати на увазі, що в даний час у розвинутих поліцейських системах існують дві тенденції, які знаходяться в річці єдиного процесу зближення різнополярних систем соціального управління: ті системи, які децентралізовані, намагаються включити в себе механізми централізації, а ті системи, що в історичному процесі були централізовані, намагаються, наскільки це можливо на місцевому рівні, внести елементи децентралізації.

Через наявність визначених національних особливостей і з урахуванням реалізованої моделі охорони правопорядку розподіл компетенції між муніципальною і державною поліцією в різних країнах неоднаковий. Однак ряд принципів можна вважати загальноновизнаними.

Компетенція, повноваження та структура муніципальної поліції у провідних демократичних державах

По-перше, муніципальна поліція зобов'язана керуватися державним законодавством і рішеннями національного уряду.

По-друге, повноваження службовців муніципальної поліції обмежуються територією муніципального утворення, що обслуговується, і можуть бути розширені в особливих випадках тільки за рішенням центральної влади.

По-третє, муніципальна поліція не повинна втручатися в сферу «загальнонаціональної юрисдикції», до якої, як правило, відносяться тяжкі злочини.

Основні обов'язки з контролю над злочинністю в країнах з централізованою моделлю покладені на загальнонаціональні поліцейські сили. Муніципальна поліція в цих країнах забезпечує лише виконання постанов і розпоряджень місцевих органів управління і розглядається як допоміжний орган, який залучається до проведення найбільших операцій, що проводяться підрозділами загальнонаціональної поліції, а також для підтримки порядку в особливих умовах. Про самостійність муніципальної поліції в даному випадку можна говорити лише у формальному змісті. Місцеві поліцейські сили діють під загальним управлінням центральної влади в особі голів держав і урядів, спеціальних національних комітетів (рад) з питань забезпечення правопорядку, міністерств внутрішніх справ (юстиції) або урядових комісарів у регіонах. У країнах з фрагментарною та інтегрованою моделями правоохоронних систем (США, Великобританії, ФРН, Канаді, Швейцарії, Австрії, Австралії і деяких інших) поліцейськими силами, підпорядкованими місцевій владі, виконується найбільша частина повсякденної роботи з підтримки громадського порядку і боротьби зі злочинністю (за винятком боротьби з деякими особливо небезпечними злочинами). Одночасно муніципальна поліція стежить за виконанням загальнодержавних і регіональних

законів і норм, віднесених до її компетенції. Будучи найбільш наближеним до населення органом виконавчої влади, виконує різноманітні функції з «обслуговування» інтересів конкретних територіальних співтовариств:

- а) забезпечує нагляд за безпекою дорожнього руху;
- б) санітарним і екологічним станом населених пунктів;
- в) порядком у місцях вуличної торгівлі;
- г) виконанням розпоряджень місцевих органів влади.

Муніципальна поліція відіграє також роль своєрідного дублера і резерву національних поліцейських сил: службовці муніципальної поліції надають їм допомогу та підтримку при проведенні оперативно-розшукових та інших заходів, при розслідуванні злочинів і забезпеченні громадської безпеки, збирають відомості та інформують про осіб і факти, що представляють для неї інтерес, передають у поліцейські органи регіонального і загальнонаціонального рівнів матеріали про злочини, що знаходяться в їхній юрисдикції.

У своїй службовій діяльності підрозділи муніципальної поліції насамперед підпорядковуються органам і уповноваженим посадовим особам місцевого самоврядування. Організаційний вплив з боку державної поліції щодо муніципальної може мати місце тільки в період спільного проведення спеціальних заходів, для чого передбачається механізм консолідації і нарощування поліцейських сил.

Організаційно-правова самостійність муніципальної поліції не звільняє її від обов'язку суворо дотримуватися вимог загальнонаціонального і регіонального законодавств, а також представляти в «центр» інформацію про свою діяльність. Контроль за муніципальною поліцією в країнах, що мають досить виражену децентралізацію правоохоронної системи, найчастіше покладається на органи і посадових осіб місцевого самоврядування. Однак не виключається можливість нагляду з боку центральних органів поліцейського управління (Великобританія, ФРН) або особливих контролюючих органів – поліцейських комітетів, рад, які складаються з представників місцевої і регіональної влади (США).

Порівняльний аналіз різних моделей охорони правопорядку в закордонних країнах дозволяє зробити висновок, що муніципальна поліція в більшості держав є історично сформованим елементом поліцейської системи, яка обумовлена існуванням традиційних форм місцевого самоврядування і їхніх особливостей. При цьому варто

визнати, що в розвинутих демократичних країнах з досить високим ступенем децентралізації соціального управління в даний час сформований стійкий механізм взаємин органів управління різного рівня, створені політичні, правові, економічні та інші умови, що дозволяють ефективно функціонувати муніципальній формі поліцейського обслуговування. В численних дослідженнях, проведених за кордоном і присвячених перспективам поліцейської діяльності, муніципальна поліцейська робота розглядається як головна стратегія поліції в ХХІ столітті. Вивчення й аналіз правової бази регламентування муніципальної поліції зарубіжних країн дозволяє стверджувати, що правову основу муніципальної поліції закордонних держав складають нормативні акти, які умовно можна розділити на три групи:

- першу групу утворюють відповідні конституційні положення і закони, що закріплюють загальні принципи забезпечення громадського порядку і боротьби зі злочинністю в країні, організації та функціонування поліцейської системи;
- до другої групи входять нормативні акти регіональних і місцевих органів управління з питань організації й діяльності муніципальної поліції;
- третю групу складають підзаконні відомчі поліцейські нормативні документи (директиви, розпорядження, інструкції МВС, міністерства юстиції).

Незалежно від ступеня централізації поліцейської системи, пріоритетними для підрозділу поліції будь-якого рівня є нормативні акти першої групи: в першу чергу забезпечується захист і застосування загальнонаціональних законів, а потім вже місцевих. У конкретних випадках, коли через правову колізію з'являється невизначеність, питання вирішуються, як правило, в судовому порядку.

У США, де поліцейські сили найбільш децентралізовані, існує чимало конституційних і законодавчих положень, що регулюють діяльність поліції на федеральному рівні. Наприклад, Десята поправка до Конституції США, що визначає певні повноваження поліції штатів; Закон про контроль над злочинністю і безпеку на вулицях (1968 р.); Закон про боротьбу зі зловживанням наркотиками (1970 р. у редакції 1988 р.); Закон про створення організації боротьби з рекетом і корупцією (1970 р.) і деякі інші.

Законодавство американських штатів закріплює основні функції поліції штатів і муніципальної поліції:

- запобігання злочинам;
- виявлення і затримка правопорушників;
- підтримка громадського порядку, захист життя і здоров'я громадян.

Однак найбільш детально компетенція поліцейських служб визначається в постановах муніципалітетів.

У нормативних актах органів місцевого самоврядування, крім обов'язків, перерахованих у законах американських штатів, на муніципальну поліцію покладається:

- захист конституційних прав і свобод громадян;
- регулювання вуличного руху;
- вирішення різного роду побутових і сімейних конфліктів;
- контроль за дотриманням санітарних норм;
- освітлення вулиць;
- надання екстреної допомоги потерпілим від нещасних випадків;
- надання допомоги населенню при стихійних лихах і т.д.

Разом з тим, повноваження муніципальної поліції мають і певні обмеження: вона не вправі здійснювати самостійне розслідування щодо цілого переліку злочинів, які входять у компетенцію ФБР та інших федеральних органів розслідування.

У Великобританії, що представляє собою типовий приклад країни з напівцентралізованою правоохоронною системою, компетенція поліцейських формувань, підлеглих і утримувальних органів самоврядування міст і графств, визначається як на урядовому рівні, так і на рівні муніципалітетів.

Повноваження, функції і структура поліції встановлюються сукупністю загальнонаціональних законодавчих актів: Законом про поліцію (1964 р. у редакції 1984 р.), Законом про охорону публічного порядку (1986 р.), Законом про кримінальні злочини (1987 р.) та іншими. Згідно з ними до першочергових задач місцевої поліції відносять:

- охорону громадського порядку;
- припинення правопорушень;
- участь у розслідуванні злочинів;
- забезпечення безпеки дорожнього руху.

У країнах з централізованим управлінням поліцейськими силами компетенція муніципальної поліції, як правило, встановлюється зако-

нами та урядовими актами. Великими повноваженнями щодо регламентації, управління і контролю за діяльністю муніципальної поліції наділені національні міністерства внутрішніх справ (міністерства юстиції) і державні чиновники – представники центрального уряду на місцях. Коло обов'язків муніципальної поліції в таких державах дуже обмежене. Так, до компетенції підрозділів муніципальної поліції Франції (право на їхнє створення мають у даний час муніципалітети невеликих міст чисельністю до 10 тис. жителів) відносяться тільки питання забезпечення громадського порядку і безпеки дорожнього руху.

Функції муніципальної поліції, що діють в провінціях і комунах Італії, зводяться лише до контролю за дорожнім рухом і впровадженням в життя рішень органів місцевого самоврядування, які регулюють організацію торгівлі на ринках, забезпечення санітарного стану населених пунктів, охорону навколишнього середовища тощо.

Відомо, що організаційна структура будь-якого виконавчого органу зумовлена насамперед видом і обсягом покладених на нього функцій. Повною мірою це відноситься і до структури муніципальних поліцейських формувань. Крім того, при створенні підрозділів муніципальної поліції прийнято враховувати специфіку території, що обслуговується, чисельність населення, його криміналізацію, і, що не менш важливо, можливості фінансування.

Порівнюючи відомі моделі організації місцевих поліцейських органів за обсягом реалізованих ними функцій і ступенем їхньої самостійності можна помітити, що в країнах з централізованою поліцейською системою найбільш часто зустрічаються моделі муніципальної поліції, які у вітчизняній науковій літературі одержали назву «слабких». Як правило, функції такої муніципальної поліції зводяться тільки до того, що прийнято зараз називати охороною громадського порядку (та й то, не завжди в повному обсязі).

Наприклад, у Франції в складі муніципальної поліції, позбавленої повноважень щодо розслідування злочинів, основними підрозділами є підрозділи з охорони громадського порядку і із забезпечення безпеки дорожнього руху.

Разом з тим, країни з децентралізованою і напівцентралізованою формами організації поліцейської діяльності тяжіють до «сильної» моделі муніципальної поліції, при якій її підрозділи самостійно вирішують абсолютну більшість задач охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю на території, що обслуговується.

Так, структура муніципального поліцейського формування США є типовою для звичайного поліцейського органу і відповідає загальноприйнятим поліцейським функціям.

До складу муніципальної поліції США входять підрозділи:

- а) патрульно-постової служби;
- б) кримінальна поліція;
- в) дорожня поліція;
- г) криміналістичні підрозділи;
- д) управління кадрової служби;
- е) органи зв'язку з громадськістю;
- ж) довідкові та інформаційно-довідкові служби.

Варто також мати на увазі, що в ряді міст, графств і сільських округів США великий обсяг правоохоронних функцій здійснює служба шерифів – історично сформований поліцейський інститут. Найчастіше шерифи обираються населенням, однак у деяких штатах (Род Айлант, Гаваї) вони призначаються губернатором. Повноваження шерифів багато в чому схожі з повноваженнями службовців муніципальної поліції. У той же час, у ряді американських штатів шерифи є «головними офіційними особами в окрузі». Поряд із загальнополіцейськими правами та обов'язками, шерифові надане право скликати ополчення для придушення безладь, здійснювати провадження у справах про різні правопорушення. На нього покладається відповідальність за утримання окружної в'язниці, організацію судових розглядів і виконання судових рішень, інформування прокурора округу про будь-які порушення законності, що стали відомими.

При розгляді структури муніципальної поліції привертає увагу те, що серед усіх її підрозділів безперечний пріоритет належить патрульно-постовій службі: у більшості країн Заходу патрулюванням займається за різними оцінками від 60 до 90 % службовців муніципальної поліції.

Роль патрульно-постової служби як «всеосяжної» сили в муніципальній поліцейській діяльності полягає не тільки в тому, що основна задача муніципальної поліції – охорона громадського порядку і її успішне вирішення – багато в чому залежить від ефективності патрульно-постової служби, але і в тому, що патрульний поліцейський розглядається як своєрідний універсальний полісмен, здатний здійснювати всі загальнополіцейські функції. Важливо також, що патрульно-постова служба найкраще пристосована ефективно пра-

цювати як у «превентивному», так і в «реактивному» режимах діяльності. Причому перехід від одного режиму до іншого може бути миттєвим, що вкрай важливо в умовах швидко мінливої оперативної обстановки.

«Превентивна» діяльність містить у собі різноманітні попереджувальні поліцейські заходи, здійснювані в процесі патрулювання і виставлення постів. Сюди входить установлення міцних контактів з населенням, профілактична робота з громадянами, застосування превентивних заходів до потенційних правопорушників і багато іншого.

«Реактивна» діяльність представляє собою обслуговування всіх видів подій, виклики на які надійшли в поліцію. Це обслуговування включає досить великий обсяг оперативних поліцейських заходів, починаючи від розслідування злочинів по «гарячих» слідах з наступним підключенням фахівців-детективів і закінчуючи наданням екстреної допомоги потерпілим від нещасних випадків та громадянам, які намагаються вчинити спробу суїциду.

Форми і методи правоохоронної діяльності муніципальної поліції постійно розвиваються та удосконалюються. В останні роки відзначається тенденція збільшення обсягу компетенції патрульно-постової служби. До неї включаються елементи оперативно-розшукової діяльності, такі як: негласне патрулювання, організація поліцейських засідок, використання технічних засобів перехоплення розмов і візуального спостереження.

У межах муніципальної поліції створюються спеціальні підрозділи з боротьби з визначеними видами злочинів: квартирними крадіжками, торгівлею наркотиками, вандалізмом відносно до засобів автотранспорту тощо.

Продовжується процес розширення обсягу «некримінальних» функцій муніципальної поліції, що перетворює її в специфічний орган з надання різноманітних соціальних послуг.

До числа цих функцій сьогодні входять:

- пропагандистсько-виховна робота з населенням;
- правове виховання населення;
- участь в розв'язанні пересічних сімейних і побутових конфліктів;
- надання психологічної допомоги жертвам насильства і громадянам, які опинилися в критичних ситуаціях;

- порятунок потерпілих від нещасних випадків і надання їм екстреної медичної допомоги;
- участь в антиалкогольному та антинаркотичному громадських рухах і програмах;
- надання допомоги дітям з неблагополучних родин;
- організація допомоги і сприяння різним громадським формуванням з боротьби з правопорушеннями тощо.

Як правило, реалізація цих функцій здійснюється у формі консультацій, порад, пропозицій, пов'язаних зі зверненням поліції до різних державних і недержавних організацій, соціальних служб і населення з метою залучення їх до вирішення завдань щодо охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю та організацією взаємодії в цій роботі. У США цей напрямок роботи одержав назву комунального поліціювання.

Очікується, що саме концепція комунальної діяльності стане в ХХІ столітті основною філософією діяльності муніципальної поліції, оскільки її реалізація дозволить вирішити такі споконвічні проблеми, як інформаційний вакуум навколо поліції, її відірваність від населення, авторитет і повага поліцейських у суспільстві, зробить населення і поліцію надійними соціальними партнерами.

Соціальна спрямованість діяльності муніципальної поліції не може не позначитися на оцінках її діяльності як з боку громадян, так і з боку місцевої влади. Дослідження, проведені в ряді західних країн, свідчать про те, що окремі жертви злочинів оцінюють діяльність поліції за такими параметрами, як розкриття злочину, арешт і залучення до відповідальності винного, відшкодування заподіяного збитку, то для населення в цілому більш важливими є такі показники, як спокій у районі проживання, відчуття «присутності» поліції, її готовності прийти на допомогу в будь-якій надзвичайній ситуації. Це дозволяє зробити висновок, що сьогодні за кордоном однією з основних характеристик рівня ефективності роботи поліції є ступінь задоволення населення поліцейською діяльністю, що залежить не тільки від успішності заходів, пов'язаних з безпосереднім забезпеченням охорони громадського порядку, але і від «якості» послуг соціального характеру, що надаються населенню.

Оцінка діяльності муніципальної поліції буває, як правило, багатосторонньою. Вона проводиться як з боку населення і місцевих виборних органів, так і з боку національних урядів і парламентів. У

ряді країн звіти про роботу муніципальної поліції в обов'язковому порядку надаються до центрального органу поліцейського управління. Аналіз парламентських звітів і результатів досліджень, проведених фахівцями в галузі управління поліцією, свідчить, що діяльність муніципальної поліції визнається в даний час дуже ефективною.

Досить висока оцінка ефективності поліції є результатом не тільки грамотної стратегії і тактики поліцейської діяльності. Вона багато в чому визначається кадровим потенціалом муніципальної поліції, її фінансовим і матеріально-технічним забезпеченням.

Специфіку організації поліції зумовлюють особливості її фінансування і матеріально-технічного забезпечення.

Фінансування підрозділів муніципальної поліції здійснюється в основному за рахунок податків, що надходять у місцевий бюджет, і спеціальних державних дотацій, що виділяються на прохання органів місцевого самоврядування.

Матеріально-технічне забезпечення поліції включає обмундирування, озброєння, спеціальні засоби припинення правопорушення і захист поліцейського, автотранспорт, засоби зв'язку, оргтехніку та інше, як правило, здійснюється за рахунок місцевих бюджетів відповідно до прийнятих в країні стандартів (рекомендацій органів центральної влади). Оскільки ефективність діяльності поліцейських служб з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю багато в чому залежить від технічного оснащення та озброєння співробітників, муніципалітети піклуються про матеріально-технічне забезпечення своїх поліцейських формувань. В даний час технічне забезпечення муніципальної поліції практично нічим не поступається оснащеності державної поліції.

В даний час поліцейські формування підлеглі і фінансовані органами місцевої влади існують практично у всіх закордонних країнах.

ТЕМА 5

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Охорона правопорядку та боротьба зі злочинністю в Давньоруській державі. Система органів, що виконують поліцейські функції у державі. Організаційно-правові основи їх діяльності. Виникнення спеціалізованих поліцейських органів. Зародження поліцейських органів в підросійській Україні. Адміністративна та поліцейська реформи та її впровадження (1775-1801 рр.). Створення та функції Міністерства внутрішніх справ.

Організація загальної поліції в період з 1862-1917 рр. Утворення розшукової (карної) поліції. Робітничо-селянська міліція України в перші роки Радянської влади. Її структура та основні напрямки діяльності.

Розвиток міліції у 20-40 рр. XX ст. Участь працівників міліції України у Другій світовій війні. Діяльність міліції в післявоєнний період.

Діяльність міліції наприкінці 60-х – 80-х рр. XX століття. Будівництво та розвиток міліції Незалежної України. Структура та завдання міліції в сучасний період. Характеристика обов'язків, що виконує міліція.

Функції органів внутрішніх справ України. Повноваження працівників міліції. Контроль за діяльністю міліції.

Становлення поліцейських установ та органів на українських землях Російської імперії у XVIII ст. – 1861 р.

Протистояння суспільства і злочинності нараховує не одне тисячоріччя. За цей досить тривалий період у людства в боротьбі із соціальним злом були і успіхи і невдачі. В окремі історичні періоди в деяких регіонах вдавалося знизити рівень порушень соціальних норм до такого мінімуму, що люди переставали сприймати правопорушення як необхідну закономірність: вільно переміщалися по країні без страху піддатися нападу, не користалися дверними замками, слово честі було більш надійною гарантією, чим судова репресія. Суспільству відомі феномени свободи від злочинності – в окремих країнах виникали такі зони (в основному це релігійні центри), е-

нографами описані древні соціуми, культура яких виключала злочинність. Однак цілком позбутися від криміналу не вдалося жодній державі, ні одній суспільній системі. Більш того, успіх у протидії злочинності іноді здавався настільки важко досяжним, що кримінальний феномен починали розглядати як неминучого супутника соціального розвитку: чим далі йшло суспільство по шляху так названого прогресу, тим глибше занурювалося воно в безодню соціальних катаклізмів, екологічних катастроф і тим більше розцвітала на цьому благодатному ґрунті злочинність.

Зважаючи на те, що протягом останніх десятиліть питання вдосконалення організації та діяльності правоохоронних органів постійно перебувають у центрі уваги вищих органів державної влади, усього українського суспільства, проблеми їх генезису заслуговують на особливу увагу.

Охорона громадського порядку сягає своїми коренями сивої давнини.

Зокрема, за часів Київської Русі боротьбою зі злочинністю на території князівства займався сам князь і за його дорученням – дружинники і слуги (вірники, мечники), а також вільні люди – общинники.

Як прийоми викривання злочинців використовувалися «заклик», «звід», «гоніння сліду». «Заклик» був публічним оголошенням потерпілого про зникнення його речей в надії, що хто-небудь упізнає їх в іншій особі. До «зводу» приступали, коли людина, у якій знаходили чуже майно, заявляла про придбання його законним способом. Новий власник речей доводив чесність їх придбання, представляючи потерпілому людину, у якій вони були куплені. У разі підтвердження цього «звід» тривав далі до тих пір, поки не знаходили людину, не здатну обґрунтувати законність придбання. Вона визнавалася злодієм і каралася штрафом. Якщо «звід» виходив за межі общини чи міста, то він тривав до третьої особи, яка відшкодовувала збиток потерпілому і продовжувала подальший пошук зловмисника.

Давньоруське право передбачало певну систему доказів. Серед них важливе місце посідають свідчення свідків – видоків і послухів. Видоки – це очевидці факту. Послухи – складніша категорія: ними були особи, які або чули про те, що сталося, від когось, або могли дати позитивну характеристику відповідачеві або позивачеві (виступити свідками їх «доброї слави»).

Крім того, для викриття злочинців у Київській Русі використовувався Божий суд. Божий суд міг обмежитися клятвою («ротою») звинувачуваного ім'ям Господа в істинності своїх свідчень. Тоді ж починає складатися і така форма розслідування злочинів, як розшуковий, або інквізиційний процес. Застосовувався він, як вважають учені, і в церковному суді.

Подальший розвиток органів, що здійснювали охорону громадського порядку, відбувається в період дроблення Русі, що характеризується існуванням, одночасно з князівською, влади бояр-землевласників і монастирських владик. Вони мали право розбирати різні тяжби людей, що перебували під їх управлінням, і здійснювати над ними суд.

У міру розвитку феодальної держави розшуковий процес істотно потіснив змагальний. Розшук відрізнявся тим, що державні органи самі порушували, вели і завершували справу за власною ініціативою і на свій розсуд. Таким чином, у Руській державі на початковій стадії її утворення спеціального поліцейського апарату не існувало, а в діяльності державних органів була відсутня функціональна диференціація: ті ж самі установи регулювали стосунки в усіх сферах громадського життя. Простота устоїв стародавніх слов'ян і наявність у них інституту «кровної помсти» не потребували присутності значної кількості управлінців-бюрократів, багато в чому забезпечуючи правопорядок на територіях силами місцевих жителів.

Виникнення в Росії самостійних спеціалізованих поліцейських органів було пов'язане із становленням абсолютизму, реформаційною діяльністю Петра I і народженням Російської імперії. Вирішуючи складну проблему модернізації країни традиційним для російської влади способом – методом спроб і помилок, імператор широко використовував каральну систему держави для досягнення поставлених цілей.

Найбільш поширеними формами правових актів у першій чверті XVIII століття були: регламенти – правові акти, що визначають загальну структуру, статус і напрями діяльності окремих державних установ; маніфести, які видавалися тільки монархом, за його підписом і були звернені до всього населення й усіх установ; іменні укази, що видаються і підписуються монархом, в яких формулювалися рішення, що стосуються й адресовані до конкретних державних установ або посадовців; укази монарха або від його імені Сенату, націлені

на рішення конкретної справи або випадку, введення або відміну конкретних установ, норм або принципів діяльності, що містять правові норми і адміністративні приписи; статuti – збірки, які містять норми, що стосуються певної сфери державної діяльності. Формування так званої «поліцейської держави», громадяни якої повинні були жити відповідно до інструкцій і регламентів, що охоплюють усі боки громадського й особистого життя, вимагало створення спеціалізованих правоохоронних органів. Інструментом такого «тоталітарного» контролю в руках абсолютистської держави стала поліція.

Характерною рисою виникнення російської поліції був її воєнізований характер. На службу в поліцію, як правило, переводилися армійські офіцери. Нижчі поліцейські чини комплектувалися з унтер-офіцерів і солдатів старшого віку, що виконували рекрутську повинність, але вже за віком і станом здоров'я стали непридатними до служби в польових військах. На допомогу поліції (наприклад, для піймання збіглих солдатів і селян, для ловлі розбійних зграй тощо) нерідко направлялися військові команди.

До 1733 року регулярна поліція існувала тільки в обох столицях, а потім з'явилася ще в 23 містах імперії, де поліцмейстером, залежно від значущості міста, призначався капітан (у губернських містах) або поручник, що керував унтер-офіцером, капралом, десятком рядових і двома канцелярськими служителями. Ці установи стали називатися поліцмейстерськими конторами. Поліцмейстерські контори були юридично незалежними від місцевих органів влади.

На українських землях, що входили до складу Росії, зародження адміністративно-поліцейських органів йшло синхронно з обмеженням автономії, прав та місцевого самоврядування. З утворенням у 1722 р. Малоросійської колегії, яка очолила систему влади в Україні, була проведена низка реформ державного устрою, спрямованих на підпорядкування всіх ланок українського центрального і місцевого управління російській адміністрації, впровадження російських законів та юридичних норм в українське державне життя, уніфікацію його порядків до загальноімперських зразків.

Зародження поліцейських органів в підросійській Україні

Зародження органів з поліцейськими функціями в підросійській Україні розпочалося з її тодішньої столиці міста Глухів. 21 липня

1732 р. гетьман Д. Апостол видав універсал про нагляд за благоустроєм міста, рекомендацію з поведінки в ньому солдат російського гарнізону, а також організацію необхідних заходів, які забезпечили б чистоту і порядок. У Глухові ж пізніше була уведена і посада поліцеймейстера, яка була заміщена міським отаманом.

На Слобідській Україні ще наказами 1729, 1723, 1732 рр. із компетенції полковників і старшин були вилучені суд та слідство за кримінальними справами, 23 грудня 1732 р. був створений особливий орган – «канцелярия комиссии учреждения Слободских полков». На Запорозькій Січі функції слідчого, виконавця вироків, поліцейського чиновника виконував військовий осавул. Він розглядав на місці скарги, слідкував за виконанням вироків кошового отамана й усього Кошу, переслідував зі зброєю розбійників, крадіїв та грабіжників.

Після смерті Петра I регулярна поліція пройшла складний шлях перетворень, знала періоди підвищення і зменшення свого значення. Проте вона вистояла під час ліквідації деяких петровських нововведень.

Адміністративна та поліцейська реформи та їх впровадження (1775-1801 р.)

В епоху Катерини II набула своїх контурів кримінально-правова доктрина держави, яка чітко відбивала не лише ставлення влади до злочинності, але і те, як вона (влада) формулювала завдання боротьби із злочинністю, визначала методи і засоби, необхідні для захисту особи і громадської безпеки, розробляла найбільш раціональну організацію судочинства і поліції.

Одним з великих законодавчих актів катерининської епохи став Статут благочинності або поліцейський 1782 р., який частково заповнив прогалину, яка існувала в процесуальному законодавстві цього століття, і торкався організації попередньої підготовки справи в кримінальному процесі. Робота над проектом Статуту благочинності почалася з 1779 р. і була завершена в 1781 р. Головними джерелами Статуту стали Установа про губернії, матеріали Укладеної комісії й іноземні поліцейські норми і правові трактати. Передбачалося створити в містах поліцейські органи для охорони благочинності, спокою і вихованості. Цей законодавчий акт передбачав заснування міської поліції, до компетенції якої належали підтримання громадського порядку, охорона безпеки і моральності, забезпечення ви-

конання законів, приведення до виконання рішень судових й адміністративних органів, а також слідство по проступках і злочинах і деякі судові функції. Оскільки Управа благочинності покликана була робити деякі оперативно-розшукові і слідчі заходи, наприклад, порушення кримінальних справ і досудове слідство, до її складу входили спеціальні чиновники – дільничні пристави і пристави кримінальних справ. Підпорядковувалася Управа благочинності безпосередньо губернському правлінню.

Статут Благочинності сприяв формуванню нової галузі права – поліцейського права, з якого пізніше сформувалися кримінально-процесуальне і кримінально-виконавче право.

У Статуті Благочинності була чітко сформульована компетенція поліцейських органів, що полегшувало підтримку правопорядку. Вже на досудовому розслідуванні, проводячи первинний усний розгляд, Управа благочинності повинна була встановити: подію злочину (час, місце, спосіб вчинення та ін.); винність особи в скоєнні злочину, форму її провини, мотиви; обставини, що характеризують особу обвинуваченого; характер і розмір шкоди, заподіяної злочином.

Подальший розвиток поліції був пов'язаний з коротким періодом царювання Павла I, до закінчення якого поліція російських міст почала будуватися за зразком гатчинської поліції, а Управи благочинності ліквідовувались. Постійна поліція в Києві була створена в 1799 р. за указом імператора Павла I. Однією з її головних функцій був розшук, здійснюваний з метою попередження і розкриття кримінальних злочинів. Поліція українських губерній як частина поліцейської системи Російської імперії мала властиві їй загальні, типові риси. Такими слід вважати військове походження більшості поліцейських кадрів, широке залучення податного населення до виконання поліцейських функцій на основі повинності, становий характер структури земської (капітан-справник, дворянські і селянські засідателі нижнього земського суду) і частково, міської поліції (ратмани).

Законодавство, присвячене загальній поліції українських губерній, є сукупністю нормативних актів, ухвалених в різні часи, що регулюють окремі питання організації і діяльності поліцейських органів. Ці документи не були об'єднані у рамках якогось кодифікаційного акту, і це закономірно – українські губернії управлялися за «загальними губернськими установами».

У першій чверті XIX ст. уряд Російської імперії головну увагу приділяв розвитку органів центрального управління поліцією й організаційно-штатному зміцненню міської поліції.

У 1802 році Олександр I створює в Росії нові органи центрального управління – міністерства, а серед них Міністерство внутрішніх справ, якому доручалися нагляд за благоустроєм, санітарним станом країни, функціонуванням шляхів, постачанням населення продовольством, організацію поштового повідомлення. Безпосереднє керівництво органами внутрішніх справ здійснювалося іншою експедицією міністерства – Експедицією спокою і благочинності. Вона мала два відділення. Перше курирувало сільську поліцію (нижній земський суд), друге – міську (управу благочинності).

Міністерство внутрішніх справ керувало діяльністю губернаторів, яким, у свою чергу, була підпорядкована поліція на місцях. Таким чином, уперше був створений єдиний орган управління, що об'єднав поліцію імперії в загальнодержавному масштабі, що стало однією з найважливіших віх у розвитку поліцейської служби держави. Створення міністерства внутрішніх справ Росії стало практичною реалізацією об'єктивної потреби в чіткішому структурному оформленні таких найважливіших державних функцій, як поліцейські.

У 1803 р. Олександр I затвердив указ «Про засоби до виправлення поліції у містах». Ухвалення цього указу переслідувало мету впорядкувати, уніфікувати устрій та управління міської поліції. Такі посадові особи, як військові й морські коменданти, що перебували у багатьох містах та керували поліцією, позбавлялися цього права. Керівництво поліцією в усіх губернських та інших великих містах передавалося поліцмейстерам, які призначалися Міністерством внутрішніх справ, а потім Міністерством поліції. Передбачалося створення посади поліцмейстера у невеликих містах, де керівництво всією адміністрацією та поліцією було зосереджено у городничих. Відтепер МВС зобов'язувалося складати індивідуальні для кожного міста штати поліції з позначенням частин і кварталів, кількості людей і розміру окладів їх платні. Однак цей процес затягнувся через те, що затяглася реформа міського управління.

Міністерство поліції було утворене з метою зосередження усіх питань забезпечення внутрішньої безпеки країни в одному відомстві. Проте за час існування Міністерства поліції не було вжито іс-

тотних заходів для зміцнення поліції на місцях. Міністерство поліції виявилось не в змозі вирішити проблему кадрів поліції.

Після реорганізації міністерства внутрішніх справ у 1819 році істотних змін у його структурі, функціях і компетенції до кінця царювання Олександра I не відбувалося. Ліквідація Міністерства поліції і передача його функцій МВС більшістю вищих чиновників імперії розцінювалася як правильне рішення. Але через декілька років знову розглядалося питання про створення Міністерства поліції. Це сталося на самому початку царювання імператора Миколи I. Таким чином, реформування поліції в першій чверті XIX століття йшло шляхом створення спеціалізованого центрального органу поліції і реорганізації системи управління з метою вдосконалення і підвищення ефективності діяльності міністерств за рахунок нового перерозподілу функцій між ними й удосконалення структурних підрозділів. У цілому це дозволило державі чіткіше здійснювати функції охорони громадського порядку і внутрішньої безпеки, оперативніше вносити організаційно-функціональні зміни.

Багато структур, що діють у МВС і понині, було створено або відразу під час утворення Міністерства внутрішніх справ, або через деякий час. Між тим, відлік свого існування багато главків МВС та інші служби невинуватно й історично неточно ведуть лише з радянських часів.

У низці міст України вся влада належала градоначальникам. Такі структури було створено у 1803 р. в Одесі, Херсоні та Феодосії. Градоначальники керували поліцією, митницями, громадськими установами. У їх віданні перебували всі військові канцелярії і морські чиновники з підлеглими їм матросами, що розташовувалися на території цих міст. Під наглядом градоначальника перебувало і судочинство цих міст. Градоначальники не підпорядковувались губернаторам й одержували розпорядження та вказівки безпосередньо від царя і міністра внутрішніх справ. Функції градоначальника продовжували накопичуватись і в кінцевому підсумку склали своєрідну систему, в якій одним з трьох головних напрямків була правоохоронна діяльність і поліцейський нагляд.

Проведення поліцейської реформи, яка змінила б організацію, функції та компетенцію поліцейських органів, не могло не зачепити й інші сфери державно-правової системи, що не входило до намірів уряду Миколи I.

Організація загальної поліції в підросійській Україні в 1862-1917 рр.

Система органів загальної (загальногромадської) поліції, яка функціонувала в Російській імперії в другій половині XIX ст. і була підпорядкована місцевій адміністрації, склалася головним чином у результаті поліцейської реформи 60-х років.

У першій половині XIX ст. розслідування у кримінальному судочинстві в українських губерніях Російської імперії перебувало у кризовому стані: особливо небезпечні злочини часто залишалися нерозкритими, до відповідальності притягалися безвинні особи, розслідування тривало роками, панували свавілля поліцейських чиновників, зловживання і хабарництво. Необхідність реформування системи досудового розслідування була загальноновизнаною, однак конкретні кроки були зроблені лише напередодні Селянської реформи.

Поліцейське законодавство Російської імперії другої половини XIX ст. трималося на таких засадах:

- 1) стосовно організації поліції – на «Тимчасових правилах» 1862 р.;
- 2) стосовно предметів відання – на «Положенні про земську поліцію» і «Наказі чинам та служителям земської поліції» 1837 р. Останні, щоправда, були видозмінені внаслідок здійснення судової та земської реформ, коли поліцейські органи були звільнені від судових та господарчих функцій.

Міському управлінню були підпорядковані «виконавчі урядовці поліції» (дільничні та міські пристави та їх помічники, а також поліцейські наглядачі) і «нижчі чини» (городові та інші «поліцейські служителі міських поліцейських команд»).

Структура поліцейського апарату залежала від розміру міста, кількості населення.

Розвиток апарату загальної поліції у другій половині XIX – на початку XX ст. характеризувався, по-перше, послідовним розширенням штатів вже існуючих поліцейських органів; по-друге, створенням нових ланок поліцейського механізму. Особливості соціально-економічного та політичного становища в Україні у зазначений період (наявність великих промислових центрів, значна кількість учбових закладів, широкий розмах національно-визвольного та революційного руху) зумовлювали підвищену увагу царського уряду до органів поліції в українських губерніях, тому тут були сконцентровані значні поліцейські сили.

З 1873 р. був запроваджений принцип вільного найму на службу до поліції. Особа, яка бажала служити у поліцейських органах, повинна була надати доброзичливі відгуки і довідки з усіх установ. Якщо поліцейський прослужив без перерви 30 років, то він мав право на пенсію. Були передбачені і моральні стимули заохочення до служби – нагородження офіцерів військовими орденами, а рядових – медалями.

Реформа 1880 року перетворила МВС на головну ланку держапарату, в ролі якого воно перебувало практично до падіння самодержавства. Міністр внутрішніх справ перетворився на ключову урядову постать з унікальною компетенцією (окрім управління переважною частиною економіки, першість міністра підтверджувалася зосередженням в його руках значної влади). Лідерство міністра знайшло юридичне закріплення в практиці, що склалася пізніше, – наділення його за сумісництвом повноваженнями Голови Ради Міністрів.

Таким чином, поліцейська реформа 60-х років XIX ст. зумовлювалася необхідністю посилення влади поліції в державі у зв'язку зі скасуванням кріпосного права та втратою поміщиками влади над селянами. Однак ця реформа не мала комплексного характеру, оскільки питання про чітке визначення кола обов'язків поліції і проведення кодифікації поліцейського права не було вирішено.

У другій половині XIX – на початку XX ст. урядом було вжито низку заходів щодо зміцнення апарату загальної поліції в містах, удосконалення її структури, які б найкращим чином відповідали новим умовам міського життя. Особливістю діяльності поліцейських формувань Російської імперії в цей час була висока ступінь їх автономії. При цьому, на відміну від жандармерії, у них не існувало губернського поліцейського координуючого центру, що, безумовно, ускладнювало виконання управлінських функцій, вносило значні труднощі під час розслідування численних злочинів з широкою географією їх вчинення.

Статут Кримінального Судочинства 1864 р., що діяв аж до революції 1917 р., до функцій поліцейських чинів відносив наступні дії. Поліцейські чини були зобов'язані повідомляти судового слідчого, прокурора і світового суддю про злочини і проступки (ст. 250-251), провадити дізнання (ст. 252), перевіряти через дізнання відомості про злочини, отримані з сумнівних або недостовірних джерел (ст. 253), спостереження (ст. 255), передавати здійснене дізнання су-

довому слідчому і повідомляти йому інші відомості, що стосуються розслідування, доносити про передачу дізнання прокуророві або його товаришеві (ст. 255), до прибуття слідчого вживати заходів для збереження сліду злочину (ст. 256, 415, 432) тощо. Обсяг обов'язків, які покладалися на поліцію на початку ХХ ст., продовжував залишатися незмірно великим, що, природно, негативно відбивалося на успішному виконанні її основних завдань, пов'язаних з боротьбою зі злочинністю.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. царським урядом було видано багато спеціальних актів, якими запроваджувалися нові штати міських поліцейських управлінь в Україні. Імператорськими указами також розширювався склад вже існуючих органів поліції та вводилися нові поліцейські посади.

У 1903 р. в 15 портових містах була створена портова поліція, яка повністю утримувалася на кошти Комітету з портових справ.

Початок ХХ ст. в історії Росії характеризувався політизацією суспільства і зростанням у ньому невдоволення як щодо загального управління в країні, так і щодо діяльності поліцейських органів і значного збільшення злочинності. Багато в чому це зростання пояснювалося загальним погіршенням умов життя населення, що мало місце на початку ХХ ст., а також недостатньою ефективністю діяльності поліцейських органів. Поглиблення буржуазних стосунків, первинне накопичення капіталу, зубожіння маси людей, безробіття і жорстка експлуатація загострювали криміногенну обстановку в країні. Негативно позначалася на результатах діяльності поліції і існуюча модель взаємовідносин губернатора як начальника поліції з вартою.

Революційний рух 1905 року і його подальше зростання суттєво змінили характер та напрямки діяльності поліції, змусили уряд вжити термінових заходів щодо пристосування її діяльності до нових умов. Поліція і жандармські органи в місцевостях, оголошених такими, що перебувають на воєнному стані, були підпорядковані військовій владі.

6 липня 1908 року царем був затверджений Закон **«Про заснування розшукової частини»**. Цим Законом у Росії було покладено початок розвитку розшукової (карної) поліції, головним завданням якої є переслідування загальнокримінальних злочинів. На підставі закону були утворені відділення чотирьох розрядів для здійснення розшуку у справах кримінального характеру. Організація розшуку

здійснювалася за децентралізованим зразком, оскільки вимагала менших витрат.

При цьому стало неможливим боротися із злочинністю тільки нарашуючи кількісний склад поліції. Професійній злочинності слід було протиставити професіоналів-поліцейських. Загальна поліція була не в змозі впоратися з професійно-організованою злочинністю через перевантаженість другорядними функціями, а її співробітники не мали особливих навичок роботи й уміння застосувати спеціальні методи і засоби в розслідуванні злочинів.

Потреба у вдосконаленні карного розшуку в царській Росії початку ХХ ст. була настільки великою, що Департамент поліції почав у 1914 р. проводити заходи з удосконалення розшукової поліції, незважаючи на те, що почалася Перша світова війна, в якій Росія брала участь. Ця реорганізація проводилася за двома провідними напрямками: поліпшення якості особового складу розшукових відділень і впорядкування правил встановлення особи і циркулярного розшуку.

Після Лютневої революції ліквідація старої системи правоохоронних органів та невизначеність в організації нової стали головними причинами різкого загострення криміногенної ситуації в країні. На терені України почала швидко зростати кримінальна злочинність, чому сприяла проведена Тимчасовим урядом амністія кримінальних злочинців, у тому числі рецидивістів. Зростанню злочинності сприяли і масові втечі кримінальних злочинців з в'язниць.

Досягти хорошого організаційно-структурного і професійно-грамотного рівня поліція Тимчасового уряду не змогла – подальший розвиток поліцейських структур був перерваний подіями Жовтня 1917 р.

Розвиток міліції України у радянський період

Робітничо-селянська міліція України у перші роки радянської влади

З розпадом Російської імперії практично перестали функціонувати також і інституції правопорядку.

У грудні 1917 р. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Республікою Рад і обрав перший Радянський уряд України – Народний Секретаріат.

Народний Секретаріат і Секретарство внутрішніх і судових справ у той час не могли повною мірою здійснювати свої функції. Поясню-

ється це тим, що в деяких губерніях України влада належала Центральній Раді. Секретарство судових справ займалося ліквідацією старих і запровадженням нових судових установ. Щодо міліції, то її організацією займалися різні установи під керівництвом місцевих Рад і революційних комітетів. В основному міліція створювалася у містах і промислових центрах України, де влада безроздільно перейшла до Рад робітничих і солдатських депутатів.

На території України першим спеціалізованим органом з охорони правопорядку стала міліція, створена на підставі декрету Раднаркому УСРР «Про організацію міліції» (9 лютого 1919 р.) з метою охорони революційного порядку і особистої безпеки громадян, а також для боротьби зі злочинними елементами.

Упродовж першої половини 1919 р. відбувався процес реорганізації міліції щодо визначення спеціалізації її органів. Опираючись на нормативно-правовий досвід Радянської Росії, беручи до уваги постанову НКВС РРФСР «Про робітничу міліцію» (28 жовтня 1917 р.) та спільну Інструкцію Народних комісаріатів внутрішніх справ та юстиції РФСР «Про організацію Радянської Робітничо-Селянської міліції» (12 жовтня 1918 р.), уряд УСРР видав нормативні акти, які регламентували створення в Україні окремих служб міліції, тобто тих, що мали особливі форми та методи діяльності. В результаті склалося кілька видів міліції: загальна (або зовнішня) міліція, кримінальний розшук та судово-кримінальна міліція, промислова, залізнична, річкова та морська міліції.

Головну роль у правоохоронній сфері відігравали органи загальної та судово-кримінальної міліції, кримінального розшуку. Так, на органи загальної міліції покладалися насамперед обов'язки внутрішньої служби. Вони повинні були стежити за станом громадського порядку в містах і селах, запроваджувати заходи із запобігання порушенням та їх припинення, стежити за додержанням декретів і постанов органів влади, сприяти іншим державним органам у виконанні покладених на них завдань. До її функцій також належало сприяння судовим установам у виконанні вироків.

Органи кримінального розшуку (кримінально-слідчі комісаріати або відділи кримінального розшуку) створювалися з початку 1919 р. як самостійні установи. Вони не підпорядковувалися загальній міліції, а підлягали виконкомам місцевих Рад. З центру їхньою діяльністю, як і діяльністю загальної міліції, керував Народний Комі-

саріат Внутрішніх справ. Раднарком УСРР своїм декретом (15 квітня 1919 р.) передавав органи кримінального розшуку і судово-кримінальної міліції в підпорядкування Народному комісаріату юстиції, його місцевим установам, судово-слідчому апарату, а також колегіям громадських обвинувачів. Незабаром (травень 1919 р.) Нарком'юст УСРР опрацював «Положення про органи кримінального розшуку і судово-кримінальної міліції», яке стало правовою основою організації та діяльності кримінального розшуку і судово-кримінальної міліції.

Взагалі, процес створення та діяльності органів радянської міліції в Україні був тісно пов'язаний з інтересами забезпечення організаційних функцій Наркомата внутрішніх справ (НКВС), що становили основу його діяльності протягом 1917-1922 рр. Хоча організаційну роботу по радянському будівництву на місцях в 1922 р. було в основному завершено, ВУЦВК поки що залишав її в компетенції НКВС, а затвердивши «Положення про Народний комісаріат внутрішніх справ України» (12 серпня 1922 р.), закріпив це юридично.

Отже, процес становлення і діяльності в Україні правоохоронних органів здійснювався на основі проголошуваних жовтневою революцією загальних принципів революційної доцільності та соціалістичної законності і був невід'ємною складовою радянської державної системи.

Упродовж 1917-1922 рр. відбувався пошук місця правоохоронних органів, у тому числі й міліції, в системі державних інституцій України, формувалися завдання, загальні принципи їх організації та діяльності. Цей процес опирався на досвід та нормативно-правову базу Радянської Росії. Створена українська нормативна база лише дублювала і незначною мірою доповнювала відповідні нормативні акти РРФСР.

Діяльність української міліції у 20-40 рр. XX ст.

30 грудня 1922 року на першому з'їзді Рад СРСР у Москві було проголошено про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, однією з перших в його склад увійшла Українська РСР.

Даний період життєдіяльності української міліції був досить складним.

З одного боку він характеризувався значними успіхами у боротьбі зі злочинністю, дитячою безпритульністю та бездоглядністю, а з іншого боку в умовах тоталітарного режиму міліція підчас викорис-

товувалась у карально-репресивних заходах проти політичних супротивників, заможного, а навіть і середнього класу селянства тощо.

Постанова «Про діяльність органів міліції», яка була прийнята в червні 1924 року на Всеукраїнській нараді робітників НКВС, підкреслила основні недоліки та напрямки подальшої діяльності міліції. Її діяльність в першу чергу спрямовувалась на неухильне виконання законів. Боротьба зі злочинами проти власності, розкраданнями, бандитизмом, дезертирством, самогоноварінням, хуліганством, фальшивомонетництвом, спекуляцією та іншими злочинами – все це відносилось до обов'язків працівників міліції. Крім своїх основних обов'язків, працівники міліції займались ліквідацією безпритульності неповнолітніх, здійснювали нагляд за дотриманням правил торгівлі, правил вуличного руху, видавали паспорти та інші документи, вилучали зброю та наркотики.

Кримінально-розшукова частина апарату міліції України, незважаючи на цілий ряд несприятливих умов роботи розшуку на місцях, зокрема, через відсутність достатньо підготовлених кадрів, спеціалістів кримінально-розшукової справи, брак спеціального технічного обладнання у цілому справлялася з покладеними завданнями.

10 листопада 1926 року було прийнято нове «Положення про робітничо-селянську міліцію УРСР», згідно якого РСМ УРСР визначалась як адміністративно-виконавчий орган радянської влади.

Положення покладало на працівників міліції охорону революційного порядку та громадської безпеки республіки, захист населення від соціально небезпечних елементів. Крім того, згідно цього документу особи, що поступали на службу, давали письмове зобов'язання працювати в міліції строком не менше одного року. Після прийняття Положення також було затверджено Статут робітничо-селянської міліції УРСР.

У чотирьох найбільших містах УРСР – Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську існували окремі міські управління міліції та розшуку, у деяких великих містах – міські райони міліції, число яких змінювалось в залежності від кількості населення того чи іншого міста. Таких районів міліції в Україні було 56.

На кінець 1926 року в Україні налічувалося 40 реєстраційно-дактилоскопічних бюро, до того ж у великих містах – Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську реєстраційний апарат було передано до міського управління міліції та розшуку. За загальним правилом, ре-

єстраційне бюро обслуговувало всю територію округу, проводячи реєстрацію злочинного елементу та письмового розшуку.

Приділялась увага і навчанню працівників міліції. По Україні були створені спеціальні школи міліції, а в Києві була відкрита – Всеукраїнська школа начальницького складу та курси при школі. На цих курсах проводилась підготовка та перепідготовка командного та рядового складу органів міліції.

Основними завданнями міліції України на цей період, як і раніше, була боротьба з кримінальною злочинністю, зокрема з бандитизмом; охорона громадського порядку; зміцнення дисципліни особового складу міліції та розшуку; остаточне організаційне оформлення цих органів; оздоровлення особового складу міліції та розшуку шляхом перегляду його та заміни тієї частини працівників, які не справлялися зі своїми прямими обов'язками; підвищення кваліфікації і боротьба з плинністю особового складу; поліпшення матеріального становища і технічного оснащення органів міліції та розшуку; уточнення прав та обов'язків органів міліції і розшуку та звільнення їх від обов'язків, що не входили до їхніх основних функцій.

Велику увагу органи міліції приділяли укріпленню зв'язків з громадськістю. Форми таких зв'язків були різноманітними: прийом громадян на підприємствах, проведення бесід про діяльність міліції, виступи та звіти перед трудящими тощо.

28 грудня 1930 р. ВУЦВК та РНК УРСР була прийнята постанова про ліквідацію наркомата внутрішніх справ, згідно якої при Раді народних комісарів УРСР створювалось Головне управління міліції та карного розшуку, на яке покладалось загальне керівництво міліцією та карним розшуком, на місцях – були створені відділи міліції та карного розшуку. Слід зазначити, що до цього часу міліція перебувала в подвійному підпорядкуванні – НКВС республіки та місцевим виконкомом. Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УРСР від 29 грудня 1930 р. «Про порядок підпорядкування органів міліції, карного розшуку органам Державного політичного управління УРСР» міліція була виведена з-під контролю місцевих властей і підпорядкована безпосередньо ДПУ УРСР. На ДПУ УРСР покладалось керівництво діяльністю Головного управління міліції та карного розшуку УРСР, а на місцеві органи ДПУ – керівництво діяльністю місцевих органів міліції та карного розшуку.

Отже НКВС УРСР, як і НКВС інших союзних республік в грудні 1930 року було скасовано. Функції НКВС у галузі мобілізацій-

ної роботи були покладені на Головне Управління міліції та карного розшуку УРСР. Але 1934 року ОДПУ було перетворено на НКВС СРСР. У постанові ЦВК СРСР від 10 липня 1934 року «Про утворення загальносоюзного Народного комісаріату внутрішніх справ» йшлося про те, що на НКВС покладалось забезпечення революційного порядку і державної безпеки; охорона громадської власності; запис актів громадського стану; прикордонна охорона. Об'єднане держане політичне управління включалося до складу НКВС. Крім нього до складу НКВС входили міліція, внутрішні та прикордонні війська, виправно-трудова табори, копальні, лісозаготівлі та будівництво, де використовувалася праця ув'язнених. В Україні Народний комісаріат внутрішніх справ був створений постановою ЦВК УРСР від 11 липня 1937 року.

Значною подією в житті української міліції було прийняття 25 травня 1931 року РНК СРСР загальносоюзного «Положення про робітничо-селянську міліцію», у зв'язку з яким республіканські положення про міліцію скасовувалися. Нове Положення регламентувало організаційну побудову міліції, її обов'язки і права, порядок проходження служби, забезпечення та пільги для працівників міліції та їх родин.

У напрямку боротьби зі злочинністю на загальну міліцію покладалось: запобігання, припинення, розкриття та розслідування злочинів; розшук осіб, які переховувалися від слідства, суду та виконання вироку; розшук викраденого майна; виконання вироків суду про заслання і висилання, розшук осіб, що зникли тощо. Відомча ж міліція поряд із спеціальною охороною окремих підприємств, споруд і майна державних і громадських органів виконувала на території підприємств і споруд, що охоронялися, обов'язки загальної міліції.

У 1933-1937 роках відбувався подальший організаційний розвиток української міліції, вдосконалювалась її структура, форми та методи її діяльності. В 1936 році у склад міліції увійшла державна автомобільна інспекція, на яку покладались завдання боротьби з аваріями на транспорті, реєстрація, облік та технічний огляд транспортних засобів, підготовка водіїв тощо. Облік та розслідування автоаварій здійснювали районні відділення міліції, а розслідування справ про складні та суттєві аварії покладалось безпосередньо на автоінспекторів.

З метою укріплення порядку на залізниці були створені відділи, відділення та оперативні пункти міліції на залізничному транспор-

ті. Основними функціями залізничної міліції були: охорона громадського порядку на залізничних станціях, боротьба з бандитизмом, крадіжками, пограбуваннями та іншими злочинами на залізничному транспорті, а також здійснення паспортного режиму в межах залізничної колії.

У березні 1937 року в органах міліції були створені відділи та підрозділи по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності та спекуляції (ВБРСВ), основні зусилля цих підрозділів були спрямовані на забезпечення належного зберігання державного майна, боротьбу з хабарництвом, спекуляцією. Значну роль у запобіганні розкраданням і боротьбі з ними відіграв наказ НКВС СРСР від 26 травня 1940 року, який оголосив інструкцію по нагляду за використанням у торгівлі правильних (з встановленим клеймом) вагів, гир, літрів і метрів. Це дало можливість органам міліції спільно з органами прокуратури та державною торговою інспекцією при Наркоматі торгівлі поводити рішучу боротьбу з порушеннями правил торгівлі як то обмірюванням, обважуванням та обрахуванням покупців.

Для того щоб поліпшити роботу охорони громадського порядку були вжити заходи щодо поліпшення зовнішньої постової служби. Зокрема, в липні 1940 року було видано Статут постової служби, із введенням якого конкретно визначилося коло обов'язків постового міліціонера, були переглянуті норми розрахунку й перекриваності постів, встановлено суворий контроль за використанням постових міліціонерів.

У 1937-1941 роках відбувався подальший організаційний розвиток міліції, удосконалення структури, форм і методів її діяльності, який був припинений з початком Другої світової війни.

Участь працівників міліції України у Другій світовій війні

22 червня 1941 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про воєнний стан». Відповідно до Указу в місцевостях, оголошених на воєнному стані, всі функції органів державної влади у справі оборони, забезпечення суспільного порядку та державної безпеки передавалися військовим радам фронтів, армій, воєнних округів, а там, де вони були відсутні – командуванню військових з'єднань. В місцевостях, об'явлених на воєнному стані, у кожному районі в терміновому порядку передбачувалось формування винищувальних батальйонів по 100-200 чоловік. Керівництво оперативною та бойовою

діяльністю батальйонів покладалося на органи внутрішніх справ республік, країв та областей, де було створено штаби винищувальних батальйонів.

Перебудова діяльності міліції велася відповідно до рішення Державного Комітету оборони. Керуючись постановою ДКО від 17 вересня 1941 р. «Про загальне обов'язкове навчання військовій справі громадян СРСР» у всіх органах міліції проводилися заняття по 110-годинній програмі. Особлива увага приділялась вивченню гвинтівки, кулемета, міномета, гранати, засобів протихімічного захисту. На заняттях відпрацьовувалась тактика дій бійця, відділення. Співробітники навчалися веденню бою з танками й піхотою супротивника як у наступу, так і в обороні.

За короткий строк керівництво УМВС областей України змогло реорганізувати частини та підрозділи міліції, зробивши їх більш рухомими і боєздатними, як того вимагали обставини. Особовий склад було переведено на казармений стан.

Основними відділами Управління міліції були: політичний, карного розшуку, боротьби з розкраданням соціалістичної власності та спекуляцією, оперативний, служби та бойової підготовки, паспортно-реєстраційний, Державної автомобільної інспекції, секретаріат.

Така побудова органів міліції в період Великої Вітчизняної війни забезпечувала чітку організацію їх роботи та оперативне керування ними.

Нові завдання, пов'язані безпосередньо із зміцненням тилу та сприянням фронту, розширили коло обов'язків міліції. Тепер, за умов війни, робота охорони громадського порядку в містах та селах ускладнилася і набула нового значення. Міліція приймала участь у заходах по мобілізації населення до армії. У процесі роботи по підтримці паспортного режиму працівники міліції виявляли та затримували дезертирів, порушників військового обліку і тих, хто ухилявся від призову. Частина виявлених віддавалася до суду, частина – несла адміністративну відповідальність, решта – передавалася до військкоматів. Міліція приймала участь у знешкодженні шпигунів, безпосередньо боролася з розкрадачами, спекулянтами і мародерами. Виловлювала сигнальників під час нальотів ворожих літаків. Органи міліції виконували спеціальні доручення уряду, пов'язані із заходами політичного та військово-господарського значення по виконанню інших важливих для воєнного часу робіт.

З введенням воєнного стану повсюдно організовувалася посилені зовнішня постова служба, у місцях найбільшого скупчення громадян та на околицях міста виставлялись додаткові пости і посилені патрульна служба. Була розгорнута робота щодо безпеки за умов бомбардування літаками, яка полягала у розпорядженні населення транспорту, рятуванні людей та майна, ліквідації наслідків повітряних нападів та посилення спостереження за станом світломаскування. Оборона тилу військ, що обороняли міста та обласні центри, а також підтримка суспільного порядку і безпеки покладалася на війська та органи НКВС, винищувальні батальйони.

З перших днів вступу на звільнені від окупації райони України працівники міліції організовували збір документів установ, організацій та підприємств, що існували під час окупації. В результаті була зібрана значна кількість документів районних управ і їх відділів, сільських управ, листування мирових суддів та ін. Ці документи мали велике значення як довідковий матеріал для оперативної роботи органів міліції.

Після визволення території УРСР перед працівниками міліції постало складне і відповідальне завдання з розслідування злочинів, скоєних під час окупації, зважаючи на те, що за роки війни накопичилась велика кількість справ щодо нерозкритих вбивств. Так, після звільнення Києва стало відомо, що в останніх числах жовтня та на початку листопада 1943 р. безпосередньо перед визволенням міста було скоєно низку вбивств і грабежів. Згідно з повідомленням наркома внутрішніх справ УРСР В.С. Рясного від 25 листопада 1943 р., який узяв цю справу під особистий контроль, ці злочини було розкрито у найкоротший термін. Так, викрили і заарештували злочинну групу у складі трьох осіб, що була причетна до вчинення цих злочинів. Також встановлено, що злочини скоювалися за участі ще двох німців з частини «СС». Загалом станом на 1 червня 1944 р. було розкрито, за неповними даними, майже половину нерозкритих «старих» вбивств.

Друга світова війна закінчилась остаточною Перемогою над фашизмом. Перед працівниками української міліції постали нові завдання: подальше зміцнення правопорядку та боротьба зі злочинністю у республіці. Багато колишніх міліціонерів-фронтовиків повернулись на роботу до органів внутрішніх справ. Та і серед фронтовиків, партизанів та інших учасників війни, що не працювали до

війни у міліції, знайшлося чимало охочих присвятити себе службі в органах внутрішніх справ.

Діяльність міліції у післявоєнний період

Зростання злочинності у післявоєнний період набирало загрозливих для безпеки республіки масштабів, особливо такі її види, як вбивства, пограбування зі вбивствами, розбої. У 1946 році в порівнянні з попереднім роком кількість грабежів у республіці збільшилася на 120 %, вбивств на 117 %, пограбувань з вбивствами на 130 %. Усього в цьому році в Україні було зареєстровано 66876 злочинів. Загострення кримінальної ситуації мало об'єктивні причини – наслідки війни, руйнація, голод, масова міграція населення, перебудова промисловості, наявність великої кількості зброї у населення, що залишилася після війни. Серед суб'єктивних причин – морально-етичні й психологічні наслідки воєнних років.

Голод, що спалахнув в Україні 1946-1947 рр. доводив людей до жажливих злочинів, зростала кількість випадків канібалізму. Всього за період з 11 січня по 1 лютого 1947 року на території України було зафіксовано 19 випадків вживання в їжу м'яса людей. В цих умовах органи міліції протистояли злочинності, являючись в той же час чинником морально-психологічного стримування слабкої, психічно нестійкої частини населення від протизаконних та антигуманних дій.

Карний розшук та слідчі органи добилися у своїй роботі високих показників у розслідуванні найбільш небезпечних видів злочинів, які до 1952 року зросли порівняно з першими післявоєнними роками на 20 %. Зокрема розкриття вбивств становило 88 %, пограбувань – 96,6 %, виявів бандитизму – 100 %, розбоїв – 73,9 %. Співробітники міліції України у боротьбі зі злочинністю виявляли професіоналізм, мужність. За виявлену сміливість при виконанні завдань у 1948 р. заохочено 3373 працівника міліції, що склало 18,8 % від чисельності всього особового складу української міліції. Серед відзначених були оперативні працівники П.Л. Коваленко, П.Т. Кучма, М.Г. Скуратов та інші.

Внаслідок великої роботи органами міліції було досягнуто істотних результатів у справі ліквідації дитячої безпритульності і бездоглядності, проблема якої в Україні була практично вирішена до 1953 року. Певних позитивних результатів було досягнуто і в боротьбі із

злочинністю неповнолітніх в республіці. Так, якщо в 1948 р. злочини неповнолітніх становили 12,8 % від усіх здійснених в республіці, то в 1953 р. – 7,8 %.

Діяльність міліції наприкінці 60-х – 80-х рр. XX століття

Повсякденна напружена робота всіх органів міліції, постійна опора на громадськість сприяли тому, що наприкінці 50-х – 60-х рр. була створена більш сприятлива оперативна обстановка в Україні.

Органи міліції постійно працювали над розв'язанням однієї з найактуальніших і складних проблем, якою була боротьба з правопорушеннями і злочинністю неповнолітніх. Разом з інспекторами дитячих кімнат міліції, карного розшуку, дільничними інспекторами міліції велику профілактичну роботу серед підлітків і молоді неблагонадійних сімей проводили співробітники зовнішньої служби, ДАІ, позаштатні співробітники міліції, члени бригад сприяння міліції, народні дружинники.

Визначною подією у житті міліції було встановлення щорічного свята «День радянської міліції» та прийняття нового «Положення про радянську міліцію» (1962 р.).

Найважливіший обов'язок міліції у боротьбі зі злочинністю – вжиття заходів, що забезпечують попередження, припинення і розкриття злочинів. Докладно були регламентовані в Положенні і обов'язки органів міліції щодо здійснення ними паспортної системи.

Поклавши на органи міліції відповідальні обов'язки, Положення разом з тим надало співробітникам міліції значні права. Так, вони були вправі вимагати від громадян, які порушують громадський порядок, припинення порушень, накладати на порушників адміністративні стягнення тощо. При захисті інтересів держави, суспільних інтересів, особи і прав громадян від злочинних посягань співробітники міліції, виконуючи свій обов'язок, як крайній захід могли застосувати зброю.

Законодавчою основою діяльності органів міліції у боротьбі зі злочинністю в цей період стали нові Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси Української РСР, затверджені Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 р. і введені в дію з 1 квітня 1961 р.

З метою посилення боротьби зі злочинністю, зміцнення законності і розширення демократичних засад кримінального судочинства

законодавці союзного рівня Указом від 6 квітня 1963 р. надали органам охорони громадського порядку право проведення попереднього слідства. До цього часу слідчий апарат існував лише в системі органів державної безпеки та прокуратури.

Основним завданням слідчих органів внутрішніх справ було: всебічне, повне й об'єктивне розслідування обставин скоєння злочинів, вжиття необхідних заходів для припинення порушень прав громадян та інтересів суспільства, забезпечення відшкодування збитків фізичним та юридичним особам.

В 1968 р. була прийнята спеціальна постанова про перейменування МОГП СРСР в МВС СРСР.

Підрозділи на місцях отримали назву Управління та відділи внутрішніх справ. Було введено нову систему спеціальних звань. Комісари міліції стали називатися генералами міліції.

З метою вдосконалення аналітичної, планової та контрольної діяльності підрозділів міліції у 1971-1975 рр. у МВС і УВС були створені штаби. Почалося створення при міських і районних органах внутрішніх справ спеціальних комендатур обліку та нагляду за умовно засудженими до позбавлення волі для праці на будівництві господарських підприємств. В апаратах карного розшуку була створена профілактична служба, яка включала в себе такі структурні підрозділи: загальної профілактики, індивідуальної профілактики і керівництва дільничними інспекторами, профілактики правопорушень неповнолітніх.

У цей час дещо намітилися стабілізуючі тенденції в роботі з кадрами. У міліції зросла кількість співробітників з вищою, середньою спеціальною і середньою освітою. Цим тенденціям також сприяли підвищення грошового утримання співробітників, розвиток учбових закладів.

Вжиті заходи давали можливість у певний проміжок часу досягти позитивних результатів у боротьбі зі злочинністю. Престиж співробітника міліції на якийсь час вдалося підняти.

У 80-ті роки відбулася зміна керівництва МВС СРСР, яка спричинила небачену чистку кадрів особового складу органів міліції. Пізніше було визнано, що під час цієї компанії були допущені помилки, і певна частина звільнених співробітників була поновлена на роботі в органах міліції. Все ж звільнених (тих, хто не повернувся більше до міліції) було дуже багато.

Будівництво та розвиток міліції незалежної України

Даний період був одним з найскладніших в історії української міліції. Це стало наслідком криміналізації суспільства, яке розпочалося ще за кілька років до проголошення незалежності України. Сталися масштабні політичні і соціальні зміни у суспільних відносинах.

Внаслідок переходу від планової економіки до ринкових відносин багато підприємств було закрито, поширилось безробіття, втрата заощаджень та стрімке зростання цін призвели до різкого зубожіння значної частини населення. Сталося розшарування суспільства на бідних і багатих практично за відсутності середнього класу. Сумна тенденція зниження рівня суспільної моралі, правовий нігілізм – все це призвело до зростання злочинності в Україні.

Доводиться визнавати як факт те, що криміногенна обстановка в державі у ці роки була дуже складною.

Зростав кримінальний професіоналізм, злочини ставали все більш жорстокими та зухвалими, поширювалась їхня корислива мотивація. Виникли нові види злочинної діяльності, серед яких поширились такі види протиправної діяльності, як вбивства на замовлення, торгівля людьми, зброєю, вибуховими речовинами, стратегічною сировиною тощо.

Але українським правоохоронцям, незважаючи на всі складнощі, вдалося не тільки вистояти у цих складних умовах, а зміцнивши, розпочати наступ на злочинність. В умовах недостатнього фінансування і гострого кадрового дефіциту Міністерство внутрішніх справ України спромоглось вирішити основні завдання, які ставилися перед міліцією, і головне – зберегти стабільність оперативної обстановки в країні, не допустити розгортання міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів.

Важливим етапом розвитку української міліції стало ухвалення Верховною Радою УРСР 20 грудня 1990 р. Закону «Про міліцію». Цим документом була закладена правова основа діяльності міліції України. Даний закон, звичайно зі змінами і доповненнями, є і сьогодні основоположним документом сучасної міліції.

У статі 1 Закону зазначалося, що «міліція в Українській СРСР – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань».

Основними завданнями міліції український законодавець визначив наступні: забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; захист власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Після прийняття 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України у життєдіяльності української міліції розпочинається новий етап – у якості міліції суверенної держави.

Проголосивши незалежність, Україна фактично успадкувала правоохоронні органи, які існували в УРСР. Міністерство внутрішніх справ України, в свою чергу, також успадкувало органи міліції УРСР. Звичайно, що нормативно-правові акти, якими регулювалась їх організація та діяльність, вимагали суттєвих змін.

Саме тому терміново було розроблено і прийнято цілу низку нових документів та внесено зміни і доповнення до вже існуючих.

Так, 26 серпня 1991 р. був виданий наказ МВС № 383 «Про перегляд відомчих нормативних актів і створення нормативної бази МВС України», згідно з яким керівникам головних управлінь, управлінь, самостійних відділів міністерства наказувалось переглянути усі відомчі нормативні документи і в установленому порядку відмітити ті з них, що втратили практичне значення або суперечать чинному законодавству України.

Важливе значення для подальшої розбудови міліції України мали законодавчі акти, прийняті у 1992 році. Так, набули чинності Закони України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про міліцію» від 19 червня 1992 р., «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р., «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» від 9 квітня 1992 р. А 7 жовтня 1992 р. розпорядженням Президента України було затверджено Положення про Міністерство внутрішніх справ України. В цьому ж році було засновано профспілкову організацію атестованих працівників ОВС України.

У 1992 році працівники органів внутрішніх справ склали Присягу на вірність народові України.

Значною подією у житті міліції України стало встановлення, враховуючи заслуги органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю та охороні правопорядку, професійного свята «День міліції». Указом Президента України від 17 листопада 1992 р. встановлювалось **відзначення «Дня міліції» щорічно 20 грудня** – у день прийняття Верховною Радою Закону України «Про міліцію».

Встановлення такого свята на державному рівні мало дуже велике значення для підкреслення значущості міліції у житті суспільства, підняття її авторитету та престижності служби у міліції серед населення.

На стан міліції негативно вплинуло зростання соціально-політичної напруженості в суспільстві, погіршення економічної ситуації. 1990-1993 рр. стали періодом нестримного перманентного зростання кримінальних правопорушень. Стрімка зміна власності, вульгарна приватизація, масова поява шахрайських фінансових пірамід: «меркуріїв», «селенгів», потім хвиля їх банкрутства, яка поховала останні трудові заощадження майже 1,7 млн. довірливих громадян, в умовах зростаючого безробіття – не тільки поглибили соціальне розшарування населення, а й загострили міжособну боротьбу за сфери впливу між конкуруючими угрупованнями, породили небезпечний симбіоз економічної і масової, загально кримінальної злочинності.

Колектив МВС України працював над головним – не допустити обвалу злочинності. Але не все вдалося зробити. Багато економічних процесів, які проходили в країні, були просто за межами контролю правоохоронних органів.

Для створення законодавчої бази, формування правового поля, принципово нових правоохоронних органів – Україні знадобиться 5 років. Тільки з другої половини 90-х р. вдалося зупинити зростання злочинності. Великої подяки заслуговують ті співробітники міліції, які працювали в ці роки.

Міністерством внутрішніх справ України створились нові служби та підрозділи: Національне бюро Інтерполу України, Служба міжнародних зв'язків, Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю тощо.

Система органів міліції України у ХХІ ст.

Структура та завдання міліції в сучасний період

Захищати життя, здоров'я, права, свободи громадян України, власність, довкілля, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань і покликана міліція України. Завдання попередження правопорушень і їх припинення, охорони та забезпечення громадського порядку, виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, забезпечення безпеки дорожнього руху також покладені державою на міліцію.

Завдання і обов'язки, покладені державою на міліцію, виконують різні апарати загальної (територіальної), транспортної і спеціальної міліції, які в організаційному відношенні належать до складу центральних і місцевих органів внутрішніх справ або є самостійними підрозділами.

Згідно із Законом України «Про міліцію» міліція України – це державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань (ст. 1).

Правовою основою діяльності міліції є Конституція України, Закон України «Про міліцію», інші законодавчі акти держави, постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України.

Діяльність міліції будується на принципах законності, гласності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями і населенням. Вона інформує органи влади і управління, населення, засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. За узгодженням з міліцією засоби масової інформації можуть акредитувати своїх журналістів при її органах. Не підлягають розголошенню відомості, які представляють собою державну або службову таємницю.

У підрозділах міліції не допускається діяльність політичних партій, рухів та інших громадських об'єднань, які переслідують політичну мету. При виконанні службових обов'язків співробітники міліції незалежні від впливу будь-яких політичних громадських об'єднань.

Державні органи, громадські об'єднання, посадові особи, трудові колективи, громадяни зобов'язані сприяти міліції в охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю (ст. 4 Закону).

Основні завдання міліції (ст. 2 Закону «Про міліцію»):

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- попередження правопорушень і їх припинення;
- охорона та забезпечення громадського порядку;
- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання кримінальних покарань та адміністративних стягнень;
- участь у поданні соціальної, правової допомоги громадянам;
- сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

**Міліція України
складається з підрозділів:**

- кримінальної міліції;
- міліції громадської безпеки;
- транспортної міліції;
- державної автомобільної інспекції;
- міліції охорони;
- спеціальної міліції.

До кримінальної міліції належать служби:

- Департамент карного розшуку;
- Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю;
- Департамент Державної служби боротьби з економічною злочинністю;
- Департамент оперативної служби;
- Департамент оперативно-технічних заходів;
- Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми;
- Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків;

- Управління боротьби з кіберзлочинністю;
- Управління кримінальної міліції у справах дітей;
- Робочий апарат Укрбюро Інтерполу.

Міліцію громадської безпеки складають служби:

- Департамент громадської безпеки;
- Департамент Державної автомобільної інспекції;
- Департамент організації підрозділів міліції особливого призначення;
- Головне слідче управління;
- Управління транспортної міліції;
- Головний штаб;
- Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення;
- Управління зв'язків із громадськістю;
- Відділ координації взаємодії з громадськими організаціями та формування регіональної політики;
- Департамент Державної служби охорони при МВС;
- Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр;
- Державний науково-дослідний інститут.

Завдання, що стоять перед міліцією громадської безпеки, мають досить широкий діапазон і є одним з найбільш об'ємних напрямів роботи міліції. Це адміністративна діяльність, яка полягає в захисті прав і свобод людини і громадянина, забезпеченні громадського порядку, спокою та безпеки, попередженні і припиненні правопорушень у містах та інших населених пунктах держави, а також боротьба зі злочинністю, здійснення провадження в справах про адміністративні правопорушення. Основу міліції громадської безпеки складає служба охорони громадського порядку, до якої входять підрозділи патрульно-постової служби. Патрульно-постова служба здійснює нагляд за виконанням окремими громадянами і посадовими особами правил, що регулюють громадський порядок, з метою запобігання та припинення правопорушень, а також притягнення правопорушників до відповідальності. Значну роботу проводять дільничні інспектори міліції, які забезпечують безпеку громадян і громадський порядок на закріплених за ними дільницях. Міліція громадської безпеки організує роботу спеціальних установ, а саме: приймальників-розподільників для затриманих за бродяжництво та спеціальних приймальни-

ків для осіб, підданих адміністративному арешту, забезпечує безпеку працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. В систему підрозділів цієї міліції входить дозвільна система, до компетенції якої належать питання забезпечення правил виготовлення, реалізації, придбання, зберігання, обліку, охорони, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної зброї та інших предметів на об'єктах дозвільної системи, організація роботи щодо ліцензування підприємницької діяльності по виробництву, ремонту і реалізації спортивної, мисливської, вогнепальної зброї та ін.

До транспортної міліції належать

Відповідні підрозділи, які забезпечують охорону громадського порядку і боротьбу із злочинністю на залізничному, водному та повітряному транспорті.

Державна автомобільна інспекція

Представляє собою сукупність підрозділів дорожньо-патрульної служби, дорожнього нагляду, реєстраційно-екзаменаційної роботи, технічного нагляду, розшуку транспортних засобів, пропаганди та агітації з безпеки руху.

Міліція охорони

Складається з підрозділів, які забезпечують на договірних засадах охорону усіх видів власності, об'єктів майна та вантажів, фізичних осіб, грошових коштів (управління, відділи охорони при територіальних органах внутрішніх справ, які мають у своєму складі окремі дивізіони, роти, взводи, спеціальні підрозділи міліції охорони «Титан»).

До спеціальної міліції

Належать підрозділи внутрішніх справ на закритих об'єктах (наприклад, підприємства з особливим режимом функціонування).

Для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, які мають особливе народногосподарське значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи. Міністерство внутрішніх справ України з дозволу Кабінету Міністрів України може створювати спеціальні підрозділи міліції («Про міліцію» ст. 7 ч. 2).

Характеристика обов'язків, що виконує міліція

Відповідно до поставлених перед міліцією завдань вона виконує різноманітні за своїм характером і змістом обов'язки, які можуть бути поділені на чотири основні групи:

- 1) охорона громадського порядку;
- 2) боротьба із злочинністю;
- 3) охорона власності і фізичних осіб;
- 4) попередження правопорушень.

При охороні громадського порядку міліція здійснює широкий комплекс заходів, спрямованих на попередження і припинення правопорушень на вулицях, площах, у парках, на транспортних магістралях, вокзалах, пристанях, в аеропортах та інших громадських місцях; здійснює адміністративний нагляд за виконанням посадовими особами і громадянами рішень органів державної влади та державного управління з питань охорони громадського порядку, виявляє при цьому правопорушників і забезпечує притягнення винуватців до відповідальності; у межах своїх повноважень сприяє народним депутатам, представникам органів державної влади у виконанні ними своїх обов'язків.

Законодавством України встановлені загальні для усіх працівників міліції обов'язки, згідно з якими співробітник міліції на території України незалежно від посади, яку він займає, місця знаходження і часу в разі звернення до нього громадян або службових осіб з заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких зобов'язаний вжити заходів до попередження і припинення правопорушень, рятування людей, подання допомоги особам, які її потребують, установлення та затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події, а також повідомити про це в найближчий підрозділ міліції.

У питаннях забезпечення боротьби із злочинністю і громадського порядку на працівників міліції покладений обов'язок виявляти, попереджувати, припиняти та розслідувати злочини, використовувати з цією метою оперативно-розшукові і профілактичні заходи; приймати, а також реєструвати заяви і повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення; розшукувати осіб, які переховуються від органів дізнання,

слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісті, та інших осіб; охороняти, конвоювати та тримати затриманих і взятих під варту осіб; забезпечувати громадський порядок під час проведення масових заходів комерційного характеру, виконання загальнообов'язкових рішень місцевих Рад народних депутатів, прийнятих ними в межах своєї компетенції, з питань охорони громадського порядку і правил торгівлі у невстановлених для цього місцях.

Головні функції міліції

Міліція виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції.

Виконуючи адміністративні функції, міліція зобов'язана припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах по них; забезпечувати в межах своєї компетенції безпеку дорожнього руху, додержання законів, правил, нормативів у цій сфері, здійснювати реєстрацію, облік автотранспортних засобів, приймати іспити на право керування транспортними засобами і видавати відповідні документи; запобігати забрудненню повітря, водойм транспортними засобами та сільськогосподарською технікою; давати дозвіл на придбання, зберігання, носіння і перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів та речовин, щодо зберігання і використання яких установлені спеціальні правила, а також на відкриття об'єктів, де вони використовуються, контролювати додержання зазначених правил та функціонування згаданих об'єктів; контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства.

Реалізуючи профілактичні функції, міліція зобов'язана виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні населення; проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснювати адміністративний нагляд за особами щодо яких його встановлено, а також контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Попередження правопорушень (профілактична діяльність) – важливий напрям роботи міліції, пов'язаної з попередженням злочинів та інших правопорушень, виявленням причин і умов, що сприяють їх скоєнню. На цій основі здійснюються заходи профілактичного характеру відносно осіб, які займаються пияцтвом, хворіють на алкоголізм і наркоманію та ведуть антигромадський спосіб життя, безпритульних підлітків та неповнолітніх правопорушників.

Міліція проводить серед населення правову пропаганду, використовуючи засоби масової інформації (радіо, телебачення, пресу, кіно). Багато в чому успіх профілактичної роботи міліцейських служб залежить від зв'язку з громадськістю, взаємодії з правоохоронними та іншими державними органами, глибокого аналізу причин правопорушень, цілеспрямованої роботи і правильного використання сил і засобів. Значна частка у загальному змісті виконуваних міліцією обов'язків належить патрульно-постовій службі, наряди якої попереджують і припиняють злочини та інші правопорушення, охороняють державне майно і особисту власність.

Для забезпечення виконавчої функції міліція зобов'язана виконувати в межах своєї компетенції кримінальні покарання та адміністративні стягнення, а також прийняті в установленому законом порядку рішення прокурора, слідчого судді, слідчого, суду.

Забезпечуючи кримінальні процесуальні функції, міліція зобов'язана здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, провадити дізнання, а також слідство у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; проводити криміналістичні дослідження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, забезпечувати у встановленому порядку участь спеціалістів криміналістичної служби у слідчих діях.

Здійснюючи охорону громадського порядку і боротьбу із злочинністю, міліція, керуючись нормами кримінально-процесуального законодавства, виконує функції дізнання; порушує кримінальні справи, провадить невідкладні слідчі дії щодо встановлення та закріплення слідів злочину – огляди, обшуки, виїмки, затримання і допит підозрюваних, допит потерпілих, свідків. Це регулює відношення міліції з іншими органами, підприємствами, установами, організаціями та громадянами, адже у таких випадках міліція виступає як орган дізнання і в межах своєї компетенції бере участь у розслідуванні злочинів.

Розглянуті напрями роботи міліції становлять окремі сторони єдиної діяльності міліції щодо охорони громадського порядку, боротьби із злочинністю, охорони власності, профілактики правопорушень, які тісно взаємозв'язані.

Повноваження працівників міліції

Працівники міліції виступають як представники влади. Вони наділені широкими повноваженнями для виконання завдань з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю, мають право пред'являти визначені вимоги до громадян і посадових осіб, обов'язкові для виконання; застосовувати в необхідних випадках заходи державного примусу. Їх діяльність в основному відбувається на очах у населення, нерідко пов'язана з необхідністю втручання в особисті інтереси людей. Тому їх дії при усій суворості повинні бути завжди виправданими, справедливими і зрозумілими для людей.

Для виконання покладених на міліцію обов'язків їй надані необхідні державно-владні повноваження, згідно з якими працівники міліції мають право вимагати від громадян і посадових осіб припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень міліції, вживати заходів щодо припинення порушень у разі невиконання цих вимог, складати у передбачених законодавством випадках протоколи про адміністративні правопорушення; застосовувати в межах своєї компетенції заходи адміністративного примусу (адміністративно-попереджувальні заходи, заходи припинення і стягнення); перевіряти у громадян при підозрі у вчиненні правопорушень особисті та інші документи; затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях: осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переховуються від досудового слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання; взятих під варту осіб, осіб, що вчинили правопорушення, за які передбачене стягнення у вигляді адміністративного арешту; неповнолітніх, які залишилися без опікування або вчинили суспільно небезпечні діяння; осіб, які перебували в громадських місцях у нетверезому вигляді; осіб, які підозрюються у занятті бродяжництвом; осіб, які ухиляються від виконання постанови суду про направлення на примусове лікування від хронічного алкоголізму або наркоманії; осіб з вираженим психічним розладом; військовослужбовців, які вчинили діяння, що підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення.

Для виконання обов'язків по боротьбі зі злочинністю міліції надане право викликати громадян і службових осіб у справах про злочини та у зв'язку з матеріалами, що знаходяться в її провадженні, а в разі ухилення без поважних причин від явки за викликом піддавати їх приводу.

Працівники міліції здійснюють досудове розслідування по кримінальних провадженнях відповідно до кримінального процесуального законодавства; здійснюють на підставах і в порядку, встановленому законом, гласні (розшукові) та негласні (розшукові) слідчі дії.

Виконуючи охоронні функції та функції боротьби з економічною злочинністю, міліція має право проводити з участю адміністрації підприємств, установ і організацій огляд виробничих, складських та інших службових приміщень і територій з метою перевірки охорони державного і колективного майна, додержання правил продажу товарів і надання послуг населенню; вимагати від матеріально відповідальних і службових осіб підприємств, установ і організацій відомості та пояснення з фактів порушення законодавства, проведення документальних і натуральних перевірок, інвентаризацій та ревізій виробничої та фінансово-господарської діяльності; витребувати і при необхідності вилучати документи, зразки сировини і продукції, опечатувати каси, приміщення і місця зберігання документів, грошей та товарно-матеріальних цінностей.

Виконуючи функції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, міліція має право зупиняти транспортні засоби в разі порушення правил дорожнього руху, наявних ознак, що свідчать про технічну несправність транспорту або забруднення навколишнього середовища, а також при наявності даних про те, що він використовується з протиправною метою, оглядати транспортні засоби і перевіряти у водіїв документи на право користування й керування ними, дорожні листи і відповідність вантажів, що перевозяться, товарно-транспортним документам; проводити технічний огляд автотранспорту; організувати при необхідності медичний огляд водіїв, затримувати, відстороняти від керування транспортними засобами осіб, які перебувають у стані сп'яніння, а також тих, які не мають документів на право керування або користування транспортними засобами, позбавляти водіїв у передбачених законодавством випадках права керування транспортними засобами; використовувати передбачені нормативними актами технічні засоби для виявлення та фіксації порушень

правил дорожнього руху, забороняти експлуатацію транспортних засобів, технічний стан яких загрожує безпеці дорожнього руху чи навколишнього середовища або номери агрегатів яких не відповідають записам у реєстраційних документах; затримувати і доставляти у встановленому порядку транспортні засоби для тимчасового зберігання на спеціальних майданчиках чи стоянках; відвідувати підприємства, установи й організації для виконання контрольних і профілактичних функцій щодо забезпечення безпеки дорожнього руху; вимагати від відповідних організацій усунення порушень правил утримання шляхів, обмежувати або забороняти проведення ремонтно-будівельних та інших робіт, інших заходів на вулицях і автомобільних шляхах.

З метою здійснення профілактичних заходів міліція має право виявляти і вести облік осіб, які підлягають профілактичному впливу, на підставі та в порядку, встановлених законодавством, виносити їм офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки; вести профілактичний облік правопорушників, криміналістичний та оперативний обліки в обсязі, структурі й порядку, що визначаються завданнями, покладеними на міліцію; повідомляти з метою профілактичного впливу державним органам, громадським об'єднанням, трудовим колективам і громадськості за місцем проживання особи про факти вчинення нею адміністративного правопорушення; вносити відповідним державним органам, громадським об'єднанням або службовим особам, підприємствам, організаціям обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень.

Контроль за діяльністю міліції

Контроль за діяльністю міліції здійснюють Кабінет Міністрів України, міністр внутрішніх справ України і в межах їхньої компетенції – ради народних депутатів.

Ради народних депутатів, здійснюючи контроль за роботою міліції, не втручаються в її оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та адміністративну діяльність.

Нагляд за додержанням законності в діяльності міліції здійснюють Генеральний прокурор України і підлеглі йому прокурори. (Розділ 4 ст.ст. 26, 27 Закону «Про міліцію»).

ТЕМА 6

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ – ІНТЕРПОЛ – СПЕЦІАЛІЗОВАНА МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПО БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Створення Міжнародної Комісії Кримінальної поліції. Напрямок її діяльності. Склад МККП. Правове становище ІНТЕРПОЛ після Другої світової війни. Структура, цілі і завдання ІНТЕРПОЛ. Роль Генеральної Асамблеї як вищого органа ІНТЕРПОЛ. Склад та повноваження Генеральної Асамблеї. Діяльність Національних центральних бюро.

Функції, структура та основні завдання Національного центрального бюро Інтерполу в Україні.

Історія створення Інтерполу і його правове становище як міжнародної організації.

Проблеми злочинності та боротьби з нею мають давню історію і постійно перебували на порядку денному всіх держав в усі періоди історії, однак саме на рубежі ХІХ-ХХ століть виникла гостра необхідність надання міждержавної взаємодопомоги у протидії найбільш небезпечним видам злочинності, обумовлена цілою низкою чинників:

- розвиток міждержавних комунікацій, спрощення прикордонних процедур, поширення туризму призвели до збільшення можливостей злочинців по переміщенню їх з однієї держави в іншу;
- зростання професійної та організованої злочинності;
- об'єктом особливої уваги багатьох держав стали такі види злочинів, як контрабанда, незаконна торгівля наркотиками, тероризм, «торгівля людьми», фальшивомонетництво, – які за своїм характером і масштабами шкоди суспільству і окремим особам вимагали боротьби з ними на основі єдиних, загальновизнаних та узгоджених між державами тактико-технічних заходів;
- необхідність суворої процесуальної уніфікації розшуку і затримання злочинців, що ховаються, узгодження порядку видачі злочинців (екстрадиції).

Необхідність тісної співпраці спонукала представників національних служб кримінальної поліції контактувати в офіційних і неофіційних формах на різних рівнях. Вперше, в 1883 році, виступив з ідеєю створення міжнародної організації з метою переслідування злочинців у масштабах Європи відомий німецький криміналіст Франц фон Ліст. З 1885 року стали проводитися міжнародні кримінально-антропологічні конгреси, ініційовані італійським криміналістом Чезаре Ломброзо, за участю психіатрів, судових медиків, антропологів, педагогів, правознавців і адвокатів.

Усвідомлення кримінологами та криміналістами, в теорії, необхідності об'єднання зусиль по боротьбі із злочинністю, призвело до проведення ряду міжнародних форумів, які передували створенню Інтерполу, а саме:

- в 1889 році відбулося установче засідання Міжнародного союзу кримінального права в Брюсселі (з ініціативи Ф. фон Ліста), на якому окрім наукового дослідження причин злочинності та боротьби з нею було запропоновано підвести під акції, що проводяться в порядку співпраці поліцій різних країн, постійно діючу, організаційно оформлену базу спочатку на національному, а потім і міжнародному рівнях;
- на 10-ій міжнародній асамблеї Міжнародного союзу криміналістів в 1905 році в Гамбурзі було запропоновано створити в усіх країнах у складі поліцейських підрозділів центральні бюро для боротьби з міжнародною злочинністю, створити міжнародні поліцейські центри по боротьбі з окремими видами злочинів;
- в 1910 році з Буенос-Айреса (Аргентина) надійшла пропозиція Міжнародного союзу криміналістів заснувати всесвітній союз поліції;
- в 1912 році в Мюнхені і Дрездені на внутрішньонімецькій поліцейській конференції німецькі криміналісти також обговорювали питання міжнародного співробітництва кримінальних поліцейських служб;
- у квітні 1914 року в м. Монако відбувся перший міжнародний конгрес кримінальної поліції – найбільший представницький форум, у роботі якого брали участь представники з 24 країн Європи, Азії, Центральної та Південної Америки. На конгресі обговорювалися проблеми уніфікації процедури екстрадиції

злочинців, розробки заходів щодо прискорення та спрощення арешту злочинців, міжнародної превентивної антропометрії, запровадження відділу з обліку міжнародної кримінальної інформації.

В результаті багаторічної підготовчої роботи у вересні 1923 року в місті Відні відбувся міжнародний поліцейський конгрес, в якому взяли участь 138 представників з 20 держав Європи, Азії та Америки. На цьому конгресі 7 вересня була заснована Міжнародна комісія кримінальної поліції (МККП), президентом якої був обраний І. Шобер, а місце розміщення МККП визначено в місті Відні в зв'язку з наявністю там на той час найчисленнішої картотеки злочинців.

Згідно до установчого акта (замінює Статут) вищим органом МККП встановлювався з'їзд представників країн, кожен з яких міг брати участь в обговоренні будь-якого питання порядку денного. Всією діяльністю МККП керував президент, який в складі з чотирма віце-президентами становили президію для колегіального розгляду найважливіших питань. При президенті був створений робочий апарат – адміністративний комітет. Сесії Комісії стали проводитися щорічно.

У травні 1924 МККП прийняла резолюцію по п'яти важливих питаннях, які визначили напрямки її діяльності на багато років вперед:

- створення інформаційних відділень по збору фактів про міжнародну злочинність;
- розробка систем доказів і міжнародний розшук;
- організація відділень по ідентифікації осіб на відстані;
- видання друкованого органу міжнародної поліції;
- створення спільної програми щодо запобігання та виявлення підроблених документів та банкнот.

З 1938 по 1946 року діяльність Комісії була порушена внаслідок аншлюсу Австрії до Німеччини і Другої світової війни. До керівництва Комісії прийшли нацисти, які активно використовували у своїй злочинній діяльності архіви організації. За цей період не було жодного офіційного конгресу МККП.

На першому повоєнному (15-у) конгресі МККП, що проходив у червні 1946 року в Брюсселі (Бельгія), організація була відтворена представниками 17 держав. Головний інспектор Міністерства юстиції Бельгії М. Луваж і М. Луне Дукля, глава Французької кримінальної поліції, були обрані відповідно Президентом і Генеральним

секретарем МККП. Ці посади стали виборними. Був створений виконавчий орган – Правління (5 чоловік). Замість Установчого акту 1923 був прийнятий Статут (тимчасовий регламент) з 9 статей. Місцезнаходженням штаб-квартири обраний Париж, куди були перевезені залишки архівів з Відня. Конгреси МКУП було вирішено проводити щорічно та іменувати Генеральними.

На 16-ій сесії Генерального конгресу МККП в Парижі в 1947 році з легкої руки представника Італії Д. Дозі та групи італійських поліцейських телеграфне позначення адреси штаб-квартири Комісії – INTERPOL увійшло в загальне вживання для позначення всієї організації.

Напрямок діяльності Міжнародної організації кримінальної поліції – «Інтерпол» після Другої світової війни

У 1956 році у Відні на 25-ій сесії Генерального конгресу МККП був прийнятий новий Статут організації, в першій статті якого закріплено нову назву – «Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол». До цього часу в організації значилося 57 країн-членів.

На даний час членами Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол являються 190 країн. З 2014 планується розгорнути філію штаб-квартири – Глобальний комплекс ІНТЕРПОЛУ в Сінгапурі.

Перший прилив держав в організацію відбувався в 50-60-ті роки за рахунок країн Азії та Африки, що звільнилися від колоніальної залежності. Другий прилив – у 80-ті роки, коли членами Інтерполу стають країни колишнього соціалістичного табору: Румунія (вийшла з МККП в 1950 р.), Угорщина (вийшла в 1952 р.), Китай, Болгарія (вийшла в 1951 р.), Албанія, В'єтнам, Монголія, Польща, Чехословаччина (не брали участь з 1952 р.). Третій прилив – в 90-ті роки внаслідок розпаду Радянського Союзу, Чехословаччини та Югославії склад Інтерполу поповнився за рахунок знову створених незалежних країн. Україна була прийнята в члени Інтерполу на його 61-ій сесії Генеральної Асамблеї, що відбулася в Дакарі (Сінегал) у листопаді 1992 року.

Складна і суперечлива історія створення та розвитку Інтерполу, його специфічність як міжнародної організації, нерозривний зв'язок зі все складнішим життям світової спільноти в ХІХ-ХХ століттях,

викликає певні труднощі в його визначенні та характеристиці його правового становища (статусу).

Проаналізувавши з правової точки зору історію Інтерполу, можна сказати наступне:

1. Ознаки багатостороннього членства, постійних органів, установчої угоди, поваги суверенітету і невтручання у внутрішні справи держав – членів, порядку прийняття та набуття юридичної сили рішень набуті організацією в 1923-1930 роках;
2. Ознаки самостійності міжнародних прав (привілеї та імунітети, незалежність штаб-квартири, імунітет персоналу, недоторканність архівів, службового листування і всіх видів зв'язку, звільнення від прямих податків і митних зборів, валютні пільги, дипломатична недоторканність керівника організації та інші права) оформилися в 1956 – 1984 роках.
3. МОКП-Інтерпол як міжнародна організація пройшла наступні види правового статусу: несамостійна неурядова (1923-1930 рр.), неурядова (1930-1984 г.г.), міжурядова (з 1984 р.).

Проаналізоване визначення Інтерполу як міжнародної міжурядової організації вказує на спеціалізований її характер (на відміну від універсальних):

- по предмету діяльності – правова;
- по меті та принципам діяльності – зі спеціальною компетенцією, а саме, попередження кримінальних злочинів міжнародного характеру шляхом широкого співробітництва компетентних органів різних країн. Однак МОКП не можна розглядати як організацію кримінальних поліцій різних держав, так як деякі країни представлені в Інтерполі не конкретно поліцейськими, а іншими правоохоронними органами, що також є правомочним на підставі ст.7 Статуту;
- по порядку прийому членів організації – відкрита (ст. 4 Статуту);
- за масштабом охоплення території – всесвітня;
- по колу учасників – універсальна (до неї входять держави економічно багаті і бідні, з демократичним і авторитарним режимами, світські і клерикальні, федеративні та унітарні).

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що Інтерпол, дотримуючись норм міжнародного права, не може своїми силами вести самостійні розслідування, займатися розкриттям злочинів і розшу-

ком злочинців в різних країнах (тобто вона не є наднаціональною організацією з делегованими повноваженнями країн-учасниць), проте на сьогоднішній день – це провідна і унікальна по інформаційних, технічних і організаційних можливостях організація з попередження та боротьби з міжнародною кримінальною злочинністю. За свою 90-річну історію Інтерпол пройшов шлях від несамостійної неурядової, в основному європейської, організації з представниками від 20 держав до всесвітньої міжурядової організації зі 190 державами-членами, ставши в один ряд з Організацією Об'єднаних Націй.

Структура, організація, функції, цілі і завдання Інтерполу

Інтерпол включає в себе:

1. Генеральну Асамблею;
2. Виконавчий комітет;
3. Генеральний секретаріат;
4. Національні центральні бюро;
5. Радників.

Основні цілі Організації сформульовані в ст. 2 Статуту Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол:

- а) забезпечувати і розвивати як можна більш широкую взаємодію всіх органів установ кримінальної поліції в рамках існуючих законодавств різних країн і в дусі Загальної декларації прав людини;
- б) створювати і розвивати установи, які можуть успішно сприяти попередженню і припиненню кримінальної злочинності.

Ці цілі визначили взаємозалежні та взаємодоповнюючі сфери докладання зусиль Інтерполу: зовнішню – сприяти взаємним контактам кримінальної поліції різних країн; внутрішню – створення в рамках Організації різних комітетів, технічних служб, що полегшують підтримання прямих взаємних контактів і в цілому сприяють боротьбі з кримінальною злочинністю.

Інтерпол як міжурядова спеціалізована організація, що є юридичною особою за міжнародним правом, з 1956 року вибудовувалася за принципом міжнародних організацій, які є спеціалізованими агентствами в системі ООН, і сьогодні має структуру, що дозволяє забезпечувати виконання цілей і завдань Організації.

Вищим пленарним органом Інтерполу є Генеральна Асамблея, у період між її сесіями вищим адміністративним органом з більш вузькими повноваженнями і складом – Виконавчий комітет на чолі з президентом. Постійно діючим робочим органом є Генеральний секретаріат, на чолі якого стоїть Генеральний секретар. Особливе положення в системі органів управління Інтерполу займають Національні центральні бюро (НЦБ), діючі одночасно у двох системах: окремої держави і даної організації з відповідним подвійним підпорядкуванням. Замикають систему органів управління радники, які виконують виключно консультативні функції.

Роль Генеральної Асамблеї

Генеральна Асамблея є вищим органом Організації. Це пленарний дорадчий орган.

Її владні повноваження з визначення стратегії здійснюються через нормативні, виборні та контрольні функції, які відповідно до статті 8 Статуту Організації перераховані таким чином:

- виконувати обов'язки, зазначені в Статуті, які включають прийняття рішення з основоположних питань, таким, як прийняття нових членів чи встановлення змін у Статуті;
- визначати принципи і встановлювати загальні заходи, що відповідають досягненню цілей Організації;
- вивчати і стверджувати загальну програму діяльності, підготовлену Генеральним секретарем до наступаючого року;
- встановлювати будь-які інші правила, які будуть визнані необхідними;
- обирати людей для виконання функцій, згаданих у Статуті: Асамблея обирає Президента Організації, трьох віце-президентів і делегатів у Виконавчий комітет і призначає Генерального секретаря;
- приймати резолюції і давати рекомендації членам з питань, що знаходяться в компетенції Організації;
- визначати фінансову стратегію Організації;
- вивчати і затверджувати будь-які угоди, які будуть укладені з іншими організаціями або державами.

До складу Генеральної Асамблеї входять представники всіх країн-членів. Кількісний склад делегації ніде не обговорений. Проте статут вимагає включати сюди чиновників карної поліції високого рангу, службовців, функції яких у національному масштабі зв'язані

з діяльністю Інтерполу, а також фахівців з питань, включених до порядку денного чергової сесії Генеральної Асамблеї (Ст. 7). У роботі сесії можуть брати участь у якості спостерігачів органи поліції країн, які не є членами Організації та міжнародних організацій.

Сесії Генеральної Асамблеї проводяться щорічно, в осінній час, на різних континентах і в різних країнах. Будь-яка держава-член може запросити Генеральну Асамблею зустрітися на своїй території і в кінці кожної сесії. Асамблея вибирає з числа отриманих запрошень місце, де проходитиме зустріч в наступному році. Точна дата встановлюється спільно з країною-організатором і Президентом Організації після консультації з Генеральним секретарем.

Національні центральні бюро (НЦБ) створюються в структурі поліцейської служби кожної держави-члена Інтерполу. Вони є центрами міжнародного співробітництва держав по боротьбі зі злочинністю, опорними пунктами Інтерполу на місцях. Як вже було зазначено, в конкретній державі НЦБ є постійно діючим органом Інтерполу. Одночасно воно є поліцейським органом цієї держави, наділеним великими повноваженнями по боротьбі зі злочинністю. Подібних органів немає ні в одній міжнародній організації. Будучи опорними пунктами міжнародного поліцейського співробітництва НЦБ у своїх країнах підтримує ділові зв'язки з судом, прокуратурою, прикордонною та митною службами, а на міжнародному рівні – з НЦБ інших країн і Генеральним секретаріатом.

Після прийняття України восени 1992 року до складу МОКП-Інтерпол, держава прийняла на себе відповідальність за виконання міжнародних зобов'язань, які виникли з цього приводу. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 року № 220 було створено Національне центральне бюро Інтерполу в Україні. Його функції покладено на Міністерство внутрішніх справ України.

Керівництво Національним бюро здійснюється начальником, у якого є один заступник, старший референт і помічник начальника по роботі з особовим складом. До складу керівництва включений також помічник заступника Міністра МВС України. У структуру НЦБ Інтерполу в Україні входять Секретаріат, Відділ моніторингу, Відділ інформаційно-технічного забезпечення та Управління по боротьбі з міжнародними фінансовими та інформаційними злочинами та розкраданням транспорту, яке складається з шести підрозділів: Відділ по боротьбі зі злочинами у сфері економіки та відмиванню коштів,

отриманих злочинним шляхом, Відділ по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій, Відділення з розшуку викраденого авто-транспорт, Відділ міжнародного розшуку злочинців, Відділ по боротьбі з міжнародними організованими злочинними групами, Відділ по боротьбі з нелегальною міграцією та торгівлею людьми.

Згідно з Положенням про Національне центральне бюро Інтерполу в Україні, в його завдання входить:

- координація діяльності правоохоронних органів держави в боротьбі із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни;
- забезпечення взаємодії з Генеральним секретаріатом та відповідними органами держав-членів Інтерполу в боротьбі із злочинністю;

оцінка рівня поширення в Україні злочинності, що має транснаціональний характер, і загрози злочинної діяльності громадян України за кордоном.

Діяльність НЦБ Інтерполу в Україні значною мірою має міжвідомчий характер. З метою нормативного і організаційного забезпечення взаємодії з іншими правоохоронними органами та ГУ УМВС України в областях підготовлені «Інструкція про порядок зносин ОВС України з правоохоронними органами інших держав» та «Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів».

Як і в попередні роки, одним з пріоритетних напрямків діяльності НЦБ Інтерполу в Україні залишається боротьба зі злочинами у сфері зовнішньоекономічної діяльності, паливно-енергетичного комплексу, особливо стосовно операцій з високоліквідною продукцією промислового та агропромислового комплексу, кредитно-фінансовій та банківській системах, а також злочинами міжрегіонального характеру, вчиненими із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових речовин, незаконним обігом наркотиків, нелегальною міграцією, злочинами, пов'язаними з викраденням автотранспорту.

За період існування Українського бюро створені бази даних «Документообіг», «Особи», «Транспорт», «Фірми», «Номерні речі», «Культурні цінності», «Депортовані особи», масив яких на сьогодні складає більше 850 тисяч облікових одиниць. Подальше вдосконалення та розвиток НЦБ Інтерполу в Україні сприятиме об'єднанню

поліцейських підрозділів у боротьбі проти різних проявів міжнародної злочинності.

Таким чином, структура МОКП-Інтерпол, а також НЦБ Інтерполу в Україні функціонально підпорядкована виконанню основних цілей і завдань, покладених на Організацію як всесвітню міжурядову організацію, і забезпечує чітку і ефективну роботу щодо запобігання та боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер, надання допомоги в цій боротьбі всім зацікавленим країнам.

ТЕМА 7

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ВІДОМСТВО (Європол): ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, ЗАВДАННЯ, СТРУКТУРА

Створення Європейської поліцейської організації Європол. Повноваження та компетенція Європолу. Взаємодія між Європейським Союзом та Європолом. Взаємодія між Європолом та державами, що не є членами Європейського Союзу. Рішення про створення «нового» Європолу.

Структура Європолу. Зміст та обсяг повноважень Європолу. Інформаційне забезпечення Європолу.

Створення Європолу

Традиційно Європейський Союз (ЄС) розглядається як організація, що базується на трьох опорах: співпраця по лінії трьох європейських співтовариств (Європейського Об'єднання вугілля і сталі; Європейського економічного співтовариства; Європейського співтовариства з атомної енергії); співробітництво в галузі спільної зовнішньої політики і політики безпеки; співпраця у сфері правосуддя та поліції.

Однією з організацій в рамках третьої опори, що забезпечує координацію поліцейського співробітництва в галузі боротьби зі злочинністю, є Європейське поліцейське відомство (Європол).

Юридично Європейський Союз був утворений відповідно до Маастріхтського договору 1 листопада 1993 р. Однак витoki Європолу слід шукати ще раніше, а саме в Шенгенських угодах: угоди від 14.06.1985 р. «Про поступове скасування перевірок на спільних кордонах»; Конвенції від 19.06.1990 р. «Про застосування Шенгенської угоди від 14.06.1985 р. «Про поступове скасування перевірок на спільних кордонах».

Основна ідея Шенгенських угод полягала в тому, що загальні внутрішні межі ділянок Шенгенської зони підлягали поступовій ліквідації. Кожен громадянин, у тому числі і громадянин третьої держави, вільно потрапивши в одну з держав Шенгенського союзу, отримував право безперешкодно пересуватися по всій території Шенгенської зони. Безумовно, скасування прикордонного контролю створювало реальну загрозу для безпеки та правопорядку в країнах, що беруть участь у Шенгенському процесі, оскільки вільно перетинати

спільні кордони могли відтепер не тільки законслухняні громадяни або іноземці, а й особи, підозрювані або обвинувачені у скоєнні злочинів. Все це викликало необхідність більш тісного поліцейського співробітництва в галузі боротьби зі злочинністю.

Саме з цієї причини при розробці Конвенції від 19.06.1990 р. проблемі поліцейського співробітництва було приділено значне місце. Цим питанням були повністю присвячені норми розділу IV Конвенції «Поліція і безпека». Конвенція встановлювала нові форми співпраці між поліцейськими відомствами договірних країн, що включають оперативний обмін інформацією з питань боротьби зі злочинністю, можливість за певних умов поліцейськими однієї країни здійснювати спостереження і переслідування підозрюваних осіб на території іншої договірної країни і т.д.

Проте паралельно з Шенгенським процесом на початку 90-х років на базі трьох європейських співтовариств йшов процес кількісної та якісної інтеграції між європейськими державами. Одним з головних результатів цього процесу стало створення в 1993 р. Європейського Союзу – такого наддержавного утворення, аналогів якому в світі немає дотепер. Правовою основою установи Європейського Союзу з'явився Договір про створення Європейського Союзу від 07.02.1992 р., який іменується також Маастріхтським.

Відповідно до ст. 29, 30 Договору про створення Європейського Союзу договірні сторони дійшли згоди здійснювати більш тісну співпрацю між компетентними правоохоронними органами для запобігання та розслідування злочинів. Координацією такої співпраці мав займатися спеціальний орган, іменований Європол, основним завданням якого мало бути створення сприятливих умов для здійснення взаємодії між поліцейськими, митними та іншими органами договірних сторін.

Європол розпочав свою діяльність в 1994 р. у формі Європейської служби по боротьбі з наркотиками (European Drug Unit (EDU)).

26 липня 1995 на виконання ст. 29 Маастріхтського договору Радою Європейського Союзу була прийнята Конвенція про створення Європейського поліцейського відомства (далі Конвенція). З цього моменту Європол став функціонувати як самостійна організація.

Згідно з Конвенцією від 26 липня 1995 була збережена первісна ідеологія Європолу як органу, покликаного сприяти співпраці членів Європейського Союзу у поліцейській сфері.

Відповідно до ст. 3 Конвенції основними завданнями Європолу є:

- спрощення обміну інформацією між членами ЄС;
- отримання, узагальнення та аналіз інформації та відомостей;
- негайне повідомлення компетентних органів членів ЄС інформації, пов'язаної зі злочинами, що ними розслідуються;
- здійснення допомоги країнам – членам ЄС у розслідуванні злочинів шляхом надання необхідної інформації;
- створення комп'ютерної системи збору інформації, використаної в боротьбі зі злочинністю.

Крім зазначених завдань Конвенція передбачає можливість здійснення з боку Європолу інших факультативних функцій, у тому числі здійснення підготовки фахівців; розробка нових методів розслідування злочинів; підготовка зведених звітів про стан злочинності і т.д.

Таким чином, Європол, на відміну від національних поліцейських відомств, не здійснює кримінальне переслідування, не вправі здійснювати затримання окремих осіб; не проводить міжнародні операції з нейтралізації тих чи інших злочинних співтовариств і т.д. Однак це не означає, що Європол відіграє другорядну роль у справі боротьби зі злочинністю. Здійснюючи швидкий обмін та аналіз інформації між національними поліцейськими відомствами Європол, тим самим, робить істотний внесок у діяльність компетентних органів щодо запобігання та розслідування злочинів, враховуючи особливість внутрішніх відносин між країнами – учасниками ЄС. Беручи до уваги саме відсутність традиційного контролю за переміщенням людей, товарів і фінансів на внутрішніх кордонах, можна зробити висновок, що за відсутності такої потужної інформаційної підтримки робота компетентних органів з розслідування цілого ряду злочинів була б значно ускладнена або взагалі паралізована.

В даний час діяльність Європейського поліцейського відомства охоплює не всі види злочинів, передбачених національним законодавством, а лише ті, які прямо вказані в Конвенції.

Повноваження Європолу

Відповідно до ст.2 Конвенції повноваження Європолу охоплюють боротьбу з наступними видами злочинів: тероризм; незаконний обіг наркотиків; незаконний обіг ядерних і радіоактивних речовин; незаконна міграція; торгівля людьми; підробка грошей та інших засобів платежу; незаконний обіг транспортних засобів, відмивання

грошей. Згідно ч. 2 ст. 2 Конвенції Рада Європейського Союзу вправі наділяти Європол компетенцією у сфері боротьби з іншими видами тяжких злочинів. Перелік таких злочинів міститься в Додатку до статті 2 Конвенції. Це злочини проти життя, здоров'я та особистої свободи, злочини проти власності, включаючи шахрайство, злочини, пов'язані з незаконною торгівлею і екологічні злочини.

Для виконання своїх завдань Європейським поліцейським відомством відповідно до ст. 7 Конвенції створена унікальна інформаційна система, в основу якої покладені відомості, зібрані всіма країнами – учасницями ЄС, про осіб, які вчинили або можуть вчинити злочини, що охоплюються компетенцією Європолу. Іншими словами, вчинення на території Європейського Союзу якогось зі злочинів, зазначених у ст. 2 Конвенції, є підставою для внесення відповідних відомостей в єдину інформаційну систему ще до закінчення розслідування і визнання компетентним судом підозрюваної особи винною у вчиненні злочину. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 8 Конвенції в інформаційну систему можуть бути також занесені відомості про осіб, щодо яких є серйозні підстави вважати, що вони можуть вчинити зазначені вище злочини. На додаток до персональних відомостей про підозрюваних або засуджених осіб в базу вноситься також наступна інформація: характер, час, місце скоєного злочину; засоби та методи, які застосовувалися або могли застосовуватися для вчинення злочину; компетентні органи, що займаються розслідуванням даного злочину; можливі учасники злочинної групи; вказівка про засудження підозрюваної особи.

Потрапивши до єдиної інформаційної бази, отримана інформація підлягає ретельному аналізу та обробці, після чого у порядку, визначеному угодою сторін, використовується посадовими особами Європолу для здійснення взаємодії та обміну інформацією між компетентними органами країн – учасниць ЄС.

Згідно Конвенції окремі компетентні органи країн – учасниць ЄС не мають права самостійно звертатися або направляти інформацію безпосередньо до Європолу. Взаємодія між членами ЄС та Європолом здійснюється за допомогою спеціально створюваних органів – національних служб. Такі органи створюються відповідно до ст. 4 Конвенції при центральних поліцейських відомствах країн – учасниць ЄС. За угодою сторін центральний офіс Європолу розташований в місті Гаага в Королівстві Нідерланди.

Незважаючи на те, що Європол здійснює свою діяльність у межах Європейського Союзу, дана організація не є закритою для інших країн. Тому результатами діяльності Європолу можуть скористатися і держави, які не є членами Європейського Союзу.

Можливість зовнішніх контактів Європолу передбачена самою Конвенцією (ст. 42), проте конкретні форми, процедура та умови такої співпраці регулюються спеціальним рішенням Ради Європейського Союзу від 03.11.1998 р. «Про правила, що регулюють зовнішні відносини Європолу з третіми країнами та органами, що не входять до Європейського Союзу». Відповідно із зазначеним рішенням Європол має право в межах своєї компетенції та для здійснення своїх завдань вступати в будь-які контакти з третіми державами, а також з окремими органами і міжнародними організаціями. Допускається також здійснення взаємного обміну інформацією. Згідно ст. 2 рішення Ради ЄС від 03.11.1998 р. повноцінна співпраця з третіми країнами можлива лише за умови укладення між сторонами відповідної угоди, в якій сторони обумовлюють конкретні форми співробітництва. Передача Європолом інформації при відсутності угоди допускається лише у виняткових випадках. Тому повноцінне співробітництво передбачає наявність відповідної угоди.

Слід зазначити, що такі Угоди не дублюють наявні двосторонні договори та угоди про правову допомогу, укладені між державою – учасницею ЄС і третьою країною. Угоди з Європолом в значній мірі доповнюють наявні міждержавні контакти. Адже Європол не просто механічно збирає інформацію від національних служб, він проводить ретельну переробку та аналіз інформації, що надійшла, в результаті чого з'являється нова інформація, отримання якої третіми державами за допомогою лише двосторонніх угод практично неможливе.

Ще в квітні 2001 р. в Гаазі було проведено семінар для представників країн, що не входять до складу Європейського Союзу, мета якого полягала у підготовці основи для укладання угод про співпрацю.

У рамках конституційної реформи 13 грудня 2007 р. повноважними представниками 27 держав-членів ЄС було офіційно підписано Лісабонський договір, що змінює Договір про Європейський союз та Договір про заснування Європейського співтовариства (коротка назва – «Лісабонський договір»), що визначає основні напрямки розвитку європейського права та європейської інтеграції на майбутні десятиліття.

У «новому» перетвореному Європейському союзі збереглася система керівних та інших інстанцій, що склалася раніше, яка зараз приведена до трьохрівневої побудови: інститути ЄС – органи ЄС – установи ЄС. При цьому установи ЄС – це ті відомства Союзу, які створені для виконання спеціальних функцій і мають самостійну правосуб'єктність як юридичні особи.

Одним з правових актів, що регламентують діяльність Європолу, є Рішення Ради Європейського союзу від 6 квітня 2009 р. про заснування Європейської поліцейської організації (Європол). Скасувавши Конвенцію Європолу, дане рішення заново визначило основи діяльності цієї установи ЄС, яка вже існувала майже 10 років (далі – Рішення про Європол або Рішення).

Формально у зв'язку з відміною Конвенції 1995 р. створений на її основі «старий» Європол припинив своє існування, а замість нього було створено «новий», інтегрований в організаційний механізм ЄС, який отримував фінансування вже не за рахунок внесків держав – членів, а безпосередньо з бюджету ЄС. Одночасно «новий» Європол отримав ряд додаткових можливостей і повноважень, яких не мав у своєму розпорядженні його попередник, зокрема, повноваження займатися злочинами, які не обов'язково здійснені в рамках злочинної організації (п. 8 преамбули ст. 4 Рішення). «Новий» Європол є правонаступником «старого», в тому числі щодо останніх укладених міжнародних угод. Згідно зі ст. 64 Рішення він приступив до функціонування з 1 січня 2010 р.

Для правового статусу Європолу характерний ряд особливостей. Насамперед, володіючи самостійною правосуб'єктністю юридичної особи (ст. 2 Рішення), він уповноважений самостійно, від свого імені вступати у відносини з третіми державами, як тими, що входять до ЄС, так і тими, що до нього не входять, а також з міжнародними організаціями, наприклад з Міжнародною організацією кримінальної поліції Інтерпол (ст. 23 Рішення), укладати з ними угоди (договори). Дана обставина є винятком із принципу єдиної правосуб'єктності «нового» Євросоюзу, відповідно до якого при укладанні міжнародних угод і в інших правовідносинах він виступає як єдине ціле.

По-друге, на відміну від Конвенції Європолу, що передбачає його фінансову автономію по відношенню до бюджету ЄС (ст. 35) і наявність власного бюджету, який формується за рахунок періодичних внесків країн – учасниць ЄС, згідно зі ст. 42 Рішення нині його фі-

нансування проводиться безпосередньо з бюджету Європейського союзу, що позбавляє Європол фінансової автономії.

Відповідно до п.1 ст. 88 Договору про функціонування Європейського союзу (далі – ДФЕС) і ст. 3 Рішення про Європол метою його створення та функціонування є:

- підтримка та посилення діяльності компетентних органів держав- членів;
- їх взаємне співробітництво у запобіганні організованій злочинності, тероризму та іншим тяжким формам злочинності, які зачіпають дві або більше держав-членів ЄС;
- боротьба з цими явищами.

Компетенція Європолу охоплює організовану злочинність, тероризм та інші тяжкі форми злочинності, що торкаються двох або більше держав-членів таким чином, що зважаючи на масштаби, тяжкість та наслідки відповідних злочинів виникає нагальна необхідність у спільних діях держав-членів (ст. 4 Рішення). Крім того, до компетенції Європолу відносяться «пов'язані з ними кримінальні злочини» (п. 3 ст. 4 Рішення), вчинені з метою:

- придбання засобів вчинення злочинів (наприклад, вогнепальна зброя або вибухові речовини, що використовуються для вчинення терористичного акту);
- полегшення або завершення виконання злочинного діяння (наприклад, крадіжка автомобіля для того, щоб втекти з місця злочину);
- забезпечення безкарності, тобто уникнення кримінальної відповідальності за скоєний злочин.

Європол реалізує свої функції і повноваження через органи, статус яких закріплений у главі VI Рішення.

Органи Європолу

Згідно ст. 36 Рішення про Європол його органами є: Адміністративна рада і директор. У його склад входять оперативні працівники та технічний персонал, а також офіцери по зв'язку від правоохоронних органів держав-членів ЄС, третіх країн та організацій.

Адміністративна рада (Management Board) є керівним органом Європолу і включає по одному представнику від кожної держави-члена. Вона очолюється представником держави-члена, що займає місце голови Ради ЄС. Адміністративна рада збирається принай-

мні двічі на рік. Бути присутньою на її засіданнях запрошується Європейська комісія. Рішення Адміністративної ради приймаються простою більшістю голосів, а в окремих найбільш важливих випадках – кваліфікованою більшістю або одностанно.

Цей орган:

- встановлює пріоритетні напрямки діяльності Європолу;
- визначає загальні правила участі співробітників Європолу і спільних слідчих групах;
- визначає права та обов'язки співробітників Європолу;
- готує правила користування аналітичними картотеками;
- бере участь у прийнятті правил взаємодії Європолу з третіми державами та органами; висловлює думку щодо звітів Спільного контрольного органу;
- бере участь у призначенні та звільненні директора та його заступників;
- здійснює контроль за діяльністю директора та затверджує окремі найбільш важливі заходи у сфері компетенції керівної ним організації;
- бере участь у прийнятті інструкцій для службовців;
- бере участь у підготовці угод про конфіденційність інформації та її захист;
- готує проект попереднього кошторису доходів і витрат, включаючи проект штатного розкладу, який представляється Європейській комісії, а також остаточний бюджет;
- одностанно приймає правила щодо забезпечення безпеки співробітників;
- вирішує спори між державами-членами та Європолом щодо компенсації за несанкціоновану або неправильну обробку та використання інформації;
- приймає рішення про формування тимчасових робочих груп. Правила, що регулюють створення і функціонування цих робочих груп, викладаються у внутрішньому регламенті Адміністративної ради.

Директор є вищим одноособовим органом оперативного управління і законним представником Європолу. Він призначається на 4 роки і може бути відсторонений від посади Радою ЄС, а у своїй діяльності підзвітний Адміністративній раді. Він має кілька заступників. На відміну від Адміністративної ради, директор – незалежний.

посадова особа. Як і членам Європейської комісії, йому забороняється не тільки отримувати, а й робити запити щодо інструкції від будь-яких суб'єктів, у тому числі держав-членів.

Директор несе персональну відповідальність:

- за регулярне інформування Адміністративної ради про реалізацію пріоритетів, визначених Радою, про зовнішні зносини Європолу;
- за встановлення і здійснення у співпраці з Адміністративною радою ефективної та результативної процедури спостереження за діяльністю при оцінці діяльності Європолу з точки зору досягнення його цілей.

У підпорядкуванні заступників директора Європолу знаходяться співробітники підрозділів, до компетенції яких входить зв'язок з правоохоронними органами держав-членів ЄС, аналіз і обробка інформації, що надходить, обмін нею із зацікавленими державами. У структурі організації діють служби, що забезпечують функціонування інформаційної системи і виконання адміністративно-технічних функцій. Оперативні співробітники та адміністративний персонал Європолу здійснюють свою діяльність у складі трьох департаментів (оперативного, внутрішнього управління та з загальних питань), кожен з яких підпорядковується директору.

Офіцери по зв'язку від правоохоронних органів держав-членів ЄС надають допомогу в обміні інформацією між національними підрозділами, які відрядили їх, та Європолом. Вони утворюють національні бюро по зв'язку при Європолі і виконують таку роботу:

- передають інформацію, що надходить від вихідних національних відділів;
- повідомляють національним відділам інформацію, отриману від Європолу;
- співпрацюють з персоналом Європолу, повідомляючи йому інструкції та даючи йому поради;
- сприяють обміну інформацією, яку отримують від своїх національних органів, з офіцерами по зв'язку інших держав-членів, під свою відповідальність і згідно з національним правом.

Права та обов'язки офіцерів по зв'язку визначаються Адміністративною радою. Безпосередньо в штаб-квартирі Європолу офіцери по зв'язку отримують доступ до його Інформаційної системи.

Для забезпечення взаємодії з третіми країнами на основі укладених угод до Європолу прикомандировуються і офіцери по зв'язку від третіх країн.

Для організації належної взаємодії з Європолом кожна держава-член створює національний відділ Європолу (по зв'язкам з Європолом) і призначає його керівника. Національні відділи (наприклад, у Великобританії це Національна служба з розслідування – NCIS) здійснюють обмін інформацією з Європолом, відповідають на його запити. Вони є єдиним органом зв'язку між Європолом та національними компетентними органами держав-членів, які, однак, можуть дозволяти прямі контакти між своїми компетентними органами та Європолом.

Основні функції Європолу

Для досягнення цілей Європолу він реалізує функції (ст. 5 Рішення):

- збирання, зберігання, обробки, аналізу інформації та відомостей, обміну інформацією та відомостями;
- невідкладного повідомлення компетентним органам держав-членів через національні відділи про факти, які їх стосуються, і негайного інформування їх про зв'язки, виявлені між злочинами;
- сприяння розслідуванням у державах-членах, особливо шляхом передачі національним відділам інформації;
- звернення до компетентних органів відповідних держав-членів із запитом про порушення, проведення та координацію розслідувань і висунення пропозицій про заснування спільних слідчих груп;
- надання державам-членам відомостей і допомоги в аналізі, коли проходять великі міжнародні заходи;
- підготовка оцінок загрози, стратегічних аналізів і загальних доповідей, які стосуються компетенції Європолу, в тому числі оцінок загрози, що породжується організованою злочинністю;
- розвитку експертних знань щодо застосовуваних компетентними органами держав-членів процедур розслідування і розробки порад з проведення розслідувань;
- надання стратегічних відомостей для створення сприятливих умов та сприяння ефективному і раціональному використанню ресурсів, наявних на національному рівні ЄС для оперативної діяльності, та надання підтримки цієї діяльності;

- в якості центрального відомства по боротьбі з підробками євро – сприяння координації заходів, що вживаються компетентними органами держав-членів або в рамках спільних слідчих бригад, коли доречно, у взаємозв'язку з установами Союзу або третіх держав, з метою боротьби з підробками євро, а також надання фінансової підтримки розслідуванням, що належать до підробок євро.

Виходячи з наявних у його розпорядженні штатів і бюджетних ресурсів у встановлених Адміністративною радою межах, Європол має право надавати допомогу державам-членам:

- в навчанні персоналу компетентних органів;
- в організації та оснащенні цих органів, полегшуючи надання державами-членами взаємної технічної підтримки;
- у розробці методів запобігання злочинності;
- в аналізі та розробці поліцейських методів технічного та наукового характеру, а також методик розслідування.

Сукупність функцій Європолу, передбачених п.2 ст.88ДФЕС і ст. 5 Рішення про Європол, може бути класифікована в три відносно самостійні групи, кожна з яких представляє певний напрям їх реалізації:

1. Інформаційне забезпечення боротьби із злочинністю і розслідування злочинів.
2. Координація роботи та взаємодії національних правоохоронних органів держав-членів ЄС і третіх країн.
3. Науково-технічне сприяння.

Функції Європолу визначають зміст і обсяг його повноважень, а також права та обов'язки, що покладаються на компетентні органи країн-учасниць.

Інформаційне забезпечення Європолу

Європол є центром обміну інформацією між країнами-учасниками у сфері боротьби зі злочинами, віднесеними до його компетенції. Такий обмін здійснюється з використанням комп'ютеризованої інформаційної системи, що спирається в тому числі на раніше створену Шенгенську інформаційну систему. Вона функціонує в складі:

- інформаційної системи Європолу;
- аналітичних робочих картотек;
- системи індексації або системи показників даних.

Цей комплекс використовується для накопичення, зберігання, аналізу та подальшого використання в інтересах правоохоронної діяльності держав-членів Євросоюзу інформації про злочини, забезпечення співробітництва в боротьбі з якими віднесено до компетенції Європолу.

У єдиній Інформаційній системі Європолу накопичуються, обробляються і зберігаються дані, необхідні для виконання функцій Європолу про осіб:

- які підозрюються у вчиненні злочину або в співучасті у злочині, підвідомчому Європолу, або які були засуджені за подібний злочин;
- щодо яких існують конкретні ознаки або підстави вважати, що вони будуть вчинювати злочини, підвідомчі Європолу.

Інформація, що надходить від держав-членів, самого Європолу, а також третіх країн і організацій, пов'язаних з ним договірними відносинами, вводиться в інформаційну систему Європолу офіцерами по зв'язку та персоналом Європолу, а також національними відділами.

Аналітичні робочі картотеки формуються із зосереджених в інформаційній системі Європолу даних для цілей аналізу, що визначається як збір, обробка або використання даних для підтримки кримінальних розслідувань. Вони містять масиви інформації, включаючи: персональні дані; словесні портрети; засоби ідентифікації (дані про документи, відбитки пальців, ДНК-профілі та ін.); відомості про заняття та навички (освіта, кваліфікація, знання іноземних мов тощо); економічну та фінансову інформацію (банківські рахунки, готівка активи, дані про власність, ІПН та ін.); функціональні характеристики (спосіб життя, поведінка, місця частого відвідування, наявність зброї, зловживання наркотиками тощо); дані про використовувані засоби комунікації (телефон, факс, електронна пошта тощо); відомості про засоби пересування; посилання на інші бази даних, в яких є інформація про осіб (поліція, митні органи, міжнародні організації та інші).

Персональні дані підлягають обробці і використанню з особливою обережністю. У зв'язку з цим Рішення про Європол встановлює досить жорсткі правила для створення і використання подібних картотек, а зацікавлені особи наділяються правом звернення до Європолу з метою перевірки, а при необхідності – виправлення належних до них персональних даних (ст. 31).

На сьогоднішній день Європол використовує такі аналітичні картотеки, як: організована злочинність (ЕЕОС Top 100, Coorper); банди мотоциклістів (Monitor); злочини терористичної спрямованості (Hydra, Dolphin, Check the Web); фальшивомонетництво і підробка євро (Soya); незаконний обіг наркотиків (Cola, Synergy, Heroin, cannabis); торгівля людьми (Phoenix); легалізація (відмивання) отриманих злочинним шляхом грошей і майна (Sustrans); використання підроблених кредитних карт (Terminal); міжнародні розбої (Furtum); контрабанда сигарет (Smoke); нелегальна міграція (Checkpoint); шахрайство в податковій сфері (MTIC); кіберзлочинність (Cyborg); злочини у сфері інтелектуальної власності (Cory); морське піратство (Maritime Piracy) та ін.

У сукупності документів, що регламентують діяльність Європолу, передбачені:

- спеціальні умови доступу до даних його інформаційної системи, порядок охорони та захисту даних, у тому числі персональних;
- спеціальні контрольні процедури.

Координація роботи правоохоронних органів здійснюється:

- у формі регулярних контактів офіцерів зв'язку;
- шляхом нарад керівників національних відділів;
- включенням співробітників Європолу до складу спільних слідчих груп, які формуються для розслідування злочинів транснаціонального характеру.

Правовою основою останнього є: ст. 6 Рішення про Європол; ст. 1 Рамкового рішення від 13 червня 2002 року про спільні слідчі групи; ст. 13 Конвенції про взаємну правову допомогу по кримінальних правопорушеннях між державами-членами ЄС від 29 травня 2000 р.; ст. 24 Конвенції про взаємодопомогу та співробітництво між митними адміністраціями від 18 грудня 1997 р.. Рекомендація державам-членам від 30 листопада 2000 р. про підтримку Європолом спільних слідчих груп, утвореними державами-членами.

Таким чином, нині «новий» Європол з точки зору його місця в інституціональному механізмі ЄС є правоохоронною установою з власною правосуб'єктністю, наділений юридичною та частково інституційною автономією в рамках цього інтеграційного утворення, та володіє, в числі інших, повноваженнями щодо безпосередньої участі у розслідуванні злочинів.

ТЕМА 8

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ СКОТЛАНД-ЯРД

Виникнення кримінальної англійської поліції та методи її роботи.

Напрями діяльності Нового Скотланд-Ярд. Структура Скотланд-Ярд.

Організаційне управління поліції Великої Британії.

Виникнення англійської кримінальної поліції Скотланд-Ярд

Скотланд-Ярд є традиційною назвою штаб-квартири London Metropolitan Police. Назва походить від невеликого, огороженого поля в Уайт-холл районі Лондона, який був поряд з первинною штаб-квартирою поліцейських сил Лондона. Оскільки перший детективний відділ столичної поліції розміщувався саме в Уайт-холлі, саме цей відділ асоціювався з назвою Скотланд-Ярд, але в наслідку Скотланд-Ярд стало назвою, застосованою до всієї поліції.

Історія Скотланд-Ярд є досить цікавою. Близько тисячі років тому англійський король Едгар віддав шотландському королеві Кеннету шматок землі поряд з Вестмінстерським палацом у Лондоні і зажадав, щоб король Кенет побудував там резиденцію і відвідував її щорічно, віддаючи тим самим данину поваги королівству Англії від імені Шотландії. Король Кенет побудував собі палац і жив там щоразу, коли приїжджав до Англії. Палац залишався володінням шотландських королів і вважався територією Шотландії. Коли в 1603 році померла королева Єлизавета, король Шотландії Джеймс VI став королем Англії і Шотландії, і палац втратив своє первинне призначення. Його розділили на дві частини: першу назвали «Великий Скотланд-Ярд», другу – «Середній Скотланд-Ярд», їх почали використовувати як урядові будівлі.

7 грудня 1929 р. 1000 поліцейських в блакитних фраках, чорних брюках і чорних циліндрах приступили до виконання своїх обов'язків. Циліндри, які носили перші поліцейські, повинні були показати народу, що їх охороняють не армія, а цивільні особи. Їх звали «боббі» (меншувальне від Робер), на честь Роберта Піля, на той час міністра внутрішніх справ, який вирішив, нарешті, всупереч ворожому ставленню громадськості до поліції, створити справжню

поліцейську службу. Трохи пізніше, 12 осіб з них стали детективами, склавши секретну поліцію (стали одягатися в цивільне). Незважаючи на недовіру громадян, штат детективів незабаром вдалося збільшити до 24 осіб, трохи пізніше з них виділився відділ карного розшуку (2 особи) – кістяк сучасного Скотланд-Ярду. Було розпочато спостереження за злочинцями в тюрмах – детективи запам'ятовували їх обличчя і брали участь в упізнанні, якщо це було необхідним.

На момент своєї появи поліція Лондона налічувала 895 констеблів, 88 сержантів, 20 інспекторів і 8 суперінтендантів, при цьому цивільний персонал поліції складався усього лише з п'яти клерків, а район дії охоплював лише центр міста в радіусі 7 миль. Саме слово «поліцейський» на протигагу попередньому «констебль» також з'явилося лише у 1829 р. Слово «констебль» походить від латинського «comesstabuli» – «граф конюшні»: це був важливий придворний чин, «великий конюшинний». В Англії за норманських королів чин «високий констебль» був одним з головних придворних чинів і довго, до Генріха VIII, ця посада залишалася спадковою. Перші констеблі практично не отримували ніякого навчання. Їм просто заздалегідь показували маршрут патрульної служби. Усі вони були забезпечені віддрукованою інструкцією комісара поліції.

Коли в 1869 році новий президент поліції Едмунд Гендерсон вступив на свій пост, він заявив: «Великі труднощі лежать на шляху розвитку детективної системи. Багато англійців дивляться на неї з недовірою. Вона абсолютно чужа звичкам і почуттям нації. Детективи працюють фактично потай». Начальником відділу він призначив колишнього асистента Джонатана Уічера, суперінтенданта Вільямсона на прізвисько Філософ, який зробив перші спроби об'єднати детективів, що працювали розрізнено і кожен своїми методами. Уже практично за п'ятдесят років до цього довелося відмовитися від заслання кримінальних злочинців у колонії. Відсидівши свій термін в англійських в'язницях, вони виходили на свободу, й оскільки їх ніхто не контролював, більшість з них поверталася до свого старого «заняття». Лише у 1871 році парламент ухвалив закон, що передбачав реєстрацію рецидивістів за допомогою фотографії й опису їх особи. Але цей реєстр незабаром перевели із Скотланд-Ярду до міністерства внутрішніх справ, де він втратив будь-яке практичне значення. Тоді Вільямсон знову зробив реєстрацію в Скотланд-Ярді. Лише через вісім років він зміг побачити результати своїх зусиль, але тут

Скотланд-Ярду було завдано важкого удару: троє з найстаріших шанованих співробітників Вільямсона – Майклджон, Дружкович і Кларк – були викриті як хабарники. Скандал у Скотланд-Ярді породив нову хвилю недовіри. Поставлений перед вибором бути або не бути, Скотланд-Ярд нарешті отримав тверду організаційну структуру. Його очолив любитель нововведень адвокат Говард Вінсент, який поспішив до Парижу, щоб вивчити роботу Сюрте. Він перейняв усе, що можна було запозичити у французів. Незабаром зі всієї розрізної групи детективів він створив відділ криміналістичного розслідування, який визначив обличчя майбутнього Скотланд-Ярду. Одним з його нововведень була також організація нагляду за кримінальними злочинцями. Він з великим розмахом почав колекціонування фотографій злочинців, збирав їх в альбоми і тричі на тиждень посилав тридцять детективів у в'язницю Холлоуей, щоб перевірити, чи немає серед нових затриманих знайомих облич. Поступово справа пішла успішніше. У 1884 році на пост начальника відділу криміналістичного розслідування була призначена нова людина, Джеймс Монро, що довго працював в Індії у британській поліції. Йому також довелося пізнати хиткі позиції Скотланд-Ярду.

В 1890 році поліція переїхала в нову штаб-квартиру, в прекрасну будівлю на набережній Темзи, яка стала відомою на весь світ під назвою Новий Скотланд-Ярд.

Штат Лондонської поліції виріс від початкових 1000 офіцерів до 13000, що вимагало більший адміністративний штат і велику штаб-квартиру. Зважаючи подальшого розширення розмірів і обов'язків поліції з'явилася необхідність ще більш збільшити персонал, тому в 1907 і 1940 роках Новий Скотланд-Ярд був розширений. Цей комплекс будівель в даний час внесений до списку споруд, які представляють архітектурну, історичну та культурну значимість.

Напрями діяльності Скотланд-Ярд у XX-XXI ст.

Протягом майже 90 років організація англійської поліції і методи її роботи залишалися без істотних змін. Початок XX століття ознаменував собою різке збільшення застосування нових засобів розслідування злочинів Скотланд-Ярдом, який незабаром обігнав за технічною оснащеністю аналогічні служби Європи і США. Так, у жовтні 1910 року, Скотланд-Ярд успішно розкрив справу Хоулі Харві Кріплена – лікаря, що отруїв свою дружину і приховав сліди свого

злочину шляхом професійно проведеного розчленування тіла, видалення з нього усіх ознак, що дозволяли згодом ідентифікувати навіть стать жертви. Застосування в цій справі новітніх методів гістології ознаменувало собою впровадження в криміналістику науки судової медицини. Тоді ж медик Джон Спілсбері уперше у світі застосував під час розслідування злочинів мікроскопію тканин для рубцевої ідентифікації відносно застарілих тілесних ушкоджень.

Бурхливий розвиток англійської криміналістики згодом призвів до таких досягнень, як відкриття судової балістики шляхом створення порівняльного мікроскопа (кожна зброя залишає на кулі свій неповторний слід, тож у Скотланд-Ярді була створена найбільша колекція зброї і боеприпасів).

Треба сказати, що довгий час токсикологія, трасологія і навіть балістика не могли виділитися з судової медицини як в Англії, так і на континенті. Але в підсумку утвердилася думка, що нові області вимагають настільки багато турбот, часу і уваги фахівців, що не можуть бути освоєні людьми, які одночасно зайняті науковими дослідженнями іншого роду.

До 60-х років XX століття з розвитком сучасних технологій і подальшим розширенням поліції Лондона, стало очевидно, що потреби поліцейського управління переросли можливості штаб-квартири на набережній Вікторії. З цієї причини в 1967 році Новий Скотланд-Ярд переїхав в будівлю за адресою Broadway 10. Будівля на набережній Вікторії зараз відома під назвою Norman Shaw (North) building. Частина його в даний час займає Департамент охорони поліції Великого Лондона.

Новий Скотланд-Ярд – назва управління столичної поліції, до складу якої також входять: департамент адміністрації, вуличного руху, кримінального розслідування, особового складу та навчання, відносин з населенням.

Скотланд-Ярд також відомий як територіальне відділення поліції. Головне завдання Скотланд-Ярду – це підтримка миру та правопорядку в Лондоні, в обов'язки Скотланд-Ярд входить забезпечення захисту Королівської сім'ї та інших важливих персон в країні.

Також Скотланд-Ярд займається координацією діяльності, спрямованої на боротьбу з тероризмом у Британії. На даний момент більше 48 тис. офіцерів працюють у Скотланд-Ярд.

База даних поліцейського управління розміщується в Новому Скотланд-Ярді. Тут використовується національна ІТ система,

розроблена для запитів всіх силових структур і Головна пошукова система Міністерства внутрішніх справ. Вона більш відома за абревіатурою HOLMES. Крім того, навчальна програма називається «Елементарно», на честь великого сищика Шерлока Холмса.

Структура Скотланд-Ярд

Скотланд-Ярд – це одне з найбільш добре організованих відділень поліції у Британії та одне з найбільших у світі. Для ієрархії посад використовуються традиційні ранги офіцерів поліції і централізована структура.

Очолює Скотланд-Ярд:

Комісар – вищий за званням і рангом, відповідальний за всі операції і роботу поліції. Відмітний знак комісара (бейдж) – корона, зернятко і знак командира.

Заступник комісара – діє як помічник комісара і допомагає як другий в командуванні, друга за авторитетності посада. Його відмітний знак включає в себе корону, 2 маленьких зернятка, розміщених один за одним і символ командира.

Помічник комісара – третій за старшинством, відповідає за операції із забезпечення безпеки в місті. Його відмітний знак – це два символи: корона і знак командира.

Заступник помічника комісара – це проміжний ранг, він відповідає за організацію роботи вищих посад Скотланд-Ярд. В обов'язок заступника помічника комісара входить також складання доповідей та звітів. Його відмітний знак – зернятко і знак командира.

Командир – наступний за старшинством ранг, чиї обов'язки включають правоохоронну діяльність у місті, а також він відповідає за всю підготовку персоналу до проведення операцій. Його знак – два перехрещені наконечники посохів, розміщені всередині вінка з лаврового листа.

Старший суперінтендант – відповідає за командування масштабних географічно розділених підрозділів. Його символ – корона і зерно, розташовані один за одним.

Суперінтендант – їх декілька і вони відповідають за кожен окремий підрозділ і за всі поліцейські операції в рамках відділення. Відмітний знак – корона.

Головний (старший) інспектор – він бере участь у безлічі різних операцій і у нього безліч обов'язків. І його роль може відрізнитися

в залежності від проведеної операції. Як правило, він відповідає за підтримання миру та правопорядку в конкретному районі.

Головний інспектор, а далі група нижчих рангів і посад, до якої входять інспектора, сержанти, поліцейські констеблі і констеблі спеціального призначення.

Сьогодні в арсеналі Скотланд-Ярду, звичайно, не ті допотопні методи, які приносили славу першим сищикам. Це потужна поліцейська машина, оснащена новітніми засобами. Вона працює у співпраці зі спецслужбами всього світу і має спецзагони, здається, на всі випадки життя. Наприклад, Скотланд-Ярд створив спеціальний підрозділ, який займається пошуком злочинців у соціальних мережах. Поліцейські нового підрозділу регулярно заходять на Facebook, Bebo, MySpace, щоб виявити повідомлення про вже вчинений злочин або злочин, що готується – відомо, що часто злочинці не тільки хваляться тим, що вже накоїли, але і розповідають, які злочини вони планують у майбутньому. Працює загімено, тому користувачі соціальних мереж не можуть виявити сліди присутності поліції на сайті.

А недавно поліція Великого Лондона оголосила про набір у спецпідрозділ SO14, що займається охороною королівської сім'ї. При цьому в тексті вакансії йдеться, що «найбільший інтерес буде виявлено до претендентів жіночої статі, лесбіянок, геїв, бісексуалів, транссексуалів, чорних і представників етнічних меншин». Залежно від досвіду претендента зарплата варіюється від 28,6 тис. до 41,2 тис. фунтів.

Організація управління поліції Англії

Відповідно до існуючого адміністративно-територіального поділу британська поліцейська служба організована переважно за територіальним, а також функціональним принципом. Систему поліцейських органів Великобританії становлять Скотланд-Ярд, поліцейські департаменти графств, транспортна поліція і поліція Північної Ірландії.

Важлива ознака управління англійською поліцейською службою – її децентралізований характер. Міністру внутрішніх справ безпосередньо підпорядкований Скотланд-Ярд, щодо інших поліцейських формувань функції міністра обмежуються питаннями фі-

нансування і кадровою політикою; він не несе прямої відповідальності за їхню діяльність і не має права оперативного керівництва. Децентралізований характер МВС Великобританії, з одного боку, дає змогу оперативно вирішувати питання на місцях, з іншого – не сприяє ефективному вирішенню глобальних завдань через труднощі організації взаємодії.

МВС Великобританії – найстаріше центральне відомство країни, створене в 1782 р. Основними функціями міністерства внутрішніх справ Великобританії є «підтримка закону і порядку», забезпечення ефективної поліцейської служби, контроль і управління службами тюрем, нагляд за пожежною службою, розробка нового законодавства з питань компетенції МВС.

Найбільший департамент МВС – департамент поліції, включає інспекторат поліції, а саме: служби поліцейських досліджень, відділення наукового розвитку поліції, управління поліції, національний поліцейський обчислювальний центр, директорат зв'язку, відділення постачання і транспорту, поліцейський коледж.

Ще одна характерна особливість англійської поліції полягає в відсутності особливого корпусу кримінальної поліції. Всі службовці (від констебля і вище) мають відповідні права щодо здійснення досудового розслідування кримінальних справ. Особливого органу або посадової особи, що здійснює цю функцію, в Англії не передбачено. Однак слід зазначити, що вся регулярна поліція Англії складається з поліції «у формі» і поліції «в цивільному». Основними завданнями поліції «у формі» є попередження злочинів, регулювання вуличного руху, охорона життя і власності населення. До цієї категорії належить переважна більшість поліцейських, і тому саме на них покладеться найважливіша робота поліції: несення патрульної служби.

Важливим обов'язком патрульних є виявлення порушень закону, а також втручання в інциденти, які можуть призвести до порушення закону. До завдань поліції «в цивільному» належить здебільше розкриття і розслідування злочинів. Кожен поліцейський загін має свій слідчий підрозділ, службовці якого працюють, як правило, «у цивільному».

У Великобританії керівні пости в поліції можуть займати як кадрові офіцери (постійні службовці поліції, аналогічні нашому атестованого складу), так і цивільні особи (судді, адвокати, юристи, вчені, управлінці). Призначення на вищі поліцейські посади цивільних

осіб дозволяє зберігати демократичний баланс між інтересами поліцейського відомства і суспільства в цілому. Крім того, наявність у поліції на керівних постах знайомих і авторитетних цивільних осіб забезпечує поліцейським органам високопрофесійну діяльність, постійний розвиток, респектабельність і повагу в суспільстві. В даний час у Великобританії все більш широке поширення набуває «концепція громадської поліції».

Основні положення даної концепції полягають у наступному:

- по-перше, в поліції необхідно бачити не владу, а організацію, що представляє суспільству певні послуги. «Наші дії повинні відображати суспільні пріоритети», – йдеться у «Заяві про нашу мету і наші цінності» поліції Лондона;
- по-друге, необхідною умовою діяльності муніципальної поліції є її підзвітність населенню;
- по-третє, відповідальність конкретних посадових осіб поліції, а не організації;
- по-четверте, відкритість поліції і тісна взаємодія поліції і населення.

Необхідно відзначити, що у Великобританії поліцейська служба є досить шанованою професією і дуже складною діяльністю.

За оцінками фахівців Інтерполу, Великобританія на рубежі століть з'явилася одним з найбільш безпечних держав у світі. Отже, в даний час, в галузі управління поліцією в умовах демократії особливо актуальні дві проблеми: практичне дотримання інтересів різних соціальних верств і політичних сил і оптимальне поєднання компетенції бюрократичного апарату управління та громадськості.

ТЕМА 9

Історія створення та розвиток поліції Росії

Організаційно-правові основи охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в Росії до виникнення регулярної поліції. Органи благочиння в Давньоруській державі. Становлення регулярної поліції під час правління Петра I. Структура і діяльність Власної Його Імператорської Величності канцелярії. Розвиток політичної, міської та сільської поліції на початку XIX ст. Органи внутрішніх справ Російської Імперії в період реформ у XIX ст. Зміна в структурі, складі і функціях поліції Російської імперії в період революцій 1905-1907 рр. Особливості організації та основні функції органів охорони правопорядку в період влади Тимчасового уряду.

Органи внутрішніх справ Російської держави VIII – початок XX ст.ст.

Сьогодні, коли в Росії прийнято Федеральний закон «Про поліцію» від 7 лютого 2011 № 3-ФЗ, викликає особливий науковий і суспільний інтерес історико-правовий аналіз діяльності органів поліції в різні періоди розвитку Російської держави.

Успіхи в боротьбі зі злочинністю, форми і методи якої змінювалися залежно від подій, що відбувалися у Росії, суспільного розвитку, державного ладу, завжди завойовувалися нелегкою службою вартівних правопорядку.

З появою держави, як відомо, виникла і поліцейська функція. Так, у перших державних утвореннях східних слов'ян у VI-VIII століттях; пізніше – у Київській Русі, функції поліції були покладені на княжу дружину. У функціях дружин простежуються елементи правоохоронної діяльності – дружини наділялися особливим правом охороняти підвладні їм території, збирати централізовану данину на користь військово-дружинної знаті – полюддя, здійснювати суд, карати винних і обкладати їх штрафами-вірами. Судова функція не була відділена від державної, суд здійснювався за Збірником законів – Руській Правді з переліком злочинів, закріплених кримінально-правовими нормами і санкціями. У Руській Правді виділяються наступні злочини: вбивства, каліцтва, образи, крадіжки, підпали, погрози.

Функції щодо забезпечення порядку розвивалися досить швидко. Вивчення історичних матеріалів приводить до висновку, що

X століття на Русі санкціонувалася активна діяльність для видобутку відомостей, необхідних для забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки, з використанням агентури з путніх людей, купців, таємних вивідувачів, проте аж до XV ст. функції правоохоронних органів виконували органи державного управління. Удільні князі, воеводи і полководці займалися агентурною роботою самостійно за власним планом, індивідуально вишукуючи найбільш ефективні оперативні шляхи. В ході державного розвитку поліцейські функції виконували посадники, волостелі, тисяцькі, соцькі, старости, вірники та інші, хоча це не було їх основним обов'язком.

У другій половині XV – першій половині XVI ст., коли було утворено єдину Російську державу, поліцейські функції в центрі здійснювали органи палацово-вотчинного управління, а на місцях – намісники і волостелі. У цей період до них приєдналися тимчасові уповноважені великого князя, які на місцях виконували різного роду доручення, серед яких була і боротьба з розбоями.

Початок процесу виділення правоохоронної функції припадає на XVI століття, характеризується формуванням спеціальних відомств – секретних Наказів і відомств, в основах діяльності яких закладені форми проведення розслідування, слідства і судового провадження.

Однією з перших форм правоохоронної діяльності Російської держави був політичний і кримінальний розшук. Згідно Тлумачного словника В. Даля поняття «розшукати» означало довідатися допитаними і доказами, дошукуватися до істини, робити розшук та слідство, а сам розшук визначався як судове поняття, в юридичному відношенні – розшук, дослідження, за яким логічно йде сама законна дія.

З правової точки зору розшук – це форма кримінального процесу, яка існувала до кінця XV століття, до судової реформи 1864 р., для якої характерні зосередження функцій обвинувачення, захисту і розгляд справи з винесенням рішення. Основним доказом у суді вважалося власне зізнання обвинувачуваного. Методи і способи добування доказів на відміну від законного слідства процесуально не визначались і носили конфіденційний характер. Головним джерелом інформації служили доноси, які практично не спростовувались.

Іншою формою розшукової діяльності був політичний розшук. Найбільш конкретне визначення політичного розшуку міститься в енциклопедичному політологічному словнику і трактується як збір

інформації «в цілях компрометації і шантажу політичних діячів рядових учасників опозиційних рухів, засилання до них провокаторів, затримання і арешти людей за дійсними або інспірованим мотивами, застосування інших методів переслідування дійсною, передбачуваною і уявною опозицією в умовах тоталітарної держави». Кримінальний та політичний розшук представляли собою форми діяльності з розшуку злочинців. Причому, якщо в європейських країнах поліцейські органи займалися всім спектром забезпечення безпеки та правопорядку, то в Росії функції політичної поліції і поліції кримінальної були розділені з моменту їх утворення і даний поділ не формальним, а конкретним феноменом.

У Судебнику 1550 р. містяться такі види злочинів: душогубство, вбивство, крадіжка, розбій, ябедництво.

Розробники Судебника внесли кілька правових норм про відповідальність посадових осіб за відмову у правосудді, винесення неправосудного рішення, судову підробку і здирництво. Крім того, серед найбільш тяжких злочинів з'явилися нові – «Здача міста ворогові» та ін. Таким чином, Судебник 1550 р., присвячений в основному вирішенню питань судочинства, поповнив перелік злочинів новими видами та підрозділами за підсудністю.

Реформи органів управління та державної влади, здійснені Іваном Грозним (1533–1584 рр.) привели до створення спеціального військового утворення – опричнини – органу середнього між поліцією і внутрішніми військами.

В системі опричнини створюється цілий державний апарат з централізованою владою, опричним управлінням, опричною думою і опричним військом. Вона представляла військово-каральну організацію з поліцейськими і наглядовими функціями. Згідно зі Статутом опричнини Государ створює собі окремий двір і влаштовує там свої порядки: обирає собі бояр, дворян, окольничих, дворецького, скарбника, дяків, приказних людей, набирає Секретний наказ, а також стрільців у військо.

Роль опричнини як поліцейського інституту з військово-каральними функціями досить спірна і проблематична, однак за допомогою її введення на конкретному історичному етапі вдалося подолати роздробленість органів державної влади та органів, що здійснюють порядок, згуртувати, консолідувати їх, зібрати в єдину систему. Однак форми і методи цієї організації носили застарілий, непопулярний

суспільстві характер, не стримуваний законами і моральними нормами: наклеп, донощицтво, неправдиві свідчення, необґрунтовані підозри і государев самосуд були зведені в ранг державної політики, що послужило основними причинами скасування опричнини.

Соборне Уложення 1649 р. відокремило державні злочини від кримінальних, складаючи особливий 2-й розділ документа, що носить назву «Про государеву честь, і як його государське здоров'я оберігати». Намагаючись створити звід законів, що відносяться до різних галузей права, розробники цього Уложення приділили значну увагу питанням злочинності і караності діянь, вперше класифікуючи їх за спрямованістю і соціальною небезпекою.

Об'єктом правоохоронної діяльності стали канони релігійного вчення, які вважалися світоглядною основою життєдіяльності держави. Істотний розвиток в Соборному Уложенні отримали наступні статті: державна зрада, замах на життя, здоров'я і честь государя, умисність на государське здоров'я, змова з метою насильницького захоплення влади «Московською державою заволодіти і государем бути», злочини проти ратної служби.

Соборне Уложення 1649 р. вводило принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за скоєний злочин, що було певним прогресом у розвитку права, але, в цілому, воно не змогло звільнитися від багатьох регресивних норм середньовічного права.

Іншим важливим моментом є те, що в Уложенні 1649 р. процесуально оформляється діяльність з розшуку державних злочинців, втікачів каторжників, у справах про державну зраду, «якщо лиходія, на кого сповіщають, в наявності не виявляється, вживають заходів щодо його розшуку, розшуковують всякими розшуками міцно». Крім негайного арешту підозрюваних, затримували і свідків, які, у разі підтвердження доносу, ставали обвинуваченими за фактом недонесення.

У період станово-представницької монархії, що охоплює середину XVI – середину XVII ст., значно активізувався селянський рух. У зв'язку з цим мережа органів, що виконують поліцейські функції, помітно розширилася.

У першій чверті XVII ст. для зміцнення влади на місцях в 146-ти містах з повітами Розрядним наказом були призначені воєводи, кожен з яких мав приказну або з'їжджу хату, призначену для ведення справ з управління містом і повітом. Поліцейські обов'язки воєвод не

були чітко визначені законодавством і наказами. Основні їхні функції полягали в охороні громадського порядку.

Слід підкреслити, що термін «поліція» можна вживати по відношенню до Росії XVI-XVII ст. лише умовно, оскільки в цей час спеціальних органів поліції в країні не існувало. Більш правильно буде говорити про органи, які вирішували питання, що склали згодом особливу поліцейську функцію, яку виокремили із загальної охоронної функції держави.

З установленням абсолютної монархії в Росії в другій половині XVII – початку XVIII ст. загальнополіцейська функція держави набуває великої важливості. Це тягне за собою певні зміни держави. Саме в цей час вперше у вітчизняній історії поліція стає самостійною ланкою в державному апараті.

Активний пошук оптимальних форм організації поліції проводився протягом усього XVIII сторіччя. Загальновідомо, що перша спеціальна поліцейська посада в Російській державі з'явилася в 1718, у Петербурзі був призначений генерал-поліцмейстер. Ним став Антон Мануїлович Девієр.

Генерал-поліцмейстер підпорядковувався Правлячому Сенату і знаходився під невисипущим контролем імператора. Коло завдань поліції визначив сам Петро I, який брав участь у написанні «Пунктів, даних Санкт-Петербурзькому генерал-поліцмейстеру». Поліція повинна була охороняти громадський порядок, боротися з бродяжництвом та жебрацтвом, контролювати дотримання правил торгівлі, забезпечувати пожежну безпеку, стежити за санітарним станом міста. Петром I була введена єдина форма одягу для поліцейських.

До 1733 р. регулярна поліція існувала тільки в обох столицях, а потім з'являється ще в 23 містах Імперії, де поліцмейстером, в залежності від значимості міста, призначався капітан або поручик, що керував унтер-офіцерами, капраломи, десятком рядових і двома канцелярськими служителями.

При правлінні Петра I в статусі спеціального органу політичної поліції виступає Преображенський наказ. Виник він в 1686 році в підмосковному селі Преображенському для управління Преображенським і Семенівським полками. З 1695 року наказ відає охороною порядку в Москві і (з 1697 року, після стрілецького бунту) розслідуванням особливо важливих судових справ. Керував наказом князь-кесар Федір Юрійович Ромодановський. За свідченням сучасників,

Ромодановський був страшною людиною, перед яким тріпотіло все і вся. Наказ складався з двох дяків і 5-8 піддячих. Для провадження арештів, обшуків та інших дій використовувалися солдати і офіцери Преображенського і Семенівського полків.

У 1718 р. створюється нова структура, що займається політичним розшуком – Таємна канцелярія. Історія цієї установи пов'язана з розслідуванням справи про втечу спадкоємця за кордон. Розміщувалася канцелярія в Петропавлівській фортеці, керував їй П.А. Толстой, який домогся високої довіри імператора поверненням царевича Олексія із-за кордону на Батьківщину.

Після смерті великого державного реформатора Петра I був скасований Головний магістрат. Органи міського самоврядування перейшли у підпорядкування губернаторів і воєвод, що взяли на себе виконання основних поліцейських функцій.

У 1733 р. в 23-х губернських провінційних містах з'явилися поліцмейстерські контори, компетенція яких була досить вузькою, тому що багато поліцейських функцій (затримання селян-кріпаків, рекрутів, боротьба з розбоєм та ін.) залишилися у веденні губернаторів і воєвод. В обов'язок місцевої поліції входило спостереження за зовнішнім порядком і «благочинністю» в місті.

У період царювання Катерини II (1762-1796 рр.) органи загальної поліції були кардинально перебудовані. Важливим етапом у нормотворчості уряду, що регулює кримінально-правові відносини, стало видання Наказу від 14 грудня 1766 р. У ньому вперше говориться про те, що краще злочин попередити, ніж удаватися до покарання. Перед органами поліції було висунуто завдання – охороняти благочиння, що має на увазі й попередження злочинів.

У 1782 році створюється новий адміністративно-поліцейський орган – Управа Благочиння. Згідно поліцейської реформи Катерини II, міста стали ділитися на адміністративно-поліцейські частини. У кожен частину входило від 200 до 700 дворів. Частина поділялася на квартали по 50-100 дворів. За «порядок і благочиння» в частинах відповідали приватні пристави (з військовими командами і служителями), в кварталах – квартальні наглядачі.

Видання «Статуту благочиння» стало знаковою подією в перебудові місцевої поліції, оскільки даний документ визначав устрій поліцейського апарату на місцях. Відповідно до Статуту, у містах створювалися нові поліцейські органи – управи Благочиння, на чолі яких в губерніях перебували поліцмейстери, а в повітах – городничі.

Слід зазначити, що «Статут благочиння» встановлював і певний контроль за правомірністю дій поліцейських, відзначаючи, зокрема, що кожного ранку приватні пристави зобов'язані були надати в управу донесення про всіх заарештованих вночі, а управа негайно виносила рішення про правомірність арешту, про звільнення всіх затриманих неправомірно і за малозначні правопорушення, а осіб, що вчинили злочини і тяжкі проступки, надсилала в суд. У свою чергу, контроль за діяльністю управи здійснювали два обраних ротмана, які володіли правами втручання в діяльність поліції з метою припинення випадків свавілля.

У другій половині XVIII ст. Росія мала розгалужений апарат спеціальних поліцейських органів, призначення якого головним чином полягало у захисті фінансово-поліцейських інтересів абсолютистської держави.

У період правління Павла I було здійснено ряд заходів, спрямованих на зміцнення державного апарату і встановлення в Росії суворого військово-поліцейського режиму. Міське станове самоврядування об'єдналося з органами поліції. На зміну управ Благочиння і міських дум прийшли міські правління – ратгаузи, що з'єднували в собі адміністративно-поліцейські, фінансово-господарські та частково судові функції.

Однак і ці заходи зі зміцнення поліцейського управління міст уряд вважав недостатнім, приступивши до його воєнізації. У містах із значними гарнізонами, а з 1799 р. – у всіх губернських і повітових містах, стали відкриватися військово-поліцейські органи – ордонансгауз, кожен з яких очолювався поліцмейстером, городничим або комендантом, мав військовий суд і в'язницю.

Наприкінці XVIII століття уряд постарався упорядкувати управління удільними й державними селянами. У 1797 р. для управління удільними селянами був створений Департамент уділів, а на місцях – експедиції уділів. У кожній удільній волості селяни під керівництвом чиновників обирали сільський наказ – поліцейський і фінансовий орган, що здійснював нагляд «за порядком», виконання розпоряджень урядових установ, проводив розкладку податей і повинностей, збір податків, розбирав проступки і дрібні позови удільних селян.

Потім, до кінця царювання Павла I далеко не всі нові установи виявилися життєздатними.

Пізніше Олександр I відновив більшість установ суду і місцевого управління, а також станові органи, створені під час реформування Катерини II.

8 вересня 1802 р. імператор Олександр I підписує маніфест про заснування міністерств. Всього було створено 8 міністерств, до яких увійшли раніше існуючі колегії: міністерство військово-морських сил, військово-сухопутних сил, закордонних справ, юстиції, комерції, фінансів, народної освіти, міністерство внутрішніх справ.

Отже, найвищим Указом Олександра I **засновується Міністерство внутрішніх справ**. Воно, як відомо, було спочатку наділене досить широкими функціями. У ведення МВС увійшли місцеві адміністративно-поліцейські установи, станові органи дворянства і міських станів, управління у справах іноземних поселенців, продовольча справа, медична колегія, головне поштове управління, соляна контора, Мануфактур-колегія.

Першим міністром внутрішніх справ Російської імперії стає Дійсний таємний радник граф Віктор Павлович Кочубей.

З ініціативи автора реформи державного управління Михайла Сперанського **в серпні 1810 р.** створюється **Міністерство поліції**. Воно складалося з трьох департаментів: поліції господарської, виконавчої та медичної. Для ведення секретного діловодства була утворена Особлива канцелярія при міністерстві. Вона видавала закордонні паспорти, реєструвала іноземців, виконувала особисті доручення міністра.

У 1819 р. апарат Міністерства поліції знову був введений до складу Міністерства внутрішніх справ. В цей же час зі складу МВС був виведений Департамент мануфактур та внутрішньої торгівлі, який увійшов до складу Міністерства фінансів.

Центральним органом політичного розшуку в країні стала Особлива канцелярія Міністерства внутрішніх справ, очолювана М.Я. фон Фоком. Даний орган політичного розшуку був скасований в 1826 р.

З 1826 року функції таємної політичної поліції здійснювало Третє відділення Власної Його Імператорської Величності Канцелярії, яке стало «вищою поліцією» в імперії. Його виконавчими структурами були підрозділи жандармерії. Першим шефом Корпусу жандармів був призначений граф Олександр Христофорович Бенкендорф. Жандармерія займалася цензурою, боротьбою з фальшивомонетництвом, сектантством.

Після скасування Третього відділення політико-поліцейські функції були передані Департаменту поліції МВС, який очолив і загальну поліцію.

Розвиток капіталізму у другій половині XIX ст. супроводжувався інтенсивним зростанням загальної злочинності. У цих умовах царизм здійснив ряд заходів, спрямованих на зміцнення поліцейського апарату.

У грудні 1862 р. повітова і міська поліція об'єдналися. У зв'язку з цим було створено єдине повітове поліцейське управління, очолюване справником і його помічником. На чолі міської поліції стояли поліцмейстер з помічником.

Широкі обов'язки міської та повітової поліції були відображені в цілому ряді законодавчих актів. Детально про компетенцію органів поліції говорилося в «Загальному установі губернському» і в «Статуті про попередження і припинення злочинів».

У 60-70 рр. XIX сторіччя уряду вдалося реалізувати заходи щодо збільшення чисельності службовців загальної поліції та підвищення якості підбору та підготовки кадрів.

До кінця 70-х рр. XIX ст. спостерігається зростання злочинності і революційного руху. Існуючі ж органи влади і діюче законодавство виявилися вже не в силах гідно цьому протистояти, тому в 1878 р. рішенням «Особливої наради для вишукування заходів задля кращої охорони спокою та безпеки в Імперії» було утворено інститут поліцейських урядників.

Згідно з інструкцією МВС від 19 липня 1878 р. урядникам наказувалося «охороняти громадський спокій і стежити за проявом яких би то не було дій і розмов, спрямованих проти уряду, законної влади та громадського порядку, так само і підриву в суспільстві моральності і прав власності».

Однак, слід зазначити, що очікуваного результату в охороні громадського порядку в сільській місцевості введення інституту урядників не дало. Як відомо, урядники змогли домогтися високих результатів лише в боротьбі з порушенням Питного статуту і з конокрадством.

У цей час у великих російських містах було створено кінно-поліцейську варту, що призначалася для використання у випадках виникнення будь-яких екстрених обставин.

Наприкінці XIX в. з боку влади продовжували вживатися заходи щодо зміцнення загальної поліції, зокрема, розширилися штати поліцейських команд, з'явилися нові підрозділи.

У 1880 р. відбулося об'єднання загальної та політичної поліції в рамках Департаменту поліції МВС. Причина даної реформи поляга-

ла в глибокій урядовій кризі, яка була викликана величезною хвилею революційного терору.

У другій половині XIX століття в столичних містах стали створюватися розшукові відділення для здійснення оперативно-розшукової діяльності, проведення дізнання по загальнокримінальних злочинах. У кримінальний розшук широко впроваджуються науково-технічні методи боротьби зі злочинністю (антропометрія, дактилоскопія, судова фотографія). У справу створення, становлення та розвитку розшукової поліції внесли неоціненний внесок видатні сищики – І.Д. Путілін, А.Ф. Кошко, К.Н. Маршалк.

На початку XX ст. урядом було вжито чергові заходи щодо посилення апарату загальної поліції. Наприклад, розрахунок чисельності поліцейських сил став провадитися виходячи з норм, які вказувалися в законопроекті «Про посилення складу поліції в районах промислових закладів», підготовленому МВС і затвердженому Державною радою в лютому 1899 р. Замість виборної сільської поліції, що стала політично ненадійною, в 1903 р. створюється політична стража, що стала збройною опорою діям станових приставів.

Революційні події 1905-1907 рр. свідчили про необхідність чергового зміцнення поліцейських органів. У сформованих умовах особливу увагу було приділено підвищенню ефективності діяльності політичної поліції. Так, в 1907-1908 рр. стало активно вдосконалюватися відомче нормативне регулювання окремих напрямів діяльності охоронних відділень. Слід підкреслити, що в ці роки розробляється і затверджується безліч нормативних актів, що регулювали діяльність внутрішньої агентури і зовнішнього спостереження («Інструкція начальникам охоронних відділень з організації зовнішнього спостереження», «Інструкція з організації зовнішнього (Філерського) спостереження», «Інструкція з організації та ведення внутрішнього спостереження в жандармських і розшукових управліннях»).

Цілком очевидно, що розвиток революційного руху, з одного боку, призвів до зростання ролі політичної поліції, а з іншого боку – до вдосконалення нормативно-правового регулювання її діяльності.

У вкрай жалюгідному стані перебував загальнокримінальний розшук царської Росії в першому десятиріччі XX ст. Безкарність злочинів сприяла зростанню загальнокримінальної злочинності. У таких умовах царський уряд приступив до створення особливих поліцейських органів, що спеціалізуються на кримінально-розшуковій діяльності. Відповідно до закону від 6 липня 1908 р. з відання загальної поліції виділялася розшукова частина.

Інструкція 1910 р., на жаль, не провела чіткого розмежування обов'язків загальної поліції і розшукових відділень. У даному документі нічого не говорилося і про особливі обов'язки розшукових відділень, обумовлених місцевими особливостями.

Чиновників з Департаменту поліції ніяк не задовільняв стан карного розшуку, тому висувалися на обговорення і приймалися нові нормативні акти, які регулювали права та обов'язки органів карного розшуку в країні. На червневому з'їзді начальників розшукових відділень 1913 р. розглядалися пропозиції щодо організації карного розшуку в Росії, після чого Департамент поліції почав проводити реформування в даній області. Проте всі ці заходи так і не змогли поліпшити роботу органів карного розшуку. Злочинність в державі продовжувала зростати.

Подальші історичні події, що розгорнулися в Росії в 1917 р. показали, що врятувати самодержавний лад тільки за допомогою поліцейських сил, надзвичайних законів, репресивних заходів було неможливо.

Коріння процесу становлення радянської міліції ідуть у Лютневу революцію в Росії. Після повалення самодержавства царська поліція була ліквідована. Юридичним закріпленням процесу ліквідації стали постанови Тимчасового уряду від 06.03.1917 р. «Про ліквідацію корпусу жандармів» і від 10.03.17 р. «Про скасування Департаменту поліції». Була проголошена заміна поліції «народною міліцією». Правова основа організації та діяльності міліції визначалася в постановах Тимчасового Уряду «Про затвердження міліції» і «Тимчасовому положенні про міліцію», виданих 17 квітня 1917 р. У своїй постанові Тимчасовий уряд намагався не допустити існування одночасно і народної міліції, і збройних формувань трудящих, які існували в цей час.

Ради робітничих і селянських депутатів, що виникли під час Лютневої революції, одночасно з народною міліцією організовували загони робочої міліції та інші збройні формування трудящих, які охороняли фабрики і заводи, і спостерігали за охороною громадського порядку. У постанові «Про затвердження міліції» Тимчасовий уряд вказав, що народну міліцію призначає державна адміністрація. Таким чином, народна міліція, створена відразу після Лютневої революції, стала невід'ємною частиною державного апарату.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ І ПЛАНИ ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття проводиться з метою перевірити, поглибити і закріпити теоретичні знання, отримані на лекціях і в процесі самостійної роботи, виробити навички усного викладу навчального матеріалу. Студенти повинні знати і вміти працювати з першоджерелами: судебниками, збірниками нормативних актів, відомчими інструкціями і розпорядженнями. Формою проведення семінару є живе і творче обговорення питань, товариська дискусія, вільний обмін думками за заздалегідь підготовленими виступами студентів.

Заняття покликані виробити у студентів навички застосування отриманих знань у практичній діяльності, вирішити завдання залучення їх в творче вивчення навчального матеріалу.

Виступ на семінарі, особливо з науковими повідомленнями, участь у диспутах сприятимуть виробленню навичок публічних виступів, ведення професійного діалогу, грамотної і культурної мови, що є запорукою успіхів у майбутній професії працівника органів внутрішніх справ.

Семінарські заняття не повторюють, а доповнюють, поглиблюють і закріплюють матеріал лекційного курсу і навчальної літератури.

Самостійна підготовка студента до семінару повинна полягати в наступному: перш за все треба переглянути конспект відповідної лекції і матеріал підручників, що відноситься до даної теми. Потім слід приступити до вивчення нормативно-правових документів органів внутрішніх справ країн світу. Доцільно робити з них виписки, нотатки, які стосуються поставлених питань в семінарському завданні. Студент повинен творчо осмислити конспектуємий текст.

У процесі семінарського заняття студенти висвітлюють окремі питання теми і доповнюють виступи своїх товаришів; вчать формулювати і обґрунтовувати свою позицію, відповідати на проблемні питання в ході обговорення.

Слід мати на увазі ту обставину, що, безумовно, за викладачем залишається право виносити на розгляд в аудиторії додаткові запитання.

Одне із завдань семінару – знайомити студентів з юридичним понятійним апаратом, а також оперувати в ході обговорення юридичними термінами.

Семінарське заняття призначене для більш чіткого і повного закріплення знань, отриманих на лекції та в ході самостійної підготовки. Воно може проводитися з використанням ігрових ситуацій, диспутів; можливо так само його проведення в музеях і в підрозділах органах внутрішніх справ.

У заключній частині посібника вміщено приблизний перелік питань для підготовки до заліку, який допоможе студентам отримати більш повне уявлення про обсяг досліджуваного курсу.

ТЕМА 1

Поліція і поліцейська діяльність: виникнення, характер і класифікація Семінар № 1 – 2 год.

Сутність поняття «поліція». Виникнення поліції. Її загальна характеристика. Основні риси. Сутність поняття «міліція». Основні риси. Характер і класифікація поліцейської діяльності. Основні функції поліції, її повноваження. Принципові відмінності поліції від армії. Моделі організації і управління поліції. Основні кваліфікуючі ознаки поліції. Правовий статус поліції (міліції).

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

Поняття «поліція», поліцейські повноваження та громадський порядок в Давньому Римі, у Середньовічній Франції, Німеччині, Англії, Давньоруській державі. Які основні причини необхідності виникнення поліції. Визначити місце поліції у політичній системі. Простежити історію виникнення центральних і місцевих органів влади, їх функції щодо підтримання громадського порядку та безпеки. Розмаїття підходів під час визначення організаційної сутності поліції (міліції) у Росії, Україні та Європейських державах.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дати визначення поняття та терміну «поліція».
2. Місце історії поліції у системі юридичних наук.
3. Розкрити правові основи організації та діяльності органів охорони правопорядку до утворення регулярної поліції.
4. Де, коли, з яких умов виникла регулярна поліція у різних країнах світу.

5. Її основні риси.
6. Викласти, яка правова база функціонування поліції.
7. Викласти, які відмінності поліції від армії. Як розподіляються функції між цими політичними інститутами.
8. Основні кваліфікуючі ознаки та правовий статус поліції наприкінці ХХ – початок ХХІ ст.ст.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ:

1. Періодизація в історії поліції країн світу.
2. Органи благочиння в Давньоруській державі.
3. Ключові підходи до політичної природи поліції.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна література:

1. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-хІІ (з наступними змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4.
2. Модельний закон про поліцію (міліцію), затв. Постановою Міжпарламентської Асамблеї країн-учасниць СНД від 07.12.2002 р. № 20-12.
3. Андрианов С.А. Министерство внутренних дел. Исторический очерк / С.А. Андрианов. – СПб, 1904.
4. Андреевський І.Е. Полицейское право : в 2-х т. – СПб, 1871 – Т. 1.
5. Белявский Н.Н. Полицейское право. Конспект лекций / Н.Н. Белявский. – Юрьев, 1904.
6. Гилинский Я. Полиция и население: кто для кого? / Я. Гилинский // Отечественные записки. – 2003. – № 3.
7. Губанов А.А. Полицейское право: Полиция государств дальнего зарубежья и международное полицейское сотрудничество. Ч. 1 / Губанов А.А., Зубов И.Н. – Омск, 2000.
8. Джаншиев Г.А. Основы судебной реформы (к 25-летию нового суда): Историко-юридические этюды / Г.А. Джаншиев. – М., 1891; Джаншиев Г.А. Эпоха великих реформ / Г.А. Джаншиев. – М., 1907; Кони А.Ф. Отцы и дети судебной реформы. 1864-1914 / А.Ф. Кони. – М., 1914.
9. История политических и правовых учений / под ред. В.С. Нерсесянца. – М. : ИНФРА, 1998.
10. Клод Мишо. Полицейское управление во Франции при Старом режиме [Електронний ресурс] // «Неприкосновенный запас». –

2005. – № 4 (42) – Режим доступу: <http://magazines.ru/nz/2005/42/misho3-pr.html>.
11. Лопухин А.А. Из итогов служебного опыта. Настоящее и будущее русской полиции /А.А. Лопухин. – М., 1907.
 12. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография / О.А. Мартыненко. – Х., 2005.
 13. Модельный закон о полиции (милиции) : принят на 20-ом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых государств в г. Санкт-Петербурге Постановлением от 07.12.2002 № 20-12) [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/law/main.Egineg997_a06.
 14. Мулукаев Р.С. История отечественных органов внутренних дел : учебник для вузов. – М. : NOTA BENE Медиа Трейд Компания, 2005.
 15. (Nicolas Delamare или De La Mare) – французский администратор і письменник (1639-1728). Служачи комісаром при Шатле, кілька років отримував від Людовика XIV доручення щодо розкриття зловживань і відряджався в різні провінції під час неврожайів для вжиття заходів щодо забезпечення народного продовольства і припинення безладів. Після багаторічних праць Деламар у 1705 р. випустив перший том свого «*Trait de la police*». Останній, четвертий том вийшов уже після смерті Д., у 1738 р.
 16. Об основных обязанностях и правах советской милиции по охране общественного порядка в борьбе с преступностью : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 июня 1973 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1973. – № 30.
 17. Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ України (відповідь на виклики XXI століття) / за ред. Ю.І. Римаренка, Я.Ю. Кондратьєва. – К. : НАВСУ, 2003.
 18. Реформа МВД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Реформа_МВД.
 19. Самойленко О. Поліція (точка зору) / Самойленко О., Усенко І. // Міжнародна поліцейська енциклопедія: Т. 1.
 20. Содержание деятельности полиции, задачи и организация полиции в Германии к началу XX в. // Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с отдельными видами преступлений. Труды Академии управления. – М. : Академия управления, 2001.

21. Соловей Ю.П. Российское полицейское право: история и современность / Ю.П. Соловей // Государство и право. – 1995. – № 6.
22. Хейвуд Э. Политология : учебник для студентов вузов / пер. с англ. под. ред. Г.Г. Водлазова, В.Ю. Вельского. – М., 2005.
23. Христиан Вольф и философия в России. – М. : РХГИ, 2001.
24. Ядгаров Я.С. История экономических учений / Ядгаров Я.С. – М., 1998.

Додаткова література:

1. Белецкий С. Исторический очерк образования и развития полицейских учреждений в России / Белецкий С., Руткевич П. – СПб., 1913.
2. Борисов А.В. Руководители карательных органов дореволюционной России. – М., 1979.
3. Варадинов Н.В. История Министерства внутренних дел. Ч. 1 – 3. – СПб., 1862.
4. Гуляев П. Права и обязанности градской и земской полиции. Ч. 1 – 2. – СПб., 1832.
5. Гундарин О.Т. Полицейское (административное) право Российской империи: опыт юридической библиографии / Гундарин О.Т., Мушкет И.И., Хохлов Е.Б. – СПб., 1999.
6. Дерюжнский В.Ф. Полицейское право : пособие для студентов. – Изд. 2-е. – СПб., 1908.

ТЕМА 2

Виникнення поліцейських органів у провідних державах Європи та США Семінар № 2 – 2 год.

Виникнення та розвиток поліцейських органів Німеччини. Виникнення та розвиток поліцейських органів Франції. Виникнення та розвиток поліцейських органів Англії. Виникнення та розвиток поліцейських органів США.

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

Відповідаючи на перше питання студенти повинні розповісти про виникнення поліцейських органів та створення німецького стандарту організації поліції Пруссії та південно-германських держав. Як трансформувалася поліція абсолютистської держави у соціально-правовий інститут буржуазної держави в Німеччині на рубежі XIX-XX ст.ст.

Відповідаючи на друге питання потрібно розповісти про виникнення поліцейських органів у середньовічній Франції. Розкрити значення поліції як установи універсальної управлінської спрямованості, що відбилося й на розвитку поліцейського законодавства і на появі величезної кількості спеціальної літератури. Особливо необхідно відмітити про створення Національної жандармерії та Міністерства внутрішніх справ Франції. Також треба знати про розподіл функцій між політичною та адміністративною поліцією у Франції, як відбувалося запровадження інституту сищиків та детективних бюро, основні напрями їх діяльності. Звернути особливу увагу на історію виникнення кримінальної поліції Франції – Сюрте, відзначити особливу роль у її розвитку засновника Ежена Франсуа Відока. Розкрити структуру та завдання зовнішньої та внутрішньої поліцейської служби у Парижі.

Відповідаючи на третє питання студенти повинні розповісти про історію виникнення та формування Англійської поліцейської системи. Вказати про основну роль у створенні кримінальної поліції Лондона Міністра внутрішніх справ Роберта Піля (1788-1850), особливу увагу приділити історії Скотланд-Ярд.

По четвертому питанню необхідно відповісти про виникнення та основні напрями розвитку поліцейської діяльності в США. Особли-

ву увагу приділити створенню та діяльності першого детективного бюро під керівництвом Алана Пінкертона. Позначити необхідність та умови створення Ферельного бюро розслідувань (ФБР).

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Вказати, що сприяло виникненню та розвитку поліцейських органів Німеччини.
2. Вказати, що сприяло виникненню та розвитку поліцейських органів у середньовічній Франції. Яка роль у створенні кримінальної поліції Ежена Франсуа Відока.
3. Вказати, що сприяло виникненню та розвитку поліцейських органів Англії. Яка роль Скотланд-Ярд у діяльності кримінальної поліції Лондона.
4. Вказати, що сприяло виникненню та розвитку поліцейських органів США. Як виконували основні поліцейські функції виборні шерифи. Яка роль Алана Пінкертона у створенні кримінальної поліції США.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ:

1. Запровадження інституту сищиків та детективних бюро.
2. Основні напрями діяльності міністерств поліції у провідних країнах світу XVIII-XIX ст.ст.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Конституция Франции 3 сентября 1791 г. // Документы истории Великой французской революции. – Т. 1.
2. Алан Пинкертон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crynews.ru/info/659.html//>
3. Алан Пинкертон – частный детектив, владелец детективного агентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.calend.ru/person/29>.
4. Андреева И.А. Роль мэра в обеспечении общественной безопасности во Франции: история и современность / И.А. Андреева // История государства и права. – 2010. – № 2.
5. Антонов И.П. Полиция Германии: история и современность / И.П. Антонов. – М. : Акад. упр МВД России, 2000.
6. Бельсон Я.М. Полиция «свободного» общества / Я.М. Бельсон. – М. : Юридическая литература, 1984.
7. Белявский Н.Н. Полицейское право (Административное право): Конспект лекций. 3-е изд. – Пг., 1915.

8. Видок, Франсуа Эжен [Электронный ресурс] // Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/ Видок_Франсуа Эжен](http://ru.wikipedia.org/wiki/Видок_Франсуа_Эжен).
9. Документы истории Великой французской революции / отв. ред. А.В. Адо. – М., 1990. – Т. 1.
10. Егоров А.А. Фуше. – Ростов н/Д : Феникс, 1998.
11. Жандармерия (Франция) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Жандармерия_ \(Франция\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Жандармерия_(Франция)).
12. Измайлов А.В. Генезис охранительных правоотношений в контексте социодинамики правовой реальности (историко-теоретико-правовое исследование) : дис. канд. юрид. наук /А.В. Измайлов. – М., 2005.
13. История Британской полиции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://nnm.ru/blogs/centuly/istoriya_britanskoy_policii.
14. Компанієць Д. Історико-правовий аспект розшукової функції у діяльності поліції /Д. Компанієць // Право України. – 2003.
15. Кучма В.В. Выполнение полицейских функций во Франции периода феодализма (до XVII в.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elar.usu.ru/bitstream/123456789/2265/1/adsv-11-16.pdf>.
16. Министерство юстиции США. [Электронный ресурс] // Материал из Википедии – свободной энциклопедии. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/ Министерство_юстиции США](http://ru.wikipedia.org/wiki/Министерство_юстиции_США).
17. Проневич О.С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз. – Х. : НікаНова, 2011.
18. Стеклов Ю.М. Политическая полиция и провокация во Франции. – Пг., 1917.
19. Сьюард Д. Наполеон и Гитлер. – Смоленск, 1995.
20. Торвальд Юрген. Век криминалистики. – М. : Прогресс, 1974.
21. Шалягин Д.Д. Полиция США – организационные и правовые основы деятельности : дис. ... канд. юрид. наук / Д.Д. Шалягин. – М., 1998.

ТЕМА 3

Поліція в тоталітарних державах

Семінар № 3 – 1 год.

Шляхи тоталітарного реформування поліції при тоталітарно-му режимі. Органи політичного розшуку в тоталітарних державах.

Роль та структура Гестапо. Взаємовідносини правлячої партії з поліцейськими органами у країнах з тоталітарним режимом.

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

1. Відповідаючи на перше питання необхідно вказати на процеси, які сприяли розвитку та розповсюдженню поліцейського терору у державах при тоталітарному режимі. (На прикладі нациських Німеччини, Румунії, Італії та інш. держав).
2. Відповідаючи на друге питання необхідно звернути увагу на створення нових органів політичного сиску та їх основні завдання.
3. По третьому питанню необхідно визначити роль та права поліцейської організації Гестапо у фашизький Німеччині.
4. Відповідаючи на четверте питання потрібно звернути увагу на тенденції розвитку поліції у країнах з тоталітарним режимом.
5. Контрольні питання
6. Визначити тоталітарну стратегічну концепцію поліцейської діяльності.
7. Вказати шляхи реформування поліції в умовах тоталітаризму.
8. Вказати, яка роль органів політичного розшуку (на прикладі гітлерівської Німеччини та ін.).
9. Зазначити основні завдання, що покладаються на поліцію у державах з тоталітарним режимом.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ:

1. Як здійснювалась централізація управління поліцейським апаратом у країнах з тоталітарним режимом.
2. Роль Італійської поліції при керівництві Італією диктатора Муссоліні.
3. Роль розшукових органів у країнах Східної Європи в 50-60 рр. XX ст.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

Основна:

1. Арабский мир. – М., 1996.
2. Безелянский Ю. «Терра детектива» / Безелянский Ю., Черняк В. – М., 1997.
3. Война Германии против Советского Союза 1941-1945 гг. – М., 1998.
4. Галкин А. Германский фашизм. – М., 1989.
5. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. – М. : МАЭП, 1999.
6. Деларю Ж. История гестапо. – Смоленск, 1993.
7. Самойлов Э. Общая теория фашизма. Т. 3. – Калуга, 1993.
8. Современная Испания. – М., 1983.
9. Совершенно секретно. – 1990, № 1.
10. La delinquenza in Italia. Pesaro. – 1996. – Р. 3.
11. Уильямсон Г. СС – инструмент террора. – Смоленск, 1999.
12. Шелленберг В. Мемуары. – М., 1991.

Додаткова:

1. Пикер Г. Застольные разговоры Гитлера. – Смоленск, 1993.
2. Московский комсомолец, 1996. – Р. 3.
3. Энциклопедия Третьего Рейха. – М., 1996.

ТЕМА 4

Поліція і проблема забезпечення правопорядку в сучасних демократичних державах

Семінар № 4 – 2 год.

Організаційні побудови поліцейських систем у сучасних демократичних державах. Основні умови функціонування поліції. Класифікація моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки. Компетенція і повноваження муніципальної поліції. Структура муніципальної поліції в демократичних державах. Матеріально-технічне забезпечення роботи поліції.

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

Готуючись до відповіді студенти повинні визначити національні нормативні акти, що регламентують основи функціонування поліції, зазначити основне призначення, коло обов'язків поліцейських організацій у сучасних демократичних державах. Також необхідно довести, які основні завдання і компетенція правоохоронних органів у демократичних державах. Вказати, які існують умови ефективного функціонування поліції. Необхідно визначити найбільш придатні моделі організації охорони громадського порядку і громадської безпеки. Дати визначення поліцейських систем з багаторівневою побудовою. Вказати на форми та методи правоохоронної діяльності муніципальної поліції у провідних демократичних державах.

Готуючись до відповіді на зазначені питання необхідно визначити роль і місце поліції в механізмі сучасної демократичної держави. При цьому вказати на основні завдання і компетенцію правоохоронних органів. Вказати, які основні умови функціонування поліції у сучасних демократичних державах. Вміти надати класифікацію моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки. Визначити форми та методи правоохоронної діяльності муніципальної поліції у провідних демократичних державах. Розглянути компетенцію і повноваження муніципальної поліції. Викласти структуру муніципальної поліції в демократичних державах.

Формуючи відповідь на дане питання необхідно використовувати знання нормативних документів, які регламентують діяльність муніципальної поліції зарубіжних країн.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Дати визначення поняття «контроль над злочинністю» як пріоритетної функції правоохоронних інститутів в зарубіжних країнах.
2. Визначити основні умови функціонування поліції.
3. Класифікація моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки.
4. Розглянути компетенцію і повноваження муніципальної поліції.
5. Викласти структуру муніципальної поліції в демократичних державах.
6. Матеріально-технічне забезпечення роботи поліції зарубіжних країн.
7. Додаткові питання:
8. Тенденції розвитку правової регламентації організації та діяльності поліції в зарубіжних країнах.
9. Світовий досвід підготовки поліцейських кадрів.
10. Поліцейський нагляд в державах Західної Європи.
11. Особливості діяльності поліції (міліції) в державах Східної Європи.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Про нову систему адміністрації публічної безпеки : Закон Італії № 121 (ст. 24) від 1 квітня 1981 р.
2. Про поліцію : Закон Західно-німецької землі Північний Рейн-Вестфалія від 25 березня 1980 р.
3. Абрахам П. Реформування поліції в країнах Центральної та Східної Європи: Процес і прогрес / Абрахам П., Баркач Д., Бек А. ; Женевський центр демократичного контролю за збройними силами; Національний ун-т внутрішніх справ / За ред. М. Капаріні, О. Мареніна. – К., 2005.
4. Административное право зарубежных стран. – М., 1996.
5. Бухтіяров О. Муніципальні поліцейські органи деяких зарубіжних країн: повноваження та порядок фінансування // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 1.
6. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия. – М. : Юрист, 2001.
7. Ведель Ж. Административное право Франции. – М., 1973.
8. Гесснер Р. За фасадом права. Методы новой тайной полиции / Гесснер Р., Херцог Х. – М., 1990.

9. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. – М. : МАЭП, 1999.
10. Діяльність поліції у демократичному суспільстві [Текст]: чи є ваша поліція оборонцем прав людини?. – Страсбург : Рада Європи, 2000.
11. Зиновьев А. Запад. Феномен западнизма. – М., 1995.
12. Информационный сборник НЦБ Интерпола в Российской Федерации. – 1996. – № 18.
13. Информационный сборник НЦБ Интерпола в Российской Федерации. – 1996. – № 24.
14. Калаянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика : автореф. дис. ... д.ю.н. – ОДУВС, 2010.
15. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – М., 1996.
16. Ковалев В. Буржуазная законность: теоретические иллюзии и судебно-полицейская деятельность. – М., 1986.
17. Кристи И. Пределы наказания. – М., 1985.
18. Международные соглашения и рекомендации Организации Объединенных Наций в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. Сборник международных документов. – М., 1989.
19. Советское государство и право. – 1988. – № 10.
20. Polizia moderna. – 1981. – № 4.
21. Kriminalistik. – 1990. – № 4. – S 10.
22. Klockars C. The Idea of Police. – L., 1985. – P. 12, 17.
23. Interpol. – 1992. – N 1. – P. 3. Uniform Crime Reports.
24. International Police Review. – 1993. – N.S. P. 75.
25. D'Orsi A. Op. cit. – P. 81.

Додаткова література

1. Мина Р. Мафия против закона. – М., 1988.
2. Мороз О.Б. Деятельность полиции по реализации правоохранительной функции в государствах Западной Европы //Аспирант и соискатель, 2003. – № 4.
3. Муниципальная милиция: проблемы организации и правового обеспечения, зарубежный опыт. – М., 1991.

4. Садлер Дж. Повышение эффективности работы органов местной власти: опыт Великобритании / Садлер Дж., Лобанов В. // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 2.
5. Чеглаков К.В., Янгол Н.Г. История возникновения и развития полиции Финляндии // История государства и права. – 2000. – №1.
7. Smith B. Police System in the United States. N.Y, 1940. P. 23.

ТЕМА 5

Історія створення і розвиток міліції України та особливості її реформування Семінар № 5 – 4 год.

Охорона правопорядка та боротьби зі злочинністю в Давньоруській державі. Система органів, які виконують поліцейські функції у державі. Організаційно-правові основи їх діяльності. Виникнення спеціалізованих поліцейських органів. Зародження поліцейських органів в підросійській Україні. Адміністративна та поліцейська реформи та їх впровадження (1775-1801 рр.) Створення та функції Міністерства внутрішніх справ. Організація загальної поліції в період з 1862-1917 рр. Утворення розшукової (карної) поліції. Робітничо-селянська міліція України в перші роки Радянської влади. Її структура та основні напрямки діяльності. Розвиток міліції у 20-40 рр. XX ст. Участь працівників міліції України у Другій світовій війні. Діяльність міліції в післявоєнний період. Діяльність міліції наприкінці 60-х – 80-х рр. XX століття. Будівництво та розвиток міліції Незалежної України. Структура та завдання міліції в сучасний період. Характеристика обов'язків, які виконує міліція. Функції органів внутрішніх справ України. Повноваження працівників міліції. Контроль за діяльністю міліції.

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

По першому питанню необхідно розкрити поняття громадського порядку в законодавчих актах Давньоруської держави. Простежити історію виникнення центральних і місцевих органів влади в Давньоруській державі, їх функції з підтримання громадського порядку та безпеки.

В ході обговорення наступних питань необхідно розглянути проведенню Петром I поліцейську реформу, виникнення спеціалізованих поліцейських органів, зародження адміністративно-поліцейських органів в підросійській Україні.

Визначити роль адміністративної та поліцейської реформи та її впровадження, особливу увагу слід звернути на чітко сформульовану компетенцію поліцейських органів, визначену у Статуті Благочинності.

Розглянути питання появи, структуру і завдання Міністерства Внутрішніх справ і Міністерства поліції.

По сьомому питанню необхідно охарактеризувати розвиток апарату загальної поліції у другій половині XIX – на початку XX ст., особливу увагу слід приділити низці заходів щодо зміцнення апарату загальної поліції у містах та удосконаленню її структури.

По восьмому питанню студенти повинні особливо звернути увагу про затвердження закону про заснування розшукової частини. Зазначити основне завдання розшукової (карної) поліції на початку XX ст.

У наступних питаннях необхідно розглянути утворення і структуру НКВС. Звернути увагу на передумови створення радянської міліції, постанову НКВС «Про робочу міліцію» від 29 жовтня 1917 р. Звернути увагу на інструкцію про організацію радянської робітничо-селянської міліції від 17 жовтня 1918. Розглянути створення спеціалізованих органів міліції (залізничної, річкової, промислової), карного розшуку та їх завдання. Приділити увагу Декрету про міліцію, прийнятому в квітні 1919 р., організації слідчо-розшукової міліції у квітні 1920 р., створенню відомчої міліції в 1924 р.

Далі необхідно розглянути правове регулювання добору і розстановки кадрів органів внутрішніх справ, виникнення відомчого розшуку в 1926 р., розвиток мережі науково-технічних частин і реєстраційних бюро в органах внутрішніх справ, створення органів БХСС в 1937 р. Звернути увагу на діяльність міліції по охороні громадського порядку. Відзначити, що в грудні 1930 р. було ліквідовано Народні комісаріати внутрішніх справ союзних республік, а після ліквідації республіканських Наркоматів внутрішніх справ керівництво однородними функціями виявилось в різних відомствах. Розглянути організаційну структуру, а також основні завдання та обов'язки радянської міліції за «Положенням про робітничо-селянську міліцію» від 25 травня 1931р. Простежити розширення функцій міліції в передвоєнні роки. У цілому необхідно підкреслити зростання ролі органів внутрішніх справ та міліції на всьому протязі 20-40 рр. XX ст.

По наступному питанню розглянути основні напрямки діяльності радянської міліції в роки Другій світовій війни. Відзначити, що одним з важливих напрямків у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ була нещадна боротьба із злочинними елементами (розглянути боротьбу з бандитизмом, дезертирством, спекуляцією, дитячою безпритульністю). Простежити розширення функцій міліції в воєнні роки.

Подальше необхідно розглянути організацію та діяльність ОВС в період відновлення народного господарства. Особливу увагу слід

звернути на скасування МВС СРСР у січні 1960 р., вказавши причини і наслідки перетворення МВС союзних республік у міністерства охорони громадського порядку в 1962 р., створення союзно-республіканського МВС СРСР в 1968 р.

Відзначити реорганізацію органів карного розшуку. Необхідно підкреслити, що в Постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 25 жовтня 1956 р. передбачалися заходи щодо зміцнення кадрів міліції.

Відзначити, що в жовтні 1949 р. міліція з підпорядкування МВС СРСР була передана в ведення МГБ СРСР.

Прослідкувати хід змін умов правоохоронної діяльності в період перебудови 1985-1991 рр. (загальна дестабілізація суспільства, загострення криміногенної ситуації). Зміни в організації міліцейської діяльності в ситуації масштабного реформування радянського суспільства.

У відповідях на питання № 14-19 студенти повинні звернути особливу увагу на ухвалення Верховною Радою УРСР **20 грудня 1990 р. Закону «Про міліцію»**. Проаналізувати розпад СРСР, погіршення криміногенної ситуації, реорганізацію структури правоохоронних органів України. Характер і ефективність заходів влади щодо забезпечення протистояння наростаючому валу злочинності в країні. Зазначити значення для подальшої розбудови міліції України законодавчих актів, прийнятих у 1992 році: Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про міліцію» від 19 червня 1992 р., «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р., «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» від 9 квітня 1992 р., про затвердження «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 7 жовтня 1992 р.

Необхідно в логічній послідовності відобразити структуру закону України «Про міліцію» від 20.12. 1990 р. Також необхідно виписати назву кожного розділу та кількість статей до нього закінчуючи останнім.

Проаналізувати структуру та завдання міліції в сучасній Україні, охарактеризувати обов'язки, які виконує міліція. Назвати основні функції та повноваження співробітників органів внутрішніх справ.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Зародження поліції та початок її діяльності (початок XVIII ст. – 1775 р.)

2. Виникнення спеціалізованих поліцейських органів.
3. Впровадження адміністративної та поліційської реформи (1775-1801 рр.)
4. Як змінювалася структура поліцейських органів та стан поліції у 1802-1861 рр.
5. Поліцейська реформа 1862 р. та її втілення (1862-1880 рр.)
6. Контрреформи та їх вплив на організацію поліції (1881-1904 рр.)
7. Компетенція поліції та її роль у боротьбі зі злочинністю (1862-1905 рр.)
8. Спроба реформ та подальша еволюція організації поліції (1904-1917 рр.)
9. Діяльність загальної поліції в Україні з охорони громадського порядку (1905-1917 рр.)
10. Створення, структура та основні напрями діяльності Робітничо-селянської міліції України в перші роки Радянської влади.
11. Реформа НКВС у воєнний час. Особливості діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення громадської безпеки в прифронтових і тилкових містах.
12. Перетворення НКВС СРСР в МВС СРСР. Особливості діяльності міліції в післявоєнний період по боротьбі зі злочинністю.
13. Зміни у складі, організації та функціях органів міліції та внутрішніх військ в 50-ті – 80-ті роки XX ст.
14. Створення системи органів внутрішніх справ Незалежної України.
15. Правові основи діяльності органів внутрішніх справ на сучасному етапі.

Додаткові питання:

1. Виникнення політичної поліції та початковий етап її діяльності (XVIII ст. – 1825 р.)
2. Політична поліція в кінці XIX – на початку XX ст.: особовий склад, територіальні органи Корпусу жандармів.
3. Спеціалізовані органи політичного розшуку.
4. Структура і повноваження експедицій міністерства внутрішніх справ.
5. Структура і повноваження міністерства поліції.
6. Створення єдиної, загальнодержавної тюремної системи в кінці XIX ст. – на початку XX ст.

7. Підбір, комплектування та розстановка кадрів робітничо-селянської міліції України в передвоєнний час.
8. Створення, правове становище і основні напрямки діяльності Кримінального розшуку.
9. Особливості діяльності ОВС в місцях, оголошених на військовому та облоговому положенні, а також в прифронтовій зоні. Взаємодія міліції та громадськості в Україні.
10. Взаємодія органів внутрішніх справ України з органами місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Конституція України
2. Про міліцію : Закон України № 564-ХП від 20.12.90 р.
3. Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ міліції охорони «Титан»: Наказ МВС України № 42 від 28 січня 1993 року.
4. Про підсумки роботи органів внутрішніх справ за 2000 рік та завдання відповідно до вимог Президента України, Уряду щодо поліпшення боротьби зі злочинністю та посилення охорони громадського порядку : Рішення Колегії МВС України № 9 КМ/1 від 18 грудня 2000 року.
5. Ануфрієв Н.И. Тайны сыска : Кн. 1. / Ануфрієв Н.И., Пиджаренко А.М. – К. : Преса України, 2002.
6. Бабич М.В. Государственные учреждения XVIII века: Комиссии петровского времени. – М. : РОССПЕН, 2003.
7. Бандурка О.М. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII – 1917 р.) / Бандурка О.М., Греченко В.А., Ярмиш О.Н. – Х, 2012.
8. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О.М. Бандурка. – Х. : Основа, 1999.
9. Берлинський М.Ф. Історія міста Києва. – К. : Наук. Думка, 1991.
10. Борисов А.В. Генерал-полицмейстер // МВД России: Энциклопедия. – М. : Олма-ПРЕСС, 2002.
11. Гавриленко О. З історії української міліції / О.З. Гавриленко // «Іменем закону» – № 10. – 9.03.2007.
12. Горобець В.М. Малоросійська колегія // Енциклопедія історії України: у 10 т. – Т.6. – К. : Наукова думка, 2009.
13. Горобець В.М. Присмерк Гетьманщини. Україна в роки реформ Петра І. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1998.

14. Губар С.В. Історія розвитку попереднього слідства в Україні // Науковий вісник НАВСУ. – 2001.
15. Дурнов Є.С. Суспільно-політична обстановка в Україні за доби української Центральної Ради та політико-правові підходи її керівництва до створення правоохоронних органів / Є.С. Дурнов // «Міліція України» – № 5-6, 2011.
16. Історія держави та права України : Ч. 1 / за ред. А.Й. Рогожина. – Х. : Основа, 1995.
17. История Ялтинского ГУ МВД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ygu.com.ua/pages/mvs_history.
18. История милиции от основания Харькова до XXI века [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Police.Kharkov.Ua/u/info/istoria101.htm>.
19. Карамзин Н.М. О древней и новой России // История государства Российского : Т. XIII. – М. : Экспо, 2008.
20. Компанієць Д. Історико-правовий аспект розшукової функції у діяльності поліції / Д. Компанієць // Право України. – № 1, 2003.
21. Леонтович Ф.Я. Русская Правда и Литовский Статут // Киевские университетские известия. – 1985. – № 4.
22. Лядов А.О. Становление сыска в дореволюционной России / Лядов А.О., Евсеев А.В. // История государства и права. – 2002.
23. Любар М.Г. Кадрове забезпечення органів загальної та політичної поліції Російської імперії у кінці XVIII – на початку XX ст.: історико-правове дослідження (на матеріалах українських губерній) : автореф. канд. юрид. наук. – Х., 2004.
24. Мамонов В.В. Формирование Русского средневекового права в IX-XV вв. – М., 2003.
25. Міліція України: історичний нарис, портрети, події / за ред. Ю.О. Смірнова. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2002.
26. Міліція Одещини. Історія та сучасність. – Одеса, – Скайбук, 2003.
27. Михайленко П.П. Історія міліції України у документах і матеріалах. – Видання у трьох томах, Т. 2 (1917-1945). – К., Генеза, 1999.
28. Мулукаев Р.С. Полиция России (IX- начало XX вв.) – Н. Новгород, 1993.
29. Онищенко Г. Біля витоків карного розшуку/ Г. Оніщенко // «Міліція України». – № 1, 2008.
30. Павленко Н.И. Петр Великий. – М. : Мысль, 1990.

31. Петров И.В. Государство и право Древней Руси (750-980 гг.). – Спб., 2003.
32. Підюков П.П. Роль і місце України в СНД, правоохоронних та інших формуваннях: історія і сучасність / П.П. Підюков // «Міліція України». – № 11-12, 2012.
33. Пинигин М.Г. Организационно-правовые основы деятельности полиции в России по «Уставу благочиния или Полицейскому» (1782-1862 гг.). – М. : Акад. упр. МВД России, 2003.
34. Поярков О.В. Розшук злочинців: історія питання // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001.
35. Про перегляд відомих нормативних актів і створення нормативної бази МВС України : Наказ МВС № 383 від 26 серпня 1991 р.
36. Про заходи посилення боротьби з кримінальною злочинністю, зміцнення охорони громадського порядку та органів міліції : Постанова СНК УРСР та ЦК КП/У прийнята в січні 1946 року.
37. Сервецький І.В. Історичний аналіз співвідношення методів оперативно-розшукової діяльності // Актуальні проблеми ОРД: Додаток до «Вісника МВС України». – 2000. – № 1. – Луганськ : РВВ ЛІВС МВС України, 2000.
38. Сизиков М.И. История полиции России (1718-1917 гг.): Становление и развитие общей регулярной полиции в России XVIII века. – М. : А.П.О., 1992.
39. Сизиков М.И. Торговый надзор полиции в России в первой трети XVIII в. // Историко-юридические исследования правовых институтов и государственных учреждений СССР. – Свердловск, 1986.
40. Стегний П.В. Хроники времен Екатерины II. – М., 2001.
41. Талдикін О.В. Адміністративно-поліцейські органи російського самодержавства і їх особливості на землях Слобідської України в 30-70-х рр. XVIII століття // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 5.
42. Талдикін О.В. Поліція Гетьманщини і Запорізької Січі в другій половині XVIII ст. // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 9.
43. Тарасов И.Т. Реформа русской полиции. Исторический очерк возникновения и развития полиции до эпохи реформ // Юрид. Весник. – 1885. – № 11.

44. Україна і Росія в історичній ретроспективі : Т. 1 [Електронний ресурс] / Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. – Режим доступу: <http://pulib. If. Ua/book/189>.
45. Уортман Р.С. Властители и судии: Развитие правового сознания в имперской России. – М., 2004.
46. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. – М., 1949.
47. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 3-є видання. – К. : Критика, 2006.

Додаткова література

1. Братель С. Громадський нагляд за діяльністю міліції у 1926-1939 рр. / С. Братель // Міліція України. – № 2, 2009.
2. Довбня В. Нагородження працівників міліції в УРСР: нагороди та відомчі відзнаки МВС (20-80 рр. XX ст.) / В.Довбня, Л.Кобець // Міліція України. – № 4, 2009.
3. Клочков В.Г. Від околочного наглядача до дільничого інспектора міліції (з історії служби дільничих інспекторів міліції) / В.Клочков // Міліція України. – 05-06, 2013.
4. Молчанов В. Життєвий рівень Київських поліцейських у ХІХ – на початку ХХ ст. / В. Молчанов // Історичний журнал. – № 1, 2009.
5. Охрименко І.М. Мотивація професійної самовизначеності сучасного правоохоронця: проблематика питання / І.М. Охрименко // «Міліція України». – №7-8, 2012.
6. Охрименко І.М. Проблема мотивації професійної діяльності працівника оперативного підрозділу / І.М. Охрименко // Юридична Україна. – 2008. – № 9.
7. Психологія слідчої діяльності : навчальний посібник / В.Г. Андросюк, О.М. Корнев, О.І. Кудерміна та ін. – К., Правова єдність, 2009.

Тема 6

Інтерпол: історія виникнення і сучасність Семінар № 6 – 2 год.

Створення Міжнародної Комісії Кримінальної поліції. Напрямок її діяльності. Склад МККП. Правове становище ІНТЕРПОЛ після Другої світової війни. Структура, цілі і завдання ІНТЕРПОЛ. Роль Генеральної Асамблеї як вищого органа ІНТЕРПОЛ. Склад та повноваження Генеральної Асамблеї. Діяльність Національних центральних бюро. Функції, структура та основні завдання Національного центрального бюро Інтерполу в Україні.

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

Готуючись до відповіді на питання необхідно проаналізувати міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про боротьбу зі організованою злочинністю і корупцією, висвітити правове становище (статус) Інтерпол як міжнародної організації; чому виникла гостра необхідність надання міждержавної взаємодопомоги у протидії найбільш небезпечним видам злочинів; які події та обставини сприяли створенню Інтерпол.

По другому питанню необхідно визначити основні напрямки діяльності та спеціалізований характер Інтерполу як міжнародної міжурядової організації.

Також необхідно зазначити на яких саме принципах будується співробітництво держав-членів у системі Інтерполу. Студентам необхідно чітко сформулювати склад та основні завдання, що вирішує міжнародна організація кримінальної поліції Інтерпол.

В наступних питаннях необхідно визначити роль Генеральної Асамблеї як вищого органа Інтерполу, її владні повноваження з визначенням стратегії, виборні та контрольні функції.

Проаналізувати діяльність Національного центрального бюро (НЦБ), мету їх створення в структурі поліцейської служби кожної держави-члена Інтерполу. Зазначити, що вони є центрами міжнародного співробітництва держав по боротьбі зі злочинністю, опорними пунктами Інтерполу на місцях.

При відповіді на останні питання необхідно розглянути напрямок діяльності, основні завдання, функції та структуру Національного центрального бюро Інтерполу в Україні.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Історія створення Інтерпол і його правове становище як міжнародної організації.
2. Напрямок діяльності та склад ММКП.
3. Структура, організація, функції, цілі та завдання Інтерполу після Другої світової війни.
4. Статутні повноваження Генеральної Асамблеї як вищого органа міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол.
5. Функції та завдання Виконавчого комітету як дорадного органу Організації.
6. Повноваження, склад та напрямок діяльності Генерального секретаріату Організації.
7. Національні центральні бюро (НЦБ) як центри міжнародного співробітництва держав по боротьбі зі злочинністю.
8. Створення Національного центрального бюро Інтерполу в Україні. Його основні функції, напрямок діяльності, завдання, структура.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ:

1. Особливості використання можливостей Інтерполу у виявленні і розслідуванні злочинів, скоєних організованими злочинними групами.
2. Міжнародний розшук, ідентифікація і перевірка осіб за обліками зарубіжних країн.
3. Інтерпол та боротьба з тероризмом.
4. Особливості використання можливостей Інтерполу у виявленні і розслідуванні злочинів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків.
5. Судово-експертні та криміналістичні підрозділи Інтерполу.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

Нормативно-правові акти:

1. Про правонаступництво України : Закон України // ВВР України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.
2. Про Уповноваженого Верховної Раді України з прав людини : Закон України // Голос України. – 1998. – № 20.
3. Про міжнародні договори України : Закон України від 2004 р.
4. Про основні напрями зовнішньої політики України // ВВР України. – 1993. – № 37.

5. Декларація принципів міжнародного права, які стосуються дружніх відносин та співробітництва держав відповідно до Статуту ООН 1970 р. – ООН. – Нью-Йорк, 1970.

Додаткова література

1. International Criminal Police Review. – 1987. – No. 406.
2. International Criminal Police Review. – 1998. – No. 410.
3. Interpol. – 1970. – No. 236.
4. Interpol. – 1976. – No. 298.
5. Бельсон Я.М. Интерпол: прошлое и настоящее // Правоведение. – 1980. – № 3.
6. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с уголовной преступностью. – М. : Наука, 1989.
7. Виноградова О. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини // Адвокат. – 1999. – № 1.
8. Войчиховский А. История создания Интерпола // Бизнес-информ. – 1998. – № 10.
9. Гавриленко І. Комп'ютерне піратство – явище глобального масштабу // Міліція України. – 1998. – № 2.
10. Дайчман И. Интерпол: всемирная система борьбы с преступностью. – М., РИПОЛ КЛАССИК. – 2003.
11. Дитяча проституція та порнографія (інформація НЦБ Інтерполу в Україні) // Міліція України. – 1999. – № 1-2.
12. Екстрадиція – складна та копітка процедура. За матеріалами НЦБ Інтерполу в Україні // Міліція України. – 1998. – № 9-10.
13. Звіт Міністра ВС України Ю. Смирнова перед українським народом «Десять років на варті правопорядку» // Міліція України. – 2002.
14. Мацишин В.С. Интерпол проти фальшивомонетництва // Бюлетень з обміну досвідом роботи: наукове-практичне видання. – К. : МВС України, 2001. – № 131.
15. Мацко А.С. Міжнародне право : навчальний посібник. – К. : МАУП, 2002.
16. Мацко А.С. Правові та організаційні аспекти діяльності Інтерполу в Україні // Право України. – 2001. – № 9.
17. Мацко А.С. Правовые и организационные аспекты деятельности Интерпола на Украине // Юридическая практика. – 2001. – № 48 (206).

18. Мащенко О., Мельник П.З. В Інтерполі – ми рівні серед рівних // Іменем Закону. – № 43. – 27.10.1995.
19. Мащенко О. Укрбюро Інтерпола: год 1994-й // Уголовное дело. – 1995. – № 4.
20. Международное право : учебник / отв. ред. Колосов Ю.М., Кузнецов В.И. – М. : Междунар. отношения, 1999.
21. Международное публичное право : учебник / под ред. Бекашева К.А. – М., 1999.
22. Международное сотрудничество в борьбе с организованной преступностью (редакц. информ.) // Уголовное право. – 2001. – № 1.
23. Мельник П.З. Правова база у правовому полі: Інтерпол координує зусилля у боротьбі з міжнародною злочинністю // Іменем Закону. – № 49. – 08.12.1995.
24. Міжнародне поліцейське співробітництво і роль Інтерполу : матеріали Міжнародного відділу МВС України // Іменем Закону. – № 34-35. – 1.09.95.
25. Мукаїда Р.В. Боротьба Інтерполу з наркобізнесом та тероризмом // Вісник ОУМВС. – 2003. – № 1.
26. Национальное центральное бюро Интерпола в Российской Федерации : сборник / сост.: Ю.Мельников, Е.Тупышев, М. Артамошкин. – М. : ИФРА-М., 1994.
27. Нові тенденції та проблеми в сфері боротьби з фальшивомонетництвом: Аналітичний огляд. – К. : НЦБ Інтерполу в Україні. – 1997.
28. Овчинский В.С. Интерпол (в вопросах и ответах). – М. : ИНФРА-М, 2001.
29. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация. Проблемы теории и практики. – М., 1976. – 225 с.
30. Основы борьбы с организованной преступностью / под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М. : ИНФРА-М., 1996. – 400 с.
31. Положення про Національне центральне бюро Інтерполу в Україні : затв. Постановою КМУ від 25.03.1993 р. № 220 // Постанови Уряду. – 1993. – № 4.
32. Радецький В.С. Міжнародне поліцейське співробітництво // Міліція України. – 1998. – № 2.

Тема 7

Європейське поліцейське відомство (Європол): історія виникнення, завдання, структура

Семінар № 7 – 1 год.

Створення Європейської поліцейської організації Європол. Повноваження та компетенція Європолу. Взаємодія між Європейським Союзом та Європолом. Взаємодія між Європолом та державами, що не є членами Європейського Союзу. Рішення про створення «нового» Європолу. Структура Європолу. Зміст та обсяг повноважень Європолу.

Інформаційне забезпечення Європолу.

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

Готуючись до відповіді на питання необхідно проаналізувати європейські правові акти та законодавство окремих країн Європейського Союзу про організовану злочинність і корупцію, висвітлити правове становище (статус) Європол як поліцейського відомства; чому виникла гостра необхідність надання європейської поліцейської взаємодопомоги у протидії найбільш небезпечним видам злочинів; які події та обставини сприяли створенню Європолу.

Розглядаючи друге питання треба приділити увагу певним аспектам компетенції Європолу та визначити, що належить до його повноважень.

По 3 та 4 питанню необхідно розкрити як саме взаємодіють між собою Європейський Союз та Європол, чи є Європол самостійним органом, або структурно належить до Європейського Союзу, на яких засадах співпрацює Європол з державами, що не є членами ЄС.

Відповідаючи на наступне питання студентам потрібно розкрити структуру та обсяг повноважень Європолу.

Даючи відповідь на останнє запитання необхідно висвітлити засоби, методи функціонування та діяльності інформаційного забезпечення Європолу при розслідуванні злочинів.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Визначити мету створення, функціонування та правове становище поліцейської організації Європол.
2. Розкрити основні повноваження і компетенцію Європолу.

3. Вказати які основні форми взаємодії між ЄС та Європолом, а також Європолу з державами, що не є членами ЄС.
4. Чому, з яких умов, коли було створенно «новий Європол».
5. Надати характеристику основних органів Європолу.
6. Розповісти, які саме дані, для чого накопичуються, обробляються і зберігаються в єдиній Інформаційній системі Європолу.

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ:

1. Які основні положення правового регулювання діяльності поліції країн Євросоюзу.
2. Історія та сучасність освітньої політики поліції ЄС.
3. Використання поліцією ЄС засобів масової інформації при розслідуванні злочинів.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community // Official Journal of the European Union № C 306 from 17.12. 2007. – Brussels, 2007. – 400 p.
2. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention on the establishment of a European Police Office (Europol Convention) // Official Journal of the European Communities № C 316, 27 November 1995. – P. 2.
3. Council Decision of 6 April 2009 establishing the European Police Office (Europol) // Official Journal of the European Union № L121, 15 May 2009. – Brussels, 2009. – P. 37-38.
4. Council recommendation of 30 November 2000 to Member States in respect of Europol's assistance to joint investigative teams set up by the Member States // Official Journal of the European Communities № C 357, 13 December 2000. – Brussels, 2000. – P. 7-8.
5. Решение Совета Европы от 6 апреля 2009 г. о создании Европейского полицейского ведомства (Европол) // Journal officiel de l'Union européenne L 121 du 15.5.2009, p.37. Перевод и предисловие Четверикова А.О.
6. Бирюков П.Н. О некоторых аспектах деятельности Евроюста // Международное публичное и частное право – М., 2007. – № 2. – С. 240-255.
7. Войников В.В. Европейское полицейское ведомство (Европол): история, задачи, структура // Российская юстиция, № 7. – 2005. – С. 61-64.

8. Волеводз А.Г. Некоторые организационные аспекты сотрудничества в борьбе с преступностью в Европейском Союзе / А.Г. Волеводз // Уголовное право. – 2009. – № 4. – С. 110-116.
9. Волеводз А.Г. Европейская полицейская организация в свете Лиссабонского договора / А.Г. Волеводз, Э. Дамирчиев // Межотраслевые исследования. – 2011. – № 2. – С. 114-120.
10. Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза / Ю.Д. Ильин. – М. : Спарк, 2002. – 115 с.
11. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учеб. для студ. вузов / М.М. Бирюков [и др.] ; рук. авт. кол. и отв. ред. Л.М. Энтин. – 3-е изд., пересм. и доп. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2013. – 959 с.
12. Киселев А.К. История и современность образовательной политики полиции Европола // Право и образование. – 2009. – № 9. – С. 123-130.
9. Топорнин Б.Н. Европейское право : учебник. – М. : Юрист, 1998. – 456 с.
10. Трикоз Е.Н. Экономические преступления в уголовном законодательстве Европейского союза // Адвокат. – 2006. – № 10. – С. 80-87.
11. Трыканова С.А. Актуальные проблемы Европейского права : учебное пособие / Трыканова С.А., Орина И.В. – М. : Флинта : МПСИ, 2008. – 509 с.
12. Энтин Л.М. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учебник для вузов. – Москва : Норма, 2009. – 380 с.

Тема 8

Історія виникнення і діяльність Скотланд-Ярд Семінар № 8 – 1 год.

*Виникнення кримінальної англійської поліції та методи її роботи.
Напрями діяльності Нового Скотланд-Ярд. Структура Скотланд-
Ярд. Організаційне управління поліції Великої Британії.*

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ:

В ході обговорення питань необхідно розповісти, які саме події сприяли виникненню англійської поліції, зазначити її методи роботи та організаційну структуру в перші роки її створення.

Необхідно приділити увагу чому, з якою метою було створено «Новий Скотладд-ярд», як він розвивався на початку ХХ ст.

Визначити напрями діяльності, головні завдання, що ставляться перед поліцією Англії в сучасний період.

При розгляді наступних питань потрібно розкрити структуру, повноваження та розподіл обов'язків співробітників «Скотланд-Ярд», необхідно висвітлити засоби, методи функціонування та діяльності інформаційного забезпечення Скотланд-ярд при розслідуванні злочинів.

Відповідаючи на останнє питання потрібно звернути увагу на особливості організації управління поліції Великої Британії.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Історичні особливості формування правоохоронних органів Великобританії. Створення та розвиток Скотланд-Ярд.
2. В чому полягають основні повноваження і компетенція співробітників Скотланд-Ярд.
3. Вказати, які основні ознаки управління англійської поліцейською службою.
4. Система органів внутрішніх справ у складі Міністерства внутрішніх справ Великобританії.
5. Додаткові питання:
6. Британська муніципальна поліція в системі органів влади і місцевого самоврядування.
7. Історія створення військової поліції Великобританії.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Книжный мир, 2006.
2. Губанов А.В. Полиция зарубежных государств : монография. – М., 2001.
3. Зиновьев А. Запад. Феномен западнизма. – М., 1995.
4. Зарубежный опыт организации подготовки полицейских кадров и работы полиции : сборник статей под ред. В.П. Сальникова. – Санкт-Петербургский ун-т МВД России, 1999.
5. Зарубежные высшие полицейские учебные заведения : сборник материалов. – М. : Академия управления МВД России, 2001.
6. Исторические особенности формирования спецслужб и правоохранительных органов Великобритании. История государства и права зарубежных стран. – 2007, № 6.
7. Крылов Б.С. Полиция Великобритании (основные черты организации и деятельности). – М. : Наука, 1974.
8. Крылова Н.С. Английское государство. – М. : Наука, 1981.
9. Лобанов В.В. Модернизация правительства в Великобритании. – М. : Государственный ун-т управления, 2000.
10. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.) : монографія / О.М. Бандурка, В.А. Греченко, О.Н. Ярмиш. – Х. : Золота миля, 2012.
11. Харвей Д. Британское государство / Харвей Д., Худ К. – М. : Иностранная литература, 1961.
12. Матюхіна Н.П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління [Текст] : монографія / Н.П. Матюхіна. – Харків : Консум, 2001.
13. Матюхіна Н.П. Поліцейські сили в Британії. Police force in Britain : навч. посібник / Матюхіна Н.П., Скідченко О.А. – Харків : «Основа», 2002.
14. Невский С.А. Лондонская полиция в начале XX в. // «Сравнительное правоведение». – 2012. – № 1.
15. Официальный сайт Министерства внутренних дел Великобритании
16. Chandler J.A. Local Government Today. Politics today. Third ed. UK, Manchester & New York. Manchester University press, 2001.
17. Local Government. Aspects of Britain. London : HMSO Publications Centre, 1996.

Додаткова література

1. Заросило В.О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : дис. ... канд. юрид. наук / В.О. Заросило. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002.
2. Матюхіна Н.П. Жінка у правоохоронних органах: досвід поліції Великобританії // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 3.
3. Матюхіна Н.П. Управління поліцією зарубіжних країн: сучасні підходи та ключові поняття. – Х. : Гриф, 2006.
4. Мінченко О.В. Поліцейське право в системі юридичної освіти : європейська традиція та український досвід / О.В. Мінченко // Науковий вісник НАВС. – 2011. – Вип. 5 (78).
5. Осипов Ю.И. Организация и деятельность службы полиции за рубежом : учебное пособие. – М. : ВНИИ МВД России, 1992.
6. Підготовка працівників міліції (поліції): державні та міжнародні стандарти [Текст] – Подготовка сотрудников милиции (полиции): государственные и международные стандарты – Ausbildung von Polizeibeamten unter den modernen Bedingungen : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Донецьк, 28 квіт. 2011 р. / Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк : Донец. юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011.
7. Public General Acts. – London, 1985.

Тема 9

Історія створення та розвиток поліції Росії

Семінар № 9 – 1 год.

Організаційно-правові основи охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в Росії до виникнення регулярної поліції. Органи благочиння в Давньоруській державі. Становлення регулярної поліції під час правління Петра I. Структура і діяльність Власної Його Імператорської Величності канцелярії. Розвиток політичної, міської та сільської поліції на початку XIX ст. Органи внутрішніх справ Російської Імперії в період реформ у XIX ст. Зміна в структурі, складі і функціях поліції Російської імперії в період революції 1905-1907 рр. Особливості організації та основні функції органів охорони правопорядку в період влади Тимчасового уряду.

По першому та другому питанню необхідно розкрити поняття громадського порядку в законодавчих актах Давньоруської держави. Простежити історію виникнення центральних і місцевих органів влади в Давньоруській державі, їх функції з підтримання громадського порядку та безпеки. Розглянути систему органів, що виконували поліцейські функції в Московській державі, організаційно-правові основи їх діяльності.

У ході обговорення подальших питань необхідно розглянути проведену Петром I поліцейську реформу. Звернути увагу на Іменний Указ 1718 р. про заснування в Санкт-Петербурзі посади генерал-поліцмейстера, створення спеціальних поліцейських апаратів в губерніях.

Слід розглянути основні напрямки діяльності поліції щодо забезпечення громадського порядку та боротьби із злочинністю в Росії в XVIII ст. Слід усвідомити, що завершився процес централізації державної влади, утвердилася абсолютиська (самодержавна) форма правління, реформувався весь державний механізм, особливо його карательно-правоохоронна частина.

Звернути увагу на причини проведення поліцейської реформи в другій половині XVIII ст., а так само на реформу міської поліції, установу Управи благочиння 1782 р.

Розглянути питання структури і завдання Міністерства Внутрішніх справ та Міністерства поліції, звернути увагу на структуру і поновлення експедицій МВС.

Звернути увагу, що 25 грудня 1862 були прийняті «Тимчасові правила про устрій поліції в містах і земських губерніях», які встановили, що земські та міські поліції об'єднуються, в зв'язку з чим створюються земські поліцейські управління на чолі з земськими ісправниками. Вказати, що реформа торкнулася не тільки структури поліції, але зробила істотний вплив на її компетенцію. Положення указу від 8 червня 1860 р., передавало попереднє слідство від поліції знову заснованим судовим слідству, було підтверджено Судовими статутами 20 листопада 1864 р. На поліцію покладалося проведення дізнання і виконання законних вимог судових органів.

Слід зауважити, що організація поліцейських сил в столицях, Санкт-Петербурзі та Москві, мала свої особливості, продиктовані значимістю і оперативною обстановкою цих міст.

При розгляді питань слід звернути увагу на установу розшукових відділень і їх структуру, основні напрямки діяльності (1866 р.). Далі студенти повинні обговорити реорганізацію в рамках Міністерства Внутрішніх справ, розглянути повноваження Департаменту поліції, його структуру.

Доцільно зазначити наукові методи і технічні засоби, що застосовувалися в боротьбі зі злочинністю, створення Центрального реєстраційного бюро в 1907 р. Необхідно розглянути розширення мережі охоронних відділень, організацію та ведення внутрішнього і зовнішнього спостереження, положення про керівників розшукових охоронних відділень 1902 р.

Розглянути створення громадянської міліції та ліквідацію департаменту поліції Тимчасовим урядом Росії в березні 1917 р. Далі слід приділити увагу відновленню діяльності розшукових відділень у справах карного розшуку (квітень 1917 р.) і скасування Департаменту поліції і окремого корпусу жандармів.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Органи охорони правопорядку в Давньоруській державі, їх компетенція.
2. Система органів, що виконували поліцейські функції в Московській державі, організаційно-правові основи їх діяльності.
3. Реформи Петра I і створення регулярної поліції в Росії.
4. Основні напрямки діяльності поліції щодо забезпечення громадського порядку та боротьби зі злочинністю в Росії в XVIII ст.

5. Структура і повноваження експедицій міністерства внутрішніх справ.
6. Структура і повноваження міністерства поліції.
7. Організація міської поліції, організація і діяльність жан-дармського корпусу.
8. Створення розшукових відділень в дореволюційній Росії, їх структура, основні напрямки діяльності.
9. Місце і роль загальнокримінальної поліції в системі органів внутрішніх справ дореволюційної Росії.
10. Установи охоронних відділень, їх структура, основні напрямки діяльності.
11. Додаткові питання:
12. Судові органи Київської Русі.
13. Структура і діяльність Власної Його Імператорської Величності Канцелярії.
14. Структура та основні напрямки діяльності відділу зовнішнього спостереження охоронного відділення.
15. Структура та основні напрямки діяльності відділу внутрішнього спостереження охоронних відділень.
16. Поліція у системі управління повіту.
17. Формування та діяльність органів внутрішніх справ Радянської держави у період Жовтневої революції та громадянської війни.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Бандурка О.М. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII – 1917 р.) / Бандурка О.М., Греченко В.А., Ярмиш О.Н. – Х. 2012.
2. Воронцов С.А. Правоохранительные органы Российской Федерации. – Ростов-на-Дону, 2001.
3. История органов внутренних дел: Курс лекций / под общ. ред. С.Б. Глушаченко. – СПб. : С.-Петербургский ун-т МВД России, 2007.
4. История полиции России. Краткий исторический курс и основные документы : учебное пособие / под ред. В.М. Курицына. – М. : Изд-во «Щит-М», 1998.
5. Министерство внутренних дел России: страницы истории (1802–2002 гг.) / под ред. В.П. Сальникова. – СПб. : С.-Петербургский ун-т МВД России, 2001.

6. Мулукаев Р.С. История отечественных органов внутренних дел : учебник для вузов. – М. : NOTA BENE Медиа Трейд Компания, 2005.
7. Органы и войска МВД России: Краткий исторический очерк. – М. : Объединенная редакция МВД России, 1996.
8. Полиция и милиция России: страницы истории / А.В. Борисов, А.Н. Дугин, А.Я. Малыгин и др. – М., 1995.

Додаткова

1. Биленко С.В. Этапы развития советской милиции. МВД СССР. – М., 1972.
2. Борисов А.В. Руководители карательных органов дореволюционной России. – М., 1979.
3. Гундарин О.Т. Полицейское (административное) право Российской империи: опыт юридической библиографии / Гундарин О.Т., Мушкет И.И., Хохлов Е.Б. – СПб., 1999.
4. Сборник документов по истории органов внутренних дел. Вып. I – III. – М., 1979 – 1981.
5. Энциклопедия секретных служб России /авт.-сост. А.И. Колпакиди. – М., 2003.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Місце та роль історії поліції країн світу у системі юридичних наук.
2. Поліцейська діяльність: поняття та основні ознаки.
3. Правові основи організації та діяльності органів охорони правопорядку до створення регулярної поліції.
4. Де, коли, з яких умов виникла регулярна поліція у різних країнах світу.
5. Її основні риси.
6. Правова база функціонування поліції.
7. Відмінності поліції від армії. Як розподіляються функції між цими політичними інститутами.
8. Ключові підходи до політичної природи поліції.
9. Періодизація в історії поліції країн світу.
10. Органи благочиння в Давньоруській державі.
11. Виникнення та розвиток поліцейських органів Німеччини.
12. Основні етапи розвитку поліцейської системи Франції. Роль у створенні кримінальної поліції Ежена Франсуа Відока.
13. Основні етапи розвитку поліцейських органів Англії.
14. Основні етапи розвитку поліцейських органів США. Виконання основних поліцейських функцій виборними шеріфами. Роль Алана Пінкертона у створенні кримінальної поліції США.
15. Історико-правовий аспект розшукової функції у діяльності поліції. Запровадження інституту сищиків та детективних бюро, основні напрями їх діяльності.
16. Тоталітарна стратегічна концепція поліцейської діяльності. Шляхи реформування поліції в умовах тоталітаризму.
17. Роль органів політичного розшуку в умовах тоталітаризму (на прикладі гітлерівської Німеччини та ін.).
18. Роль розшукових органів в країнах Східної Європи в 50-60 рр. XX ст.
19. Основні напрями діяльності міністерств поліції у провідних країнах світу XVIII-XIX ст.ст.
20. Класифікація моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки.

21. Структура, компетенція і повноваження муніципальної поліції.
22. Матеріально-технічне забезпечення роботи поліції зарубіжних країн.
23. Тенденції розвитку правової регламентації організації та діяльності поліції в зарубіжних країнах.
24. Зародження поліції України та початок її діяльності (початок XVIII ст. – 1775 р.). Виникнення спеціалізованих поліцейських органів.
25. Впровадження адміністративної та поліцейської реформи (1775-1801 рр.)
26. Поліцейська реформа 1862 р. та її втілення (1862-1880 рр.)
27. Контрреформи та їх вплив на організацію поліції (1881-1904 рр.)
28. Компетенція поліції та її роль у боротьбі зі злочинністю (1862-1905 рр.)
29. Діяльність загальної поліції в Україні з охорони громадського порядку (1905-1917 рр.)
30. Створення, структура та основні напрями діяльності Робітничо-селянської міліції України в перші роки Радянської влади.
31. Реформа НКВС у воєнний час. Особливості діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення громадської безпеки в прифронтових і тилкових містах.
32. Перетворення НКВС СРСР в МВС СРСР. Особливості діяльності міліції в післявоєнний період по боротьбі зі злочинністю.
33. Зміни в складі, організації та функціях органів міліції та внутрішніх військ в 50-ті – 80-ті роки XX ст.
34. Створення системи органів внутрішніх справ Незалежної України.
35. Правові основи діяльності органів внутрішніх справ на сучасному етапі.
36. Взаємодія міліції та громадськості в Україні.
37. Взаємодія органів внутрішніх справ України з органами місцевого самоврядування.
38. Історія створення Інтерполу і його правове становище як міжнародної організації.

39. Структура, організація, функції, цілі та завдання Інтерполу після Другої світової війни.
40. Національні центральні бюро (НЦБ) як центри міжнародного співробітництва держав по боротьбі зі злочинністю.
41. Національне центральне бюро Інтерполу в Україні. Його основні функції, напрямки діяльності, завдання, структура.
42. Особливості використання можливостей Інтерполу в виявленні і розслідуванні злочинів, скоєних організованими злочинними групами.
43. Інтерпол та боротьба з тероризмом.
44. Особливості використання можливостей Інтерполу в виявленні і розслідуванні злочинів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків.
45. Судово-експертні та криміналістичні підрозділи Інтерполу.
46. Створення, функціонування та правове становище поліцейської організації Європол. Основні повноваження і компетенція Європолу.
47. Форми взаємодії між ЄС та Європолом, Європолу з державами, що не є членами ЄС.
48. Характеристика основних органів Європолу.
49. Основні положення правового регулювання діяльності поліції країн Євросоюзу.
50. Історичні особливості формування правоохоронних органів Великобританії. Створення та розвиток Скотланд-Ярд.
51. Роль Скотланд-Ярд як кримінальної поліції Лондона.
52. Система органів внутрішніх справ у складі Міністерства внутрішніх справ Великобританії.
53. Британська муніципальна поліція в системі органів влади і місцевого самоврядування.
54. Судові органи Київської Русі.
55. Система органів, що виконували поліцейські функції в Московській державі, організаційно-правові основи їх діяльності.
56. Реформи Петра I і створення регулярної поліції в Росії.

57. Основні напрямки діяльності поліції щодо забезпечення громадського порядку та боротьби зі злочинністю в Росії в XVIII ст.
58. Створення розшукових відділень в дореволюційній Росії, їх структура, основні напрямки діяльності.
59. Місце і роль загальнокримінальної поліції в системі органів внутрішніх справ дореволюційної Росії.
60. Основні кваліфікуючі ознаки та правовий статус поліції наприкінці XX – початок XXI ст.ст.
61. Світовий досвід підготовки поліцейських кадрів.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

1. Відмінність діяльності поліції в тоталітарних державах від демократичної поліції.
2. Виникнення доктрини контролю над злочинністю та її основні риси.
3. Система комунального поліціювання та її мета.
4. Основні напрями ефективності діяльності поліції зарубіжних країн.
5. Поняття поліції як силового елементу у системі органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах.
6. Муніципальна поліція та її формування.
7. Співвідношення жандармерії та поліції в зарубіжних країнах.
8. Централізація та децентралізація. Позитивний та негативний вплив на діяльність поліції зарубіжних країн.
9. Співвідношення судової та адміністративної поліції зарубіжних країн.
10. Діяльність поліцейських установ Австрії і Прусії (XVIII-XIX ст.)
11. Поліцейські установи та органи в містах Царства Польського та Прибалтійських губерніях.
12. Ежен Франсуа Відок – перший керівник французької тайної поліції.
13. Олександр Христофорович Бенкендорф (1781-1844): історичний портрет.
14. Поліцейський нагляд в країнах західної Європи в XIX ст.
15. Розшукова поліція в столицях Європейських держав (Парижі, Берліні, Вені) наприкінці XIX ст.
16. Поліція в системі повітового управління наприкінці XIX – початку XX ст.
17. Особливості формування організаційно-правових засад створення робітничо-селянської міліції України в 1919 році.
18. Взаємодія органів внутрішніх справ України з органами місцевого самоврядування.
19. Тенденції реформування поліцій країн Центральної Європи (на прикладі Чехії, Угорщини, Польщі).

20. Особливості використання можливостей Інтерполу в виявленні і розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами.
21. Особливості використання можливостей Інтерполу та Європолу в виявленні і розслідуванні злочинів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів.
22. Особливості використання можливостей Інтерполу та Європолу в виявленні і розслідуванні злочинів у фінансово-економічній сфері.
23. Особливості використання можливостей Інтерполу в виявленні і розслідуванні злочинів у сфері боротьби з незаконним виготовленням підроблених грошових знаків.
24. Міжнародний розшук, ідентифікація і перевірка осіб за обліками зарубіжних країн.
25. Боротьба зі злочинністю як принцип діяльності поліції.
26. Історико-правовий аспект розшукової функції у діяльності поліції.
27. Військова поліція: історія, світовий досвід, перспективи.
28. Поліцейське партнерство: Євросоюз – Україна.
29. Становлення та розвиток поліції КНР.
30. Поліція КНР на початку XXI ст.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	6
ПРОГРАМА КУРСУ	8
Тема 1. Поліція і поліцейська діяльність: виникнення, характер і класифікація	8
Тема 2. Виникнення поліцейських органів у провідних державах Європи та США	21
Тема 3. Поліція у тоталітарних державах	34
Тема 4. Поліція і проблема забезпечення правопорядку в сучасних демократичних державах	40
Тема 5. Історія створення і розвиток міліції України та особливості її реформування	55
Тема 6. Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол – спеціалізована міжнародна організація по боротьбі зі злочинністю	91
Тема 7. Європейське поліцейське відомство (Європол): історія виникнення, завдання, структура	101
Тема 8. Історія виникнення і діяльність Скотланд-Ярд	114
Тема 9. Історія створення та розвиток поліції Росії	122
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ І ПЛАНИ ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	133
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	169
ТЕМИ РЕФЕРАТИВНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ	173